МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ЗАСТРОЖНІКОВА КАТЕРИНА СЕРГІЇВНА

УДК 343.137.9

ДИСЕРТАЦІЯ

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ ОСОБЛИВОГО ПЕРІОДУ

08 – Право

081 – Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ **К. С. Застрожнікова**

Науковий керівник: **Бодунова Олеся Миколаївна**
доктор юридичних наук, доцент

Ірпінь–2026

АНОТАЦІЯ

Застрожнікова К. С. Кримінальне провадження в умовах особливого періоду. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. Державний податковий університет, Міністерство фінансів України. Ірпінь, 2026.

У дисертації на основі аналізу кримінального процесуального законодавства України та практики його застосування, наукових праць вітчизняних та зарубіжних учених, узагальнення емпіричних даних здійснено комплексне дослідження сутності та правової природи запровадження особливого періоду в Україні, його впливу на кримінальне провадження та формування нових моделей правозастосування в контексті особливого режиму досудового розслідування та судового розгляду в умовах воєнного стану.

Розкрито сутність та правову природу особливого періоду в державі за умов збройної агресії проти неї, запропоновано комплексне визначення цього поняття, виокремлено його основні ознаки та часові межі. На підставі аналізу міжнародних нормативно-правових актів і кримінального процесуального законодавства зарубіжних держав встановлено відсутність усталеної термінології, яка б розкривала зміст і природу «особливого періоду». Виокремлено низку правових категорій, близьких за змістом та функціональним призначенням до цього поняття (надзвичайний стан, воєнний стан, суспільна небезпека, яка загрожує життю нації, стан облоги). Обґрунтовано висновок, що запровадження таких правових режимів зумовлює суттєве коригування загального порядку здійснення владних повноважень, у тому числі у сфері кримінального провадження, з метою забезпечення публічного порядку, національної безпеки та недопущення системних загроз конституційному ладу.

На підставі аналізу чинного законодавства України виокремлено правові режими, що формують зміст особливого періоду та окреслено їх відмінності. Доведено, що кожен із таких режимів передбачає використання специфічних правових інструментів,

спрямованих на забезпечення належного реагування держави на виклики, які створюють загрозу її існуванню, стабільності суспільства та безпеці громадян.

З урахуванням запровадженого в Україні воєнного стану визначено особливості здійснення кримінального провадження в цих умовах, обґрунтовано його концептуальне трансформування та розширення сфери регулювання шляхом запровадження особливого режиму досудового розслідування і судового розгляду. Проаналізовано термінологічне співвідношення понять «кримінальне провадження в умовах воєнного стану» та «особливий режим досудового розслідування і судового розгляду в умовах воєнного стану». Виокремлено нормативну складову особливого режиму досудового розслідування та судового розгляду в умовах воєнного стану. Проаналізовано співвідношення цього режиму з іншими формами особливих порядків, закріплених у кримінальному процесуальному законодавстві України.

Запропоновано комплексне визначення поняття особливого режиму досудового розслідування та судового розгляду в умовах воєнного стану, виокремлено його підстави та умови, що охоплюють як процесуальні, так і територіальні чинники. Обґрунтовано, що особливий режим досудового розслідування та судового розгляду передбачає не лише адаптацію процедурних механізмів, але й зумовлює суттєві інституційні зміни в системі суб’єктів кримінального провадження, потребує переосмислення розподілу повноважень та переформатування ролі владних суб’єктів. Акцентовано увагу на питанні «юридичної деактивації» особливого режиму досудового розслідування і судового розгляду.

Досліджено вплив особливого режиму досудового розслідування та судового розгляду на трансформацію процесуального механізму обмеження конституційних прав учасників провадження. Виокремлено загальносоціальний та процесуальний напрями обмеження прав та свобод людини в умовах воєнного стану. Проаналізовано нормативне регулювання механізмів обмеження прав і свобод людини як у національному законодавстві, так і в правових системах зарубіжних держав. Виокремлено процедуру та правові критерії дерогації прав людини в умовах воєнного стану, визначено коло конституційних прав, які найчастіше підлягають

тимчасовому обмеженню з боку держави, а також досліджено релевантну практику Європейського суду з прав людини.

Проаналізовано наявність та відсутність спеціалізованих норм у кримінальному процесуальному законодавстві зарубіжних держав, які регламентують порядок здійснення кримінального провадження в умовах особливих правових режимів. Доведено, що для більшості зарубіжних країн характерна відсутність системного нормативного врегулювання особливого режиму кримінального провадження.

Досліджено особливості здійснення досудового розслідування в умовах воєнного стану та виокремлено чинники, що впливають як на діяльність органів розслідування, так і на модель розслідування загалом, результатом чого стало формування особливого режиму досудового розслідування. Визначено регулятивний, гарантійний та інституційно-стабілізаційний напрями його реалізації.

Доведено, що особливий режим досудового розслідування виступає передумовою реалізації інституту спеціального досудового розслідування. Досліджено питання створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України та окреслено його вплив на національне законодавство, яке регламентує особливий режим досудового розслідування. Приділено увагу проблематиці зловживання процесуальними правами та проявам негативної практики органів досудового розслідування в умовах воєнного стану.

Запропоновано класифікацію положень ст. 615 КПК України за функціональними критеріями. Проаналізовано нормативну регламентацію спеціального порядку початку досудового розслідування у випадку відсутності доступу до Єдиного реєстру досудового розслідування, виокремлено вимоги щодо належної фіксації факту відсутності технічного доступу до реєстру та запропоновано альтернативний механізм інформування заявника про початок розслідування.

Розкрито механізм відтермінування внесення відомостей до Єдиного реєстру досудового розслідування у поєднанні з технічним фіксуванням процесуальних дій. Проаналізовано механізм тимчасової зміни функціональної моделі судового контролю шляхом тимчасової передачі повноважень слідчого судді керівнику

органу прокуратури, виокремлено вимоги щодо обґрунтування правомірності застосування альтернативної моделі контролю. Досліджено питання зупинення досудового розслідування у зв'язку з об'єктивними перешкодами. Проаналізовано спеціальні процесуальні механізми встановлення підслідності та можливості доручення проведення розслідування іншим органам, а також окреслено особливості визначення місця проведення досудового розслідування в умовах воєнного стану.

Акцентовано увагу на можливостях відтермінування виконання окремих дій у випадках відсутності об'єктивних умов їх належного проведення, визначено граничну межу допустимого зволікання. На підставі аналізу судової практики зроблено висновок, що воєнний стан, як правовий режим, не являє собою обставину абсолютної дії, за якої автоматично скасовуються чи зупиняються всі процесуальні строки.

Досліджено спеціальні процесуальні механізми судового контролю та прокурорського нагляду за додержанням закону в умовах дії особливого режиму, акцентовано увагу на питаннях обов'язкового інформування прокурора вищого рівня та суду про прийняті рішення, порядку оскарження дій, бездіяльності та рішень прокурора і слідчого, дистанційному розгляді клопотань про запобіжний захід.

Проаналізовано проблемні питання щодо допустимості показань, отриманих у ході допиту, за умови відеофіксації, виокремлено процесуальні запобіжники, спрямовані на недопущення порушення прав підозрюваного. Функціонально переосмислено традиційні процесуальні механізми та виокремлено проблеми правозастосовчої практики щодо: забезпечення достовірності доказів в умовах неможливості реалізації традиційних процесуальних стандартів під час проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи без участі понятих; дистанційної участі захисника; тимчасового виконання функцій перекладача уповноваженими суб'єктами; провадження в справах щодо неповнолітніх; електронного збереження матеріалів кримінального провадження. Акцентовано увагу на нормативних особливостях спеціальної процедури відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження в умовах воєнного стану.

Досліджено заходи забезпечення кримінального провадження в умовах воєнного стану, їх концептуальна сутність та правова регламентація. Проаналізовано напрями модифікації механізму застосування заходів забезпечення кримінального провадження під час дії воєнного стану. Акцентовано увагу на проблемних питаннях безальтернативного застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, підкреслено трансформацію інституту застави в умовах воєнного стану. Виокремлено процесуальні умови та правозастосовну практику щодо скасування запобіжних заходів з метою забезпечення можливості продовження або проходження військової служби за призовом під час мобілізації на особливий період, а також спеціальний порядок зміни запобіжних заходів.

Приділено увагу процесуальній регламентації слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану, формуванню нових підходів до їх організації та проведення, координації дій між органами досудового розслідування, оперативними підрозділами та іншими державними й недержавними інституціями. Виокремлено специфіку проведення огляду в умовах воєнного стану, акцентовано увагу на використанні під час його проведення новітніх технологій, здатних мінімізувати загрозу життю та здоров'ю учасників слідчої дії і одночасно забезпечити належний рівень фіксації доказової інформації.

Проаналізовано процесуальний порядок проведення обшуку з використанням механізмів, передбачених ст. 615 КПК України, виокремлено рекомендації щодо послідовного проведення обшуку органами досудового розслідування в особливих умовах. Досліджено нові підходи щодо проведення обшуку за умов оголошення сигналу повітряної тривоги, а також виокремлено алгоритм дій у такій ситуації.

Акцентовано увагу на процесуальних особливостях проведення допиту, забороні запровадження «особливих» або «посилених» методів допиту, спрямованих на отримання інформації будь-якими засобами. Виокремлено сучасні тактичні прийоми, здатні підвищити результативність отримання інформації без порушення фундаментальних прав людини. Окреслено значення судових експертиз у розслідуванні воєнних злочинів, а також виокремлено підвищені ризики проведення негласних слідчих (розшукових) дій в умовах активного воєнного конфлікту.

Досліджено специфіку міжнародної співпраці під час збирання та перевірки доказової інформації за фактами вчинення воєнних злочинів.

Проаналізовано нормативне регулювання судового розгляду, механізми адаптації стандартних процесуальних механізмів судового розгляду до умов екстремального функціонування системи правосуддя. Акцентовано увагу на проблемах зміни територіальної підсудності судових справ та досліджено зарубіжний досвід з цього питання. Виокремлено критерії, які відображають специфіку функціонування правосуддя в умовах воєнного стану, доведено відмінність між загальним та особливим режимом судового розгляду.

З урахуванням специфіки особливого режиму судового розгляду проаналізовано нормативні положення, що регламентують: порядок розподілу матеріалів кримінального провадження між суддями у випадку відсутності доступу до Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи; автоматичне продовження запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою; зміну територіальної підсудності; визначення компетенції суду першої інстанції щодо розгляду справ з підвищеним ступенем суспільної небезпеки; а також особливості проголошення лише резолютивної частини вироку з подальшим врученням його повного тексту.

Досліджено функціональну трансформацію загальної моделі судового розгляду, проаналізовано процесуальні механізми проведення судових засідань у режимі відеоконференцій в умовах воєнного стану, обґрунтовано особливості зупинення судового розгляду у зв’язку з мобілізацією обвинуваченого, а також розкрито специфіку застосування інституту спеціального судового провадження щодо осіб, які переховуються на тимчасово окупованих територіях або на території держави-агресора.

Сформульовано низку теоретичних положень, узагальнень і висновків, а також розроблено практичні рекомендації, спрямовані на вдосконалення національного законодавства щодо процесуальної регламентації особливого режиму досудового розслідування та судового розгляду в умовах воєнного стану, а також на

забезпечення належної реалізації прав і законних інтересів учасників кримінального провадження.

Ключові слова: особливий період, кримінальне провадження, воєнний стан, особливий режим, досудове розслідування, запобіжні заходи, слідчі (розшукові) дії, судовий розгляд.

SUMMARY

Zastrozhnikova K. S. Criminal proceedings during a special period. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for the Doctor of Philosophy degree in specialty 081 – Law. State Tax University, Ministry of Finance of Ukraine. – Irpin, 2026.

Based on an analysis of Ukraine's criminal procedural legislation and its application in practice, scientific works by domestic and foreign scientists, and a synthesis of empirical data, this dissertation conducts a comprehensive study of the essence and legal nature of the introduction of a special period in Ukraine, its impact on criminal proceedings and the formation of new models of law enforcement in the context of the special regime of pre-trial investigation and judicial proceedings under martial law.

The essence and legal nature of a special period in a state under conditions of military aggression against it are revealed, a comprehensive definition of this concept is proposed, and the main features and time limits are highlighted. Based on an analysis of international regulatory and legal acts and criminal procedural legislation of foreign states, it has been established that there is no established terminology that would reveal the content and nature of a ‘special period’. A number of legal categories have been identified that are similar in meaning and functional purpose to this concept (state of emergency, martial law, public danger threatening the life of the nation, state of siege). The conclusion has been substantiated that the introduction of such legal regimes entails a significant adjustment of the general procedure for exercising public authority, including in the field of criminal proceedings, with the aim of ensuring public order, national security and preventing systemic threats to the constitutional order.

Based on an analysis of current Ukrainian legislation, the legal regimes that form the content of the special period have been identified and their differences outlined. It has been proven that each of these regimes provides for the use of specific legal instruments aimed at ensuring an adequate response by the state to challenges that threaten its existence, the stability of society and the security of citizens.

Considering the martial law introduced in Ukraine, the peculiarities of criminal proceedings in these conditions have been determined, its conceptual transformation and expansion of the scope of regulation have been justified by introducing a special regime of pre-trial investigation and judicial proceedings. It analyzes the terminological relationship between the concepts of ‘criminal proceedings under martial law’ and ‘special regime of pre-trial investigation and judicial proceedings under martial law.’ It highlights the normative component of the special regime of pre-trial investigation and judicial proceedings under martial law. The relationship between this regime and other forms of special procedures established in the criminal procedural legislation of Ukraine is analysed.

A comprehensive definition of the concept of a special regime for pre-trial investigation and judicial proceedings under martial law is proposed, and its grounds and conditions, covering both procedural and territorial factors, are highlighted. It is argued that the special regime of pre-trial investigation and judicial proceedings not only requires the adaptation of procedural mechanisms but also entails significant institutional changes in the system of criminal proceedings, requiring a rethinking of the distribution of powers and a reformatting of the roles of the authorities. Attention is focused on the issue of the ‘legal deactivation’ of the special regime of pre-trial investigation and judicial proceedings.

The influence of the special regime of pre-trial investigation and judicial proceedings on the transformation of the procedural mechanism for restricting the constitutional rights of participants in proceedings has been studied. General social and procedural directions of restricting human rights and freedoms under martial law have been identified. The normative regulation of mechanisms for restricting human rights and freedoms in both national legislation and the legal systems of foreign states has been analysed. The

procedure and legal criteria for derogation from human rights under martial law have been identified, the range of constitutional rights that are most often subject to temporary restriction by the state has been determined, and the relevant practice of the European Court of Human Rights has been examined.

The presence and absence of specialised norms in the criminal procedural legislation of foreign states regulating the conduct of criminal proceedings under special legal regimes has been analysed. It has been proven that most foreign countries lack systematic regulatory regulation of the special regime of criminal proceedings.

The specifics of conducting pre-trial investigations under martial law have been studied, and factors which affect both the activities of investigative bodies and the investigation model in general have been identified, resulting in the formation of a special regime for pre-trial investigations. Regulatory, guarantee and institutional-stabilisation directions for its implementation have been determined.

It has been proven that a special regime of pre-trial investigation is a prerequisite for the implementation of the institution of special pre-trial investigation. The issue of establishing a Special Tribunal for the crime of aggression against Ukraine has been examined and its impact on national legislation regulating the special regime of pre-trial investigation has been identified. Attention has been paid to the problem of abuse of procedural rights and manifestations of negative practices by pre-trial investigation bodies in conditions of martial law.

A classification of the provisions of Article 615 of the Criminal Procedure Code of Ukraine according to functional criteria is proposed. The normative regulation of the special procedure for initiating a pre-trial investigation in the absence of access to the Unified Register of Pre-trial Investigations is analysed, the requirements for proper recording of the lack of technical access to the register are highlighted, and an alternative mechanism for informing the applicant about the start of the investigation is proposed.

The mechanism for postponing the entry of information into the Unified Register of Pre-trial Investigations in conjunction with the technical recording of procedural actions has been revealed. The mechanism for temporarily changing the functional model of judicial control by temporarily transferring the powers of an investigating judge to the

head of the prosecutor's office has been analysed, and the requirements for justifying the legality of applying an alternative control model have been highlighted. The issue of suspending pre-trial investigations due to objective obstacles has been examined. The special procedural mechanisms for establishing jurisdiction and the possibility of entrusting the investigation to other bodies are analysed, and the peculiarities of determining the place of pre-trial investigation in conditions of martial law are outlined.

Emphasis was placed on the possibility of postponing certain actions in cases where there are no objective conditions for their proper implementation, and the limit of permissible delay was determined. Based on an analysis of judicial practice, it was concluded that martial law, as a legal regime, does not constitute a circumstance of absolute effect, under which all procedural deadlines are automatically cancelled or suspended.

Special procedural mechanisms of judicial control and prosecutorial supervision over compliance with the law under a special regime were examined, with emphasis on the issues of mandatory notification of the higher-level prosecutor and the court about decisions taken, the procedure for appealing against actions, inaction and decisions of the prosecutor and investigator, and remote consideration of motions for preventive measures.

The article analyses problematic issues regarding the admissibility of evidence obtained during interrogation, in case of video recording, and identifies procedural safeguards aimed at preventing violations of the suspect's rights. Traditional procedural mechanisms have been functionally rethought and problems in law enforcement practice have been identified regarding: ensuring the reliability of evidence when it is impossible to implement traditional procedural standards during a search or inspection of a person's home or other property, or a search of a person without the participation of witnesses; remote participation of a defence lawyer; temporary performance of interpreter functions by authorised entities; proceedings in cases involving underage persons; electronic storage of criminal proceedings materials. Attention is focused on the regulatory features of the special procedure for restoring lost criminal proceedings materials in conditions of martial law.

The measures for ensuring criminal proceedings under martial law, their conceptual essence and legal regulation have been studied. The directions of modification of the mechanism for applying measures to ensure criminal proceedings during martial law have been analysed. Attention is focused on problematic issues of the unconditional application of preventive measures in the form of detention, and the transformation of the institution of bail under martial law is emphasised. The procedural conditions and law enforcement practice regarding the cancellation of preventive measures in order to ensure the possibility of continuing or undergoing military service upon conscription during mobilisation for a special period, as well as the special procedure for changing preventive measures, are highlighted.

Attention is paid to the procedural regulation of investigative (search) activities under martial law, the formation of new approaches to their organisation and conduct, and the coordination of actions between pre-trial investigation bodies, operational units, and other state and non-state institutions. The specifics of conducting searches under martial law are highlighted, with an emphasis on the use of the latest technologies capable of minimising the threat to the life and health of those involved in the investigative action while ensuring an adequate level of recording of evidence.

The procedural order for conducting a search using the mechanisms provided for in Article 615 of the Criminal Procedure Code of Ukraine was analysed, and recommendations were made regarding the consistent conduct of searches by pre-trial investigation bodies in special circumstances. New approaches to conducting searches in the event of an air alert have been examined, and an algorithm of actions in such a situation has been identified.

Emphasis is placed on the procedural features of conducting interrogations and the prohibition of ‘special’ or ‘enhanced’ interrogation methods aimed at obtaining information by any means. Modern tactical techniques that can increase the effectiveness of obtaining information without violating fundamental human rights are highlighted. The importance of forensic examinations in the investigation of war crimes is outlined, and the increased risks of conducting covert investigative (search) activities in conditions of active military conflict are highlighted. The specifics of international cooperation in the collection and verification of evidence of war crimes are examined.

The normative regulation of court proceedings and mechanisms for adapting standard procedural mechanisms of court proceedings to the conditions of extreme functioning of the justice system are analysed. Attention is focused on the problems of changing the territorial jurisdiction of court cases, and foreign experience in this area is examined. Criteria reflecting the specifics of the functioning of justice in conditions of martial law are identified, and the difference between the general and special regimes of court proceedings is distinguished.

Considering the specifics of the special court proceedings, we looked at the rules that cover: how to split up criminal case files between judges when there's no access to the Unified Judicial Information and Telecommunications System; automatically extending preventive measures like detention; change of territorial jurisdiction; determination of the competence of the court of first instance to hear cases with a high degree of public danger; as well as the peculiarities of pronouncing only the operative part of the judgment with subsequent delivery of its full text.

The functional transformation of the general model of court proceedings was studied, the procedural mechanisms for conducting court hearings through video conferencing under martial law were analysed, justified the peculiarities of suspending court proceedings in connection with the mobilisation of the accused, and revealed the specifics of applying the institution of special court proceedings to persons hiding in temporarily occupied territories or on the territory of the aggressor state.

A number of theoretical provisions, generalisations and conclusions have been formulated, and practical recommendations have been developed aimed at improving national legislation on the procedural regulation of the special regime for pre-trial investigation and court proceedings under martial law, as well as ensuring the proper implementation of the rights and legitimate interests of participants in criminal proceedings.

Keywords: special period, criminal proceedings, martial law, special regime, pre-trial investigation, preventive measures, investigative (search) actions, court proceedings.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Застрожнікова К. С. Особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану: теоретико-практичний вимір. *Право і суспільство*. 2025. № 3. Т. 2. С. 186–194. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2025/3_2025/part_2/28.pdf.

2. Застрожнікова К. С. Кримінальне провадження в умовах особливих правових режимів: зарубіжні моделі та напрями правового впливу. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: «Юридичні науки».* 2025. № 3. Том 36 (75). С. 117–124. URL: https://juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2025/3_2025/21.pdf.

3. Застрожнікова К. С. Дерогація прав людини в умовах воєнного стану: міжнародні стандарти і виклики для кримінального процесу. *Juris Europensis Scientia*. 2025. № 3. С. 161–167. URL: http://jes.nuoua.od.ua/archive/3_2025/34.pdf.

4. Застрожнікова К. С. Адаптація судового розгляду до умов воєнного стану: кримінальні процесуальні виклики та нормативні рішення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція».* 2026. № 79. С. 133–138. URL: https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc79/27.pdf.

5. Застрожнікова К. С. Особливий режим судового розгляду в кримінальному провадженні в умовах воєнного стану: проблеми правового регулювання та правозастосування. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2026. № 1. С. 135–143. URL: https://apnl.dnu.in.ua/1_2026/22.pdf.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Застрожнікова К. С. Трансформація кримінального провадження в особливий період: нормативні інструменти та правові запобіжники. *Права людини та публічне врядування* : Матеріали VIII Міжнар. правн. форуму (м. Чернівці, 30 трав. 2025 р.). Львів–Торунь: Liha-Pres, 2025. С. 379–382.

2. Застрожнікова К. С. Особливий порядок початку досудового розслідування під час воєнного стану. *Пріоритетні напрями розвитку юридичної науки та*

практики : Матеріали наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 19–20 верес. 2025 р.). Одеса: Видавництво «Молодий вчений», 2025. С. 175–179.

3. Застрожнікова К. С. Зупинення досудового розслідування в умовах воєнного стану: проблеми правозастосування та шляхи вдосконалення. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права* : Матеріали XI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кременчук, 5 груд. 2025 р.). Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. С. 134–137.

4. Застрожнікова К. С. Відеофіксація допиту як умова допустимості доказів під час війни. *Правова система, держава та суспільство в умовах сучасного законодавства* : Матеріали наук.-практ. конф. (м. Рівне, 5–6 груд. 2025 р.). Одеса: Видавництво «Молодий вчений», 2025. С. 166–169.

5. Застрожнікова К. С. Забезпечення ефективного та справедливого судового розгляду воєнних злочинів в Україні: роль спеціалізації суддів. *Реформування правоохоронних органів в Україні: актуальні питання та перспективи* : Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів–Торунь, 5 лют. 2026 р.). Львів – Торунь : Liha-Pres, 2026. С. 73–76.

які додатково відображають результати дисертації:

1. Застрожнікова К. С. Правові режими особливого періоду та їх вплив на кримінальне провадження в умовах надзвичайних загроз. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management).* 2025. № 2 (70), С. 101–108. URL: https://kelmczasopisma.com/viewpdf/13263.

ЗМІСТ

ВСТУП……..…**4**

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ ОСОБЛИВОГО ПЕРІОДУ …….. **14**

1.1. Концептуалізація особливого періоду у вітчизняній правовій доктрині та його вплив на кримінальне провадження ……14

1.2. Кримінальне провадження в умовах воєнного стану: сутність, особливості та нормативні засади ……29

1.3. Баланс прав людини та інтересів державної безпеки у кримінальному провадженні: національний та зарубіжний вимір …….…… 45

Висновку до розділу 1……... 67

РОЗДІЛ 2. МЕХАНІЗМИ АДАПТАЦІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ДО УМОВ ВОЄННОГО СТАНУ: ТЕОРІЯ, ПРАКТИКА, ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ ……..…… **69**

2.1. Загальні засади особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного стану …… 69

2.1.1. Нормативні модифікації забезпечення процесуальної безперервності та функціонування досудового розслідування в умовах воєнного стану…… …78

2.1.2. Системні трансформації процесуальних механізмів особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного стану…… 95

2.2. Заходи забезпечення кримінального провадження в умовах воєнного стану: особливості правозастосування, виклики та перспективи розвитку ……118

2.3. Процесуальні особливості проведення слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану ……..……..134

Висновки до розділу 2…….156

РОЗДІЛ 3. СУДОВИЙ РОЗГЛЯД В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: НОРМАТИВНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА ПРАКТИЧНІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОСУДДЯ ……**159**

3.1. Особливий режим судового розгляду: нормативна трансформація та функціональні орієнтири в умовах воєнного стану ……159

3.2. Функціональна трансформація загальної моделі судового розгляду в умовах воєнного стану ……180

Висновки до розділу 3…… 200

ВИСНОВКИ…….....**202**

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……...**205**

ДОДАТКИ…….....**237**

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Сьогодні в Україні, у зв’язку із запровадженням особливого періоду, відбувається масштабна трансформація правової системи з метою забезпечення обороноздатності та національної безпеки. Одним з ключових правових режимів особливого періоду є режим воєнного стану, введення якого суттєво змінило умови функціонування системи кримінальної юстиції.

Унаслідок часткової чи повної втрати державного контролю над окремими територіями через їх окупацію або ведення активних бойових дій значна кількість органів досудового розслідування, прокуратури та судів втрачають можливість здійснювати свою діяльність у звичайному, нормативно визначеному порядку. Системними проблемами стають забезпечення безпеки учасників провадження під час проведення процесуальних дій, неконтрольоване переміщення осіб, у тому числі виїзд за кордон, мобілізаційні заходи, труднощі зі збиранням і збереженням доказів, неможливість конвоювання підозрюваних, блокування чи пошкодження цифрових реєстрів, обмеження фізичного доступу до судів та інші критичні обставини.

Зазначені виклики об’єктивно сформували нову правову реальність, що потребувала нормативних та інституційних змін у чинній моделі кримінального процесу. Постала необхідність нормативного закріплення тимчасових відступів від загальної процедури та створення гнучких, але водночас чітко врегульованих процесуальних механізмів, здатних забезпечити безперервність та легітимність кримінальної юстиції навіть у найбільш критичних умовах. Це зумовило появу законодавчо визначеного особливого режиму досудового розслідування та судового розгляду, спрямованого на підтримання функціональної дієздатності кримінального провадження в умовах правової, інституційної та територіальної нестабільності.

Особливий режим досудового розслідування та судового розгляду охоплює систему спеціальних процесуальних алгоритмів, які забезпечують збереження юрисдикційної безперервності в екстремальних умовах. Його сутність полягає в нормативно визначених винятках із загальної моделі кримінального процесу, застосування яких можливе виключно за наявності документально підтверджених

об’єктивних підстав. Важливою ознакою таких процесуальних відхилень є їх виключно тимчасовий характер, чітко окреслені межі застосування та наявність правових запобіжників, які покликані завадити свавільному обмеженню прав учасників кримінального провадження.

Функціонування особливого режиму досудового розслідування та судового розгляду в умовах воєнного стану ґрунтується насамперед на положеннях ст. 615 КПК України, яка визначає його особливості в умовах особливого періоду. Практика застосування положень цієї норми, з одного боку, засвідчила її потенціал для збереження дієздатності кримінальної юстиції, а з іншого – виявила низку суттєвих проблем, пов’язаних з нечіткістю визначення меж дискреційних повноважень прокурора, спрощеним порядком застосування запобіжних заходів, специфікою використання дистанційних форм участі в процесуальних діях тощо.

Зазначені вище факти зумовлюють необхідність проведення комплексного наукового аналізу правової природи особливого режиму досудового розслідування та судового розгляду в умовах воєнного стану, визначення його правових меж, обмежень та гарантій, покликаних забезпечити баланс між інтересами держави та правами особи.

Досліджувана проблематика перебуває в центрі наукової уваги й відображена в працях багатьох українських учених**,** серед яких: В. В. Абламська, А. Г. Андріяшевський, П. О. Балов, І. В. Гловюк, Д. Д. Гриньо, О. О. Гущин, А. В. Денисова, О. В. Драган, В. А. Завтур, О. О. Кисельов, В. О. Кулєбякін, О. В. Лазукова, Т. О. Лоскутов, О. С. Малюта, П. В. Овчаренко, Д. О. Пилипенко, Д. Б. Сергєєва, С. О. Софієв, О. В. Таран, Г. К. Тетерятник, О. І. Тищенко, В. В. Топчій, В. М. Трофименко, О. Ю. Хабло, Ю. В. Циганюк, О. В. Чорна, П. В. Шевчук, Ю. В. Шендрик, Ю. В. Шинкарьов, О. Г. Яновська та ін. Водночас аналіз чинного кримінального процесуального законодавства, судово-слідчої практики, статистичних матеріалів та наукових джерел дає підстави стверджувати, що актуальною залишається потреба в подальшому нормативному вдосконаленні механізмів особливого режиму досудового розслідування та судового розгляду, оптимізації процесуальних інструментів та виробленні науково обґрунтованих

пропозицій щодо вдосконалення відповідних положень КПК України й практики їх застосування в умовах воєнного стану.

Наведені обставини зумовили вибір теми, структуру і зміст дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження органічно узгоджується з ключовими державними стратегічними документами, які визначають пріоритети розвитку сектору безпеки та оборони України, системи правосуддя та захисту прав людини. Зокрема, воно відповідає завданням, передбаченим Комплексним стратегічним планом реформування органів правопорядку як складової сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки, затвердженим Указом Президента України від 11 травня 2023 р. № 273/2023. Дослідження узгоджується з положеннями Національної стратегії у сфері прав людини на 2021–2023 роки, затвердженої Указом Президента України від 24 березня 2021 р. № 119/2021, Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, затвердженої Указом Президента України від 11 червня 2021 р. № 231/2021.

Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради ТОВ «Академія адвокатури України», протокол № 3 від 23.01.2023, уточнена на засіданні Вченої ради Державного податкового університету, протокол № 10 від 26.02.2026 р.

Мета і задачі дослідження. *Метою* дослідження є комплексний теоретико-правовий та прикладний аналіз здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану, розкриття його сутності та правової природи, визначення специфіки особливого режиму досудового розслідування і судового розгляду, розробка на цій основі рекомендацій з удосконалення кримінального процесуального законодавства України.

Для досягнення цієї мети автор визначив такі основні *задачі*:

– дослідити роль, значення та сутність особливого періоду в державі, з'ясувати його ієрархічну та функціональну взаємозалежність з воєнним станом та особливим режимом досудового розслідування і судового розгляду;

– розкрити правову природу особливого режиму досудового розслідування і

судового розгляду в умовах воєнного стану, визначити підстави та умови його застосування, а також співвідношення з іншими особливими процедурами, передбаченими кримінальним процесуальним законодавством України;

– на підставі порівняльно-правового аналізу кримінального процесуального законодавства України та зарубіжних країн виокремити специфіку обмеження конституційних прав і свобод у кримінальному провадженні під час дії воєнного стану;

– дослідити особливості організації та здійснення досудового розслідування в умовах воєнного стану, розкрити його функціональне значення та трансформацію, здійснити класифікацію норм, що регулюють особливий режим досудового розслідування;

– з'ясувати специфіку застосування, зміни та скасування заходів забезпечення кримінального провадження, зокрема запобіжних заходів, у період дії воєнного стану;

– розкрити особливості проведення слідчих (розшукових) дій під час дії воєнного стану;

– дослідити специфіку здійснення судового розгляду в умовах воєнного стану та його функціональну трансформацію;

– здійснити комплексний аналіз процесуальних механізмів функціонування особливого режиму судового розгляду в умовах воєнного стану;

– сформувати науково обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства України та практики його застосування в умовах особливого періоду.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у сфері кримінального провадження в умовах воєнного стану як правового режиму особливого періоду.

Предмет дослідження – здійснення кримінального провадження в умовах особливого періоду.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети в роботі використано сукупність загальнонаукових і спеціально-юридичних методів, що дозволили найбільш повно врахувати специфіку об'єкта і предмета дослідження. Загальнонаукові методи, зокрема аналіз, синтез, дедукція та аналогія, застосовувалися для з'ясування сутності

понять «особливий період», «воєнний стан», «особливий режим досудового розслідування та судового розгляду» та їх співвідношення (підрозділи 1.1, 1.2, 3.2). Системно-структурний і формально-логічний методи використано для дослідження структури ст. 615 КПК України та визначення місця особливого режиму в системі кримінального процесу (підрозділи 1.2, 2.1–2.3, 3.1). Із спеціально-правових методів застосовано історико-правовий, а саме для розкриття генези регулювання кримінального провадження в умовах надзвичайних правових режимів (підрозділ 1.1); порівняльно-правовий – для аналізу міжнародних стандартів і зарубіжного досвіду (підрозділ 1.3); формально-юридичний – для дослідження положень Конституції України, КПК та практики ЄСПЛ (підрозділи 1.2, 2.1–2.3, 3.1–3.2); соціологічний і статистичний методи – для узагальнення практики та вивчення позицій слідчих, прокурорів і суддів щодо реалізації ст. 615 КПК України (розділи 2–3); логіко-нормативний і метод моделювання – для формулювання пропозицій з удосконалення кримінального процесуального законодавства (підрозділи (2.3, 3.2).

Нормативно-правову та інформаційну основу дисертації склали Конституція України, КПК України, закони й підзаконні нормативно-правові акти України, рішення Європейського суду з прав людини, законодавство зарубіжних країн.

Теоретичною базою дисертаційної роботи стали наукові праці в галузі теорії права, кримінального процесу, кримінального та міжнародного права.

Емпіричну базу дослідження становлять результати анкетування 64 професійних суб’єктів кримінального провадження Київської, Полтавської та Вінницької областей (27 слідчих Національної поліції, 19 прокурорів, 18 слідчих суддів), матеріали 83 кримінальних проваджень, статистичні дані судової влади та Офісу Генерального прокурора України за 2022–2025 рр., власний досвід роботи суддею.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що в дисертації з урахуванням новітніх досягнень науки кримінального процесу, а також правозастосування положень КПК України комплексно проаналізовано проблеми нормативно-правового та прикладного характеру, пов’язані з кримінальним провадженням в умовах воєнного стану як складової особливого періоду. Даний

аналіз дозволив обґрунтувати низку нових концептуальних положень і висновків, а також розробити практичні рекомендації та пропозиції з досліджуваних питань. У процесі наукового дослідження отримано наступні наукові результати:

вперше:

– на основі комплексного підходу визначено співвідношення понять «кримінальне провадження в умовах воєнного стану» та «особливий режим досудового розслідування і судового розгляду», при цьому перше розглядається як родова категорія, що відображає фундаментальну нормативну ідею забезпечення здійснення провадження, навіть за надзвичайних умов, з дотриманням його засад та гарантій прав людини, а друге – виступає видовою категорією, яке конкретизує механізми адаптації процесуальних процедур до специфіки воєнного стану шляхом запровадження спеціальних спрощень і винятків;

– запропоновано авторське визначення поняття «особливий режим досудового розслідування та судового розгляду в умовах воєнного стану», яке пропонується розуміти як закріплений у кримінальному процесуальному законодавстві України тимчасовий порядок здійснення кримінального провадження, що запроваджується в умовах дії відповідного правового режиму та передбачає нормативно визначені відступи від загальних процесуальних механізмів і гарантій задля забезпечення безперервності досудового розслідування та судового розгляду;

– науково обґрунтовано, що особливий режим досудового розслідування і судового розгляду становить систему чітко врегульованих нормативних винятків, які застосовуються виключно за наявності документально підтверджених об’єктивних обставин, при цьому кожне процесуальне відхилення має тимчасовий характер, чітко визначені часові межі застосування та супроводжуються правовими запобіжниками, які слугують гарантіями недопущення свавільного обмеження прав учасників кримінального провадження;

– на основі аналізу положень ст. 615 КПК України обґрунтовано її системоутворюючу роль у формуванні особливого режиму досудового розслідування та судового розгляду, а також розроблено класифікацію норм цієї статті за функціональними критеріями, зокрема такими, що покликані:

забезпечувати процесуальну безперервність та функціонування досудового розслідування в умовах воєнного стану; корегувати процесуальні строки й обмеження особистої свободи; змінювати механізм судового контролю та прокурорського нагляду за додержанням закону; регламентувати зміни доказової процедури; забезпечувати реалізацію процесуальних прав учасників кримінального провадження; визначати особливості цифрового забезпечення кримінального провадження; регулювати специфіку судового провадження та гарантувати його безперервність в умовах воєнного стану;

удосконалено:

– доктринальне розуміння таких правових дефініцій, як «особливий період», «обмеження прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану»;

– наукові підходи щодо ієрархічної та функціонально зумовленої взаємозалежності між категоріями «особливий період», «воєнний стан» та «особливий режим досудового розслідування і судового розгляду», що дозволяє розглядати особливий період як базову, системоутворюючу та значно ширшу за своїм змістом правову категорію, що охоплює сукупність правових режимів, серед яких воєнний стан виступає її ключовою та специфічною складовою, у свою чергу, особливий режим досудового розслідування і судового розгляду постає похідною моделлю, функціональна природа якого зумовлена саме дією вищезазначених надзвичайних режимів;

– теоретичні напрацювання щодо підстав упровадження особливого режиму досудового розслідування та судового розгляду, а також умов, які вказують на конкретні обставини для легітимного застосування норм особливого режиму, та виокремлено їх процесуальні та територіальні чинники;

– наукові положення щодо визначення допустимості та правомірності обмеження конституційних прав і свобод під час кримінального провадження в умовах воєнного стану, а також окреслено ключові напрями таких обмежень – загальносоціальний і процесуальний;

дістали подальшого розвитку:

– наукові підходи щодо визначення ознак особливого періоду, серед яких

ключовими виступають: винятковість (запроваджується лише за наявності значних загроз національній безпеці, конституційному ладу або життєдіяльності держави); тимчасовість (установлюється на визначений строк або до моменту усунення загроз, що зумовили його введення); обмеження прав і свобод громадян (допускається лише в межах та за умов визначених у законодавстві); особливий порядок функціонування органів державної влади (змінюється порядок діяльності органів досудового розслідування, прокуратури та суду з метою забезпечення безперервності кримінальної юстиції); застосування додаткових заходів примусу (упроваджуються спеціальні інструменти, спрямовані на гарантування громадської безпеки та підтримання правопорядку); можливість ужиття спеціальних заходів (передбачено використання нормативно закріплених процедур і механізмів, адаптованих до екстремальних умов особливого періоду);

– теоретичні положення, що стосуються співвідношення особливого режиму досудового розслідування і судового розгляду з іншими формами особливих порядків, передбачених кримінальним процесуальним законодавством України;

– теоретичні положення щодо функціонального призначення особливого режиму досудового розслідування та основних напрямів його реалізації, серед яких виокремлено: регулятивний (забезпечення збереження та дотримання кримінальної процесуальної форми в умовах системної нестабільності); гарантійний (навіть за умов запровадження тимчасових відступів щодо окремих процесуальних інститутів держава зобов’язана зберігати пріоритет захисту прав і свобод людини та не допускати свавільних обмежень); інституційно-стабілізаційний (своєчасне й ефективне проведення досудового розслідування в умовах воєнного стану виступає чинником стабілізації суспільних відносин, протидії злочинності, підтримання публічного порядку та довіри до державних інституцій);

– алгоритм проведення обшуку та процесуальної поведінки його учасників у разі оголошення сигналу повітряної тривоги, що передбачає узгодження вимог кримінального процесуального закону з правилами безпеки та забезпечення безперервності фіксації доказової інформації;

– наукові положення щодо: зміни територіальної підсудності у воєнний період,

виокремлення ключових факторів, які мають ураховуватися під час вирішення цього питання; проведення судових засідань у кримінальному провадженні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів учасників процесу та визначення процесуальних запобіжників його застосування; умовно-імперативного підходу при вирішенні питання зупинення судового розгляду в разі призову обвинуваченого на військову службу за мобілізацією та виокремлення взаємопов'язаних чинників, що мають ураховуватися при вирішенні цього питання, а також визначення правового механізму контролю за зміною обставин, які стали підставою для зупинення судового провадження; запровадження інституту спеціалізації суддів під час розгляду кримінальних проваджень, пов'язаних з воєнними злочинами;

– пропозиції щодо системи змін і доповнень до чинного КПК України, спрямованих на деталізацію положень, які регламентують здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану. Зокрема, запропоновано внести зміни та доповнення до ст. 104, 176, 199, 202, 236, 335, 615, 616 КПК України.

Практичне значення одержаних результатів. Викладені в дисертації висновки і пропозиції можуть бути використані в:

– *правозастосовчій діяльності* органів досудового розслідування, прокуратури та судів – під час процесу формування слідчої та судової практики в кримінальному провадженні;

– *законотворчій діяльності* – при внесенні змін і доповнень до КПК України, а також при розробленні спеціальних норм, спрямованих на регламентацію процесуальних гарантій у період дії воєнного стану;

– *науково-дослідній діяльності* – при формуванні наукових розробок у сфері кримінального провадження в умовах воєнного стану (акт впровадження Державного податкового університету від 30 березня 2026 року);

– *освітньому процесі* – для підготовки лекцій, навчальних програм, тестових завдань, відповідних розділів підручників, навчальних посібників і методичних рекомендацій, а також під час проведення різних видів занять з таких дисциплін, як: «Кримінальне процесуальне право України», «Судові та правоохоронні органи» (акт

впровадження Державного податкового університету від 15 квітня 2026 року).

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Основні положення, висновки, пропозиції дисертаційної роботи доповідалися автором і обговорювалися на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях: «Права людини та публічне врядування» (Чернівці, 30 травня 2025 року); «Пріоритетні напрями розвитку юридичної науки та практики» (Хмельницький, 19–20 вересня 2025 року); «Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права» (Кременчук, 5 грудня 2025 року); «Правова система, держава та суспільство в умовах сучасного законодавства» (Рівне, 5–6 грудня 2025 року); «Реформування правоохоронних органів в Україні: актуальні питання та перспективи» (Львів–Торунь, 5 лютого 2026 року).

Публікації. Результати дослідження, сформульовані в дисертації, відображено в 11 наукових публікаціях, серед яких 5 наукових статей – у вітчизняних виданнях, включених МОН України до переліку фахових видань з юридичних наук, 5 тез – у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій, а також 1 наукова стаття – у зарубіжному науковому правовому виданні, яка додатково відображає результати дослідження.

Структура та обсяг дисертації. Структура дисертації визначається її метою, предметом і задачами дослідження. Дисертація складається з вступу, трьох розділів, які містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи становить 254 сторінок, з яких основний текст – 204 сторінки, список використаних джерел – 32 сторінки (298 найменувань) та 4 додатки на 18 сторінках.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ ОСОБЛИВОГО ПЕРІОДУ

1.1. Концептуалізація особливого періоду у вітчизняній правовій доктрині та його вплив на кримінальне провадження

Забезпечення правопорядку, обороноздатності та національної безпеки завжди є пріоритетними завданнями кожної держави, особливо в період надзвичайних викликів, спричинених військовими конфліктами, внутрішньополітичними кризами або ситуаціями, пов'язаними з техногенними чи природними катастрофами. На сьогодні, через збройну агресію Російської Федерації, окупацію частини територій та постійні загрози суверенітету і територіальній цілісності, Україна змушена вирішувати особливо актуальні й складні питання захисту державності та безпеки громадян. Відповіддю держави на такі виклики стало запровадження особливого періоду, що призвело до глибоких змін у системі державного управління, правозастосуванні та реалізації конституційних прав і свобод громадян.

На сучасному етапі вкрай актуальною стає потреба у всебічному науковому осмисленні правової природи особливого періоду. Важливо не лише чітко нормативно визначити це явище, а й розробити критерії ідентифікації такого стану держави в умовах даного періоду. Крім того, важливо створити теоретичну базу правових підстав запровадження особливого періоду, а також визначити правові наслідки для держави, суспільства та безпосередньо для кожної особи. Незважаючи на наявність певного законодавчого врегулювання даного явища, науковці вказують на складність його правозастосування. Так, М. М. Прохоренко та В. М. Хлань справедливо наголошують, що особливий період є доволі новим явищем, яке потребує більш досконалого нормативно-правового врегулювання [187, с. 62]. У свою чергу, О. О. Кисельов особливий період вважає цілісним та взаємоузгодженим державним заходом, але його мета та задачі повинні бути більш чітко нормативно визначені [87, с. 29].

Зауважимо, що поняття «особливий період» у теорії та на практиці часто використовується в різних контекстах, здебільшого його асоціюють з воєнним станом. Так, у нормативно-правових актах, що регулюють питання оборони та мобілізаційної підготовки, містяться визначення особливого періоду. Зокрема, відповідно до ст. 1 Закону України «Про оборону України» особливий період визначається як такий, що настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації, чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій [179]. У статті 1 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» особливий період визначається як період функціонування національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, сил оборони і сил безпеки, підприємств, установ і організацій, а також виконання громадянами України свого конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, що настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і час демобілізації після закінчення воєнних дій [178].

Разом з тим аналіз чинного законодавства дозволяє стверджувати, що поняття особливого періоду виходить за межі виключно воєнного стану. Зокрема, у ч. 1–2 ст. 57^1 Закону України «Про освіту» законодавець вказує на можливість віднесення до особливого періоду також надзвичайних ситуацій та надзвичайного стану [182].

У Конституції України про категорію особливого періоду безпосередньо не згадується, але її зміст опосередковано розкрито через такі правові режими, як воєнний та надзвичайний стани (ч. 5 ст. 41, ч. 3 ст. 43, ч. 2 ст. 64, ч.ч. 2, 3 ст. 83, п. 31 ч. 1 ст. 85, п. 19 ч. 1 ст. 92, п. 20 та 21 ч. 1 ст. 106, ч. 4 ст. 106, п. 10 ч. 1 ст. 138, ч. 2 ст. 157, ст. 159), стан війни (п. 9 ч. 1 ст. 85, п. 19 ч. 1 ст. 106) та зони надзвичайної екологічної ситуації (п. 31 ч. 1 ст. 85, п. 19 ч. 1 ст. 92, п. 21 ч. 1 ст. 106, п. 10 ч. 1 ст. 138). Зазначене вище неоднозначне конституційне й законодавче закріплення

поняття особливого періоду створює труднощі для правильного розуміння даної правової категорії і призводить до суттєвих відмінностей у наукових інтерпретаціях. Так, П. В. Шевчук особливий період визначає як сукупність станів: надзвичайного, мобілізаційого, воєнного та перехідного, що тривають після завершення дії режиму воєнного стану [270, с. 8]. Схожої позиції дотримується П. В. Ясиновський, вважаючи, що особливий період передбачає безпосередньо процеси з проведення мобілізації (крім цільової), введення воєнного стану, часткового відбудовування після закінчення воєнних дій [279, с. 799, 800]. Водночас М. М. Прохоренко та В. М. Хлань наполягають на розмежуванні понять особливого періоду, надзвичайного та воєнного станів, оскільки це окремі правові режими і кожен з них має свою природу, механізми та наслідки [187, с. 65].

Ураховуючи дані розбіжності, убачаємо за доцільне запропонувати наступне теоретичне визначення особливого періоду як комплексного правового явища, що охоплює сукупність спеціальних правових режимів, які запроваджуються з метою реагування на надзвичайні загрози. Особливий період характеризується такими діями, як: тимчасова трансформація публічного управління; посилення централізації державної влади; адаптація правових інститутів до потреб захисту національної безпеки та забезпечення життєдіяльності суспільства в умовах кризи.

Зазначені вище правові режими під час особливого періоду допомагають органам публічної влади отримати можливість оперативно реагувати на порушення громадського порядку, ліквідовувати наслідки надзвичайних ситуацій, запобігати новим загрозам та підтримувати функціонування критично важливих сфер. Дану позицію підтримує В. І. Цицюра, розглядаючи правовий режим, як комплексну категорію, що репрезентує специфічний порядок правового регулювання певної сфери суспільних відносин на основі взаємопов’язаних правових норм, інституційних механізмів і процедур [257, с. 77].

Таким чином, до правових режимів, що складають зміст особливого періоду, доцільно відносити:

- режим воєнного стану;

- режим надзвичайного стану;

- режим надзвичайної ситуації;

- інші спеціальні режими, що можуть запроваджуватися відповідно до законодавства у відповідь на нестандартні загрози.

Доречно зауважити, що в міжнародному праві як універсального, так і регіонального рівнів не передбачено усталеної термінології, яка б розкривала поняття та сутність «особливого періоду», проте детальне вивчення правозастосовної практики, положень законодавства зарубіжних країн та наукових підходів дозволяє виокремити низку правових категорій, які за своїм змістом та функціональним призначенням є максимально наближеними до цього поняття.

До таких категорій насамперед належать правові режими, у разі запровадження яких відбувається суттєве коригування загального порядку здійснення владних повноважень, зокрема й у сфері кримінального провадження, для забезпечення публічного порядку, національної безпеки та недопущення системних загроз конституційному ладу.

Поширеною категорією в цьому контексті є State of emergency (надзвичайний стан), передбачений у законодавствах деяких європейських та англомовних країн, таких як Болгарія, Велика Британія, Ірландія, Іспанія, Канада, Німеччина, Польща, Португалія, Румунія, США, Фінляндія, Франція та ін. Такий режим запроваджується зазвичай у разі виникнення стихійних лих, масових заворушень, епідемій, масштабних актів насильства або терористичних загроз, і характеризується розширенням повноважень виконавчої влади при тимчасовому обмеженні певних прав та свобод пересічних громадян.

Іншою близькою за змістом до особливого правового режиму є категорія State of war (воєнний стан), що передбачена в законодавствах таких країн, як Нідерланди, Болгарія, Велика Британія, Польща, Румунія, США та деяких інших. Воєнний стан може бути введений у разі наявності реальної загрози збройного нападу або відкритої зовнішньої агресії та супроводжується запровадженням суворого режиму безпеки, залученням армії до функцій внутрішньої безпеки та істотною перебудовою процедур правосуддя.

Окремо слід розглянути поняття Public emergency threatening the life of the nation (суспільна небезпека, яка загрожує життю нації), яке зазвичай використовується в міжнародних договорах, прикладом у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (далі – МПГПП) (ст. 4) чи Європейській конвенції з прав людини (далі – ЄКПЛ) (ст. 15), а також застосовується національним законодавством Італії, у випадках, коли зазначені події стають обґрунтуванням для запровадження режиму тимчасового обмеження конституційних гарантій.

Схожою категорією також вважається State of siege (стан облоги), який переважно застосовується з метою формулювання та пояснення стану найвищого рівня загрози національній безпеці. Регулювання такого стану міститься в законодавствах Бельгії, Греції, Іспанії, Нідерландів, Португалії, Угорщини, Франції та ін. У разі виникнення такого стану військовим надається частина повноважень цивільної влади, ураховуючи забезпечення громадського порядку, розгляд справ військовими трибуналами, обмеження свободи пересування та зібрань [288; 106, с. 60, 61; 217, с. 64].

Разом з тим у міжнародно-правовому полі найбільше вживаються словосполучення «надзвичайний стан» та «суспільна небезпека, яка загрожує життю нації», що також зазначається в ст. 4 МПГПП та ст. 15 ЄКПЛ.

Проведений аналіз національного законодавства дає підстави стверджувати, що кожний правовий режим (воєнного чи надзвичайного стану, надзвичайної ситуації та інших спеціальних режимів) передбачає певні ключові інструменти для належного реагування держави на виклики, які становлять загрозу для її існування, стабільності суспільства та безпеки громадян. У цьому контексті комплексне наукове осмислення природи таких режимів, їх взаємозв’язку та меж застосування, а також уніфікація правової термінології й чітке законодавче закріплення відповідних механізмів мають розглядатися як необхідні умови підвищення ефективності державного управління та правозастосування у кризових ситуаціях.

Ми поділяємо позицію С. В. Кулика, який вважає, що окремі правові режими особливого періоду різняться обмежувальним потенціалом, а також передбачають диференційовані інституціональні підходи до організації та реалізації управлінських

функцій на різних рівнях органів державної влади [108, с. 72]. У цьому контексті важливими є зауваження Д. Б. Ступака відносно того, що впровадження будь-якого з режимів надзвичайного характеру мають на меті наділити суб'єктів їх реалізації відповідними повноваженнями. За допомогою цих повноважень суб'єкти реалізації вживають необхідних заходів для стабілізації порушених суспільних відносин та відновлення стану, що передував кризовій ситуації. Водночас науковець вважає, що чим сильніше порушуються суспільні відносини, тим жорсткіші мають бути заходи для їх відновлення і, відповідно, суб'єктам забезпечення цього правового режиму надається більший рівень повноважень [217, с. 39].

П. В. Ясиновський, досліджуючи сутність особливого періоду, визначив такі його ознаки, як: вплив на різних суб'єктів та їх діяльність (громадяни, органи державної влади, інші державні органи, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації); особливий порядок організації суспільства та комплектація військових формувань у військовий час [279, с. 799, 800]. М. М. Прохоренко та В. М. Хлань ключовими ознаками особливого періоду називають такі, як: регламентована поведінка фізичних, посадових та юридичних осіб; тимчасове впровадження спеціальних правил або вилучення із загальнообов'язкових правових норм певних приписів; посилений контроль за дотриманням правопорядку у сфері його дії та введення деяких обмежувальних заходів [187, с. 65].

На нашу думку, до основних ознак особливого періоду можна віднести наступні:

- винятковість (запроваджується лише за умов наявності значних загроз національній безпеці, конституційному ладу або життєдіяльності держави);

- тимчасовість (установлюється на визначений строк або до моменту усунення загроз, що зумовили його введення);

- обмеження прав і свобод громадян відповідно до визначених у законодавстві вимог (допускається лише в межах та за умов визначених у законодавстві);

- особливий порядок функціонування органів державної влади (змінюється порядок діяльності органів досудового розслідування, прокуратури та суду з метою забезпечення безперервності кримінальної юстиції);

- застосування додаткових заходів примусу (упроваджуються спеціальні інструменти, спрямовані на гарантування громадської безпеки та підтримання правопорядку);

- можливість ужиття спеціальних заходів (передбачено використання нормативно закріплених процедур і механізмів, адаптованих до екстремальних умов особливого періоду).

Зазначені нами правові режими особливого періоду хоча й застосовуються вкрай рідко, проте відіграють важливу роль у структурі механізмів державного реагування на кризові ситуації. Історичний досвід демонструє глибоку правову традицію застосування таких механізмів. Так, у Конституції П. Орлика 1710 р. у розділі II закріплювалися положення щодо забезпечення цілісності держави та її кордонів, а також можливості запровадження надзвичайних заходів. У розділі IV передбачалися норми, які надавали право гетьману запроваджувати відповідні надзвичайні заходи: «…якщо ж виникнуть якісь громадські справи, що потребують швидкого управління та виправлення, тоді Ясновельможний гетьман буде повновладний у тому, щоб з радою Генеральної Старшини такі справи вирішувати відповідно до своїх гетьманських повноважень» [154].

У період національно-визвольної боротьби 1917–1920 рр. Україна перебувала в перманентному стані надзвичайного характеру через складні державно-правові, військово-політичні та суспільно-економічні обставини. Зокрема, було прийнято низку нормативних актів, спрямованих на подолання надзвичайної ситуації. Так, у розділі VII «Про тимчасове припинення громадянських свобід» Конституції Української Народної Республіки від 29 квітня 1918 р. передбачалося, що «…у випадку державної конечності громадянські свободи можуть бути частю обмежені, частю припинені. Припинення громадянських свобод не може тривати довше, як три місяці, і продовження тоді повинні ухвалити Всенародні Збори…» [94; 36, с. 15].

У 2005 р. в Автономній Республіці Крим стався перший прецедент застосування надзвичайного стану в новітній історії України. Даний крок засвідчив здатність державних інституцій швидко реагувати на загрози публічному порядку [161; 186]. У подальшому у 2008 та 2010 роках, з огляду на погіршення екологічної

ситуації, а саме офіційне визнання певних регіонів України зонами надзвичайної екологічної ситуації, державою було вжито додаткових заходів реагування. Зазначене рішення ґрунтувалося на даних щодо високого рівня забрудненості довкілля та безпосередньої загрози життю і здоров'ю населення, що вимагало невідкладного втручання органів державної влади [180; 181].

У контексті реалізації особливих правових режимів доречно згадати про пандемію COVID-19. Так, у 2020 р. відповідно до ст. 29 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» [177] з метою локалізації та запобігання поширенню гострої респіраторної хвороби, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, уряд запровадив карантин як особливий правовий режим. Даний режим неодноразово подовжувався, а його правове регулювання передбачало низку обмежень конституційних прав і свобод, зокрема прав на свободу пересування, освіту, працю тощо [167; 168; 169; 171].

Найбільш показовим прикладом одночасного застосування кількох правових режимів став період напередодні повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну. Зокрема, 23 лютого 2022 р. у зв'язку з окупацією російськими збройними підрозділами великої частини території Донбасу та подальшим визнанням цих територій так званими ЛНР і ДНР, Президент України підписав Указ «Про введення надзвичайного стану в окремих регіонах України». Згідно з цим рішенням, з 00:00 24 лютого 2022 р. строком на 30 діб запроваджувалися тимчасові обмеження, зокрема у сфері комунікацій та обігу інформації [162]. Проте, вже через кілька годин, Російська Федерація розпочала повномасштабну збройну агресію і керівництво держави прийняло кардинальне рішення, а саме запровадило на всій території України правовий режим воєнного стану. Дане рішення ґрунтувалося на положеннях Конституції України та відповідного законодавства, а також передбачало можливість тимчасового обмеження окремих конституційних прав і свобод громадян, у тому числі, передбачених статтями 30–34, 38, 39, 41–44 та 53 Основного Закону України.

Варто зауважити, що впродовж новітньої світової історії режим воєнного стану застосовувався у 81 країні. Дані країни адаптували власне законодавство залежно

від характеру та масштабу військової загрози, трансформуючи його з метою завадити новим безпековим викликам [260, с. 4]. Україна в цьому контексті не є винятковою. Верховна Рада України, зважаючи на повномасштабну агресію Російської Федерації, оперативно переорієнтувала власне законодавство для підтримки держави в умовах війни. Зокрема, забезпечено динамічний законотворчий процес, спрямований на стабілізацію ситуації, організацію оборони, захист прав і свобод громадян, а також на ефективне функціонування інститутів державної влади.

У період з 24 лютого 2022 р. до 24 лютого 2023 р. український парламент прийняв 384 закони, ратифікував 33 міжнародні угоди та денонсував 15 [195]. Крім того, значну кількість нормативно-правових актів прийнято іншими суб'єктами правотворчості. Майже всі ці акти так чи інакше стосувалися правового регулювання конституційних прав і свобод громадян, їх реалізації та обмеження в умовах дії воєнного стану [148, с. 41].

У даному контексті доречно зауважити щодо наукової дискусії, яка тривалий час точилася навколо питання визначення часових меж особливого періоду в Україні. Розбіжності в поглядах науковців передусім виникають через неповне або неоднозначне розуміння правової природи та юридичних підстав для встановлення меж особливого правового режиму [275, с. 100]. Проте дискусія була остаточно врегульована в правозастосовній сфері. Так, у листі Верховного Суду України від 13 липня 2018 р. № 60-1543/0/2-18 було чітко вказано, що особливий період в Україні триває, починаючи з 17 березня 2014 р., тобто дати оприлюднення Указу Президента України «Про часткову мобілізацію» № 303/2014 [116]. Отже, було визначено момент початку дії особливого періоду на території України, який досі триває, оскільки не усунуто обставин, що зумовили його запровадження.

Зважаючи на позицію сучасної правової доктрини, доцільно зазначити, що чинне законодавство України у сфері національної безпеки та оборони містить дві базові правові форми функціонування держави: в умовах мирного часу та в умовах особливого періоду. З цього приводу О. Шкуропацький, В. Мехеда та Є. Пащенко

зауважили, що мобілізація за своєю суттю є комплексом планомірних заходів, які передбачають перехід від «мирного часу» до «особливого періоду» [275, с. 99].

Починаючи з 24 лютого 2022 року, Указом Президента України № 64/2022 на всій території України введено особливий правовий режим – воєнний стан, який неодноразово подовжувався. Воєнний стан у межах особливого періоду постає як специфічна форма державної відповіді на збройну агресію або реальну загрозу національній безпеці.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан визначається як особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [183].

Майже аналогічне визначення поняття воєнного стану міститься в ст. 1 Закону України «Про оборону України», що доводить наявність системного і послідовного правового регулювання в цій сфері. Важливими також є положення ст. 5 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», відповідно до яких момент настання воєнного стану пов’язується з набранням чинності законом, затвердженим Верховною Радою України на підставі відповідного Указу Президента України.

Відповідно до абз. 12 ст. 1 Закону України «Про оборону України» [179] та абз. 4 ст. 1 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [178] особливий період охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій. При цьому зауважимо, що особливий період може запроваджуватися без введення воєнного стану, зокрема у випадку мобілізації без відповідного указу про воєнний стан.

За своїм змістом і призначенням особливий період передбачає функціонування органів державної влади, Збройних Сил України, інших військових формувань, органів місцевого самоврядування, органів цивільного захисту, підприємств, установ та організацій у специфічних умовах, що виникають внаслідок збройної агресії, загрози війни або безпосереднього конфлікту.

Особливої уваги потребують правові гарантії судочинства в умовах воєнного стану. Так, згідно зі ст. 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» жодна форма судового процесу не може бути скорочена або прискорена через запровадження воєнного стану. Разом з тим через спричинені війною виклики 3 березня 2022 р. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо зміни підсудності судів [133; 148, с. 42].

Згідно зі ст. 12^2 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» в умовах правового режиму воєнного стану суди, органи та установи системи правосуддя діють виключно на підставі, у межах повноважень та в спосіб, визначені Конституцією України та законами України. Повноваження судів, органів та установ системи правосуддя, які діють на підставі Конституції України, в умовах правового режиму воєнного стану не підлягають обмеженню. Таким чином забезпечується функціонування кримінальної юстиції, яке також вимагає наявності відповідних процесуальних процедур. Згідно зі ст. 26 зазначеного вище закону правосуддя на території, на якій введено воєнний стан, здійснюється лише судами, що були створені відповідно до Конституції України. Скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється. У разі неможливості здійснювати правосуддя судами, які діють на території, на якій введено воєнний стан, законами України може бути змінена територіальна підсудність судових справ, що розглядаються в цих судах, або в установленому законом порядку змінено місцезнаходження судів [183].

Слід зазначити, що Законом України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» не визначено чіткого порядку припинення або завершення особливого періоду. Водночас закон передбачає процедуру демобілізації, тобто проведення

комплексу організаційних заходів, спрямованих на переведення державних органів, Збройних Сил України, інших військових формувань та національної економіки на функціонування держави в умовах мирного часу. Рішення про демобілізацію приймає Президент України та подає його на затвердження Верховної Ради України (ст. 11 Закону).

Таким чином, завершення особливого періоду відбувається після підписання Указу Президентом України «Про демобілізацію» та передбачає повернення держави до мирного функціонування. Зважаючи на зазначене, доречною є думка Г. Ганової, що особливий період триває до завершення всіх заходів, передбачених відповідним указом, зокрема й відбудованого етапу після припинення активної фази збройного конфлікту [37, с. 67].

Крім правового режиму воєнного стану, у межах особливого періоду може запроваджуватися й інший вид надзвичайного правового режиму, а саме надзвичайний стан. Даний правовий режим передбачено запроваджувати для реагування на внутрішні кризові ситуації. Його правова природа, підстави введення, а також компетенція органів державної влади та органів місцевого самоврядування чітко визначені Законом України «Про правовий режим надзвичайного стану». Крім того, даним нормативно-правовим актом передбачено гарантії захисту прав і свобод людини в умовах надзвичайного стану та встановлено відповідальність за їх порушення.

Положення зазначеного Закону конкретизуються шляхом ухвалення підзаконних нормативно-правових актів, серед яких, зокрема, Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2022 р. № 1459 «Про затвердження Порядку запровадження в умовах надзвичайного або воєнного стану тимчасових обмежень на всій території України чи в окремих її регіонах на використання радіообладнання, випромінювальних пристроїв, радіоелектронних засобів та випромінювальних пристроїв спеціального призначення» [176].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану» надзвичайний стан являє собою особливий правовий режим, який може тимчасово вводитися в Україні чи в окремих її місцевостях при виникненні надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру не нижче

загальнодержавного рівня, що призвели чи можуть призвести до людських і матеріальних втрат, створюють загрозу життю і здоров'ю громадян, або в разі спроби захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства і передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування відповідно до цього Закону повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення безпеки і здоров'я громадян, нормального функціонування національної економіки, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, захисту конституційного ладу, а також допускає тимчасове, обумовлене загрозою, обмеження в здійсненні конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [185].

Запровадження надзвичайного стану є можливим за умов виникнення різного роду серйозних подій, зокрема: особливо тяжких надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, що створюють загрозу життю і здоров'ю значних верств населення; масових терористичних актів; міжнаціональних конфліктів, захоплення стратегічно важливих об'єктів або місцевостей, що порушують звичайний порядок; спроби насильницького захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України; масового вторгнення через державний кордон з територій сусідніх держав та ін.

Надзвичайний стан суттєво різниться з воєнним станом, оскільки він не передбачає впровадження військового управління чи оголошення мобілізації, а також не передбачає жорстких правових обмежень. Надзвичайний стан в Україні може вводитися на строк до 30 діб, а в окремих регіонах не більше ніж 60 діб. У разі необхідності надзвичайний стан може бути продовжений Президентом України, але не більше ніж на 30 діб. Після завершення встановленого строку дії надзвичайний стан автоматично припиняється, якщо не було прийнято рішення про його продовження.

Доречно зауважити, що крім надзвичайного та воєнного станів, в Україні функціонують і інші види особливих правових режимів. Хоча вони також передбачають застосування певних обмежувальних заходів, однак за своїм обсягом і масштабом вони істотно поступаються тим, що реалізуються під час запровадження

надзвичайного чи воєнного стану. Показовим у цьому контексті є правовий режим тимчасово окупованої території, закріплений у Законі України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України». Його специфіка полягає у встановленні особливого порядку перетину меж окупованої території, учинення на ній правочинів, проведення виборів та референдумів, а також у визначенні особливостей реалізації інших прав і свобод людини та громадянина [170].

З огляду на сучасну воєнно-політичну обстановку, яка зумовила введення в Україні правового режиму воєнного стану, постала нагальна потреба у виробленні гнучких механізмів у сфері кримінального процесу. Саме в умовах воєнного стану законодавець змушений оперативно реагувати на виклики, що виникають у сфері кримінального провадження, пристосовуючи правове регулювання до нових обставин. У цьому контексті слушною є позиція П. В. Шевчука, який наголошує, що в особливий період відбуваються суттєві зміни між публічними та приватними інтересами, у яких перевага надається публічному елементу, а саме пріоритетом стає збереження національної безпеки, відсіч збройній агресії, захист суверенітету та територіальної цілісності держави. Як наслідок, постає об’єктивна необхідність у зміні правового регулювання кримінального провадження з урахуванням обмеженого доступу до окремих територій, обмеженої функціональності органів державної влади, делегування окремих повноважень суб’єктам, уповноваженим діяти в умовах воєнного стану, гармонізації внутрішнього законодавства з міжнародними правовими актами, що регламентують кримінальне провадження в період збройних конфліктів [271, с. 66].

Показовим є те, що з початку війни відбулася докорінна трансформація структури злочинності. Якщо до 2022 року кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби, проти основ національної безпеки України та проти миру, безпеки людства й міжнародного правопорядку реєструвалися епізодично (0,01–0,2 % від загальної кількості), то після початку війни вони стали найбільш поширеними в діяльності органів розслідування [155, с. 128]. Водночас упродовж 1993–2020 років переважали злочини у сфері власності (від 59 % до 67 %) [266, с. 72; 107, с. 123, 126; 172]; значну частку становили

злочини у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, проти життя та здоров'я особи, безпеки руху і громадського порядку [104, с. 291; 103, с. 278, 282; 4; 114]. Воєнні злочини, передбачені ст. 438 КК України, мали епізодичний характер, їх розслідування не становило значного навантаження на органи досудового розслідування, і вони мали високий рівень розкриття [107, с. 123, 124; 172; 155, с. 123, 124].

Натомість у період збройної агресії ситуація кардинально змінилася і призвела до вибухоподібного зростання воєнних злочинів, злочинів проти людяності та встановленого порядку несення військової служби. Показовим є те, що станом на 28 серпня 2025 р. в Україні було зафіксовано понад 178 тис. воєнних злочинів, учинених російськими військами від початку повномасштабного вторгнення. Відповідні дані були офіційно оприлюднені Генеральним прокурором України Р. Кравченком [39], що свідчить про безпрецедентний масштаб кримінально-протиправної діяльності у воєнний час.

Таке зростання кількості та суспільної небезпеки зазначених кримінальних правопорушень зумовило суттєве перевантаження системи досудового розслідування, ускладнення процедур збирання та належної фіксації доказів, особливо на тимчасово окупованих територіях, необхідність урахування специфіки воєнних дій, налагодження співпраці з міжнародними інституціями (EUAM, Eurojust, Europol, Міжнародним кримінальним судом) і слідчими органами іноземних держав.

За цих умов зміна пріоритетів у кримінальній політиці стала об'єктивно неминучою і обумовила необхідність перегляду процесуальних механізмів. Це своєю чергою, призвело до законодавчого закріплення особливого режиму досудового розслідування та судового розгляду, покликаного забезпечити належну ефективність кримінального провадження в умовах воєнного стану.

Підсумовуючи, слід наголосити, що особливий період є багатовимірним правовим явищем, що передбачає функціонування державного апарату на основі спеціального правового режиму. Це, своєю чергою, зумовлює трансформацію механізмів реалізації державної влади, яка супроводжується тимчасовим

обмеженням конституційних прав і свобод, зміною підходів до правозастосування та формування нових моделей кримінального провадження, здатних забезпечити баланс між інтересами держави й правами людини в умовах воєнного стану.

1.2. Кримінальне провадження в умовах воєнного стану: сутність, особливості та нормативні засади

На сучасному етапі розвитку української державності виняткової актуальності набуває питання здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану. Його значущість визначається необхідністю, з одного боку, забезпечення ефективної реалізації завдань кримінального провадження, а з іншого – гарантування та захисту основоположних прав і свобод людини. Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України стала не лише загрозою територіальній цілісності та суверенітету держави, а й серйозним викликом для інституційної стійкості системи кримінальної юстиції. Діяльність органів досудового розслідування, прокуратури та судів зазнала суттєвої дестабілізації, оскільки здійснюється в умовах постійної загрози фізичній безпеці учасників кримінального провадження та фактичної правової невизначеності. За таких умов збереження лише формального функціонування процесуальних механізмів є недостатнім, необхідною стає їх гнучка адаптація до реалій воєнного часу із забезпеченням балансу між публічним інтересом у захисті правопорядку та дотриманням фундаментальних прав людини.

В. П. Любавіна та М. В. Смородінова слушно акцентують, що спеціальне регулювання здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану спрямоване передусім на забезпечення належного функціонування правоохоронних органів у надзвичайно складних умовах воєнної діяльності [123, с. 289]. Як зауважує Д. М. Огородник, упровадження на всій території України правового режиму воєнного стану зумовило зміну порядку здійснення кримінального провадження з метою реалізації державою повністю або частково правоохоронної, правозахисної функцій та функції правосуддя у специфічних територіальних і безпекових умовах [143, с. 137]. Т. О. Лоскутов наголошує на посиленні у сфері кримінального процесу публічного

інтересу, який, у зв'язку з об'єктивною небезпекою воєнного стану, превалює над приватним. Задля адаптації процесуальної моделі до умов воєнного часу держава змушена впроваджувати особливий порядок кримінального провадження, що дозволяє зберігати не лише традиційний баланс між державним та приватним інтересом, а й забезпечувати співмірність між посиленим «безпековим» компонентом державного інтересу та приватними правами учасників провадження [120, с. 527].

Аналіз наукових джерел дає підстави виокремити низку чинників, які безпосередньо зумовили необхідність адаптації кримінального провадження до умов воєнного стану. Як зазначає О. В. Чорна, значна частина органів досудового розслідування та судових установ об'єктивно втратила можливість функціонувати у передбаченому законом порядку. До ключових проблем належать: фактична неможливість проведення слідчих (розшукових) дій; відсутність передумов для завершення досудового розслідування та складання обвинувальних актів; істотні порушення процесуальних строків через дезінтеграцію системи правосуддя; втрата матеріалів кримінальних проваджень унаслідок неможливості їх належного зберігання та захисту в зоні активних бойових дій; ускладнення процедур етапування та конвоювання підозрюваних і обвинувачених, що пов'язано із загрозою життю та безпековими обмеженнями; проблеми з утриманням осіб під вартою через руйнацію місць тримання під вартою, логістичні розриви та дефіцит ресурсів, що ставить під загрозу дотримання мінімальних стандартів гуманного поводження [263, с. 261].

На думку В. В. Топчія, проведення бойових дій на значній частині території України суттєво ускладнило можливість дотримання стандартних процедур, зокрема фіксації процесуальних дій у межах кримінального провадження. Окупація окремих регіонів зводить нанівець проведення стандартного розслідування кримінальних правопорушень. З метою реагування на зазначені обставини законодавець уніс низку суттєвих змін до кримінального процесуального законодавства, спрямованих на спрощення процедур, адаптацію механізмів збирання доказів, забезпечення безперервності розслідування та підтримання ефективності кримінальної юстиції в умовах війни [229, с. 237].

В умовах дії воєнного часу стає очевидним, що нормативне регулювання кримінального провадження у потребує особливого підходу. Звертає на себе увагу, що законодавець у кримінальному процесуальному законодавстві України оперує як узагальненим поняттям «кримінальне провадження в умовах воєнного стану» (ч. 3 ст. 7 КПК України), так і спеціальною категорією «особливий режим досудового розслідування, судового розгляду» (розділ IX[1] КПК України). З наукової точки зору доцільно розмежувати ці категорії, попри їх очевидну змістовну близькість, вони перебувають на різних рівнях узагальнення. Насамперед поняття кримінальне провадження в умовах воєнного стану має загальний характер, адже воно охоплює всю систему кримінально-процесуальної діяльності – від початку досудового розслідування і до виконання остаточного судового рішення, при цьому, фокусуючись на забезпеченні фундаментальних засад кримінального провадження та гарантій прав і свобод людини, навіть за умов обмежень, зумовлених особливим періодом.

Водночас категорія «особливий режим досудового розслідування і судового розгляду» має значно вужчий, прикладний характер, оскільки йдеться про конкретну модель процесуальної адаптації традиційних механізмів кримінального провадження до викликів воєнного стану. По суті, цей режим передбачає впровадження комплексу спеціальних спрощень та винятків, обумовлених об’єктивними обставинами, такими як ускладненість доступу до судів, неможливість забезпечити особисту участь сторін у провадженні, потреба в оперативності та ефективності процесуальних дій тощо.

Таким чином, вважаємо, що поняття «кримінальне провадження в умовах воєнного стану» постає як загальнонормативна та концептуальна основа, але «особливий режим досудового розслідування і судового розгляду» виступає його складовим елементом, який конкретизує механізми реалізації фундаментальних засад у специфічних умовах воєнного стану. Указане співвідношення доцільно кваліфікувати як ціле і частина, де загальна ідея безперервності та легітимності кримінального провадження практично втілюється у спеціальних процесуальних конструкціях, спрямованих на забезпечення реальної дієвості досудового розслідування і судового розгляду.

Нормативною відповіддю на окреслені вище виклики стало концептуальне оновлення розділу IX[1] КПК України. Його запровадження було безпосередньо зумовлене збройною агресією Російської Федерації, яка, починаючи з 2014 р., суттєво ускладнила можливість органів досудового розслідування та судів здійснювати кримінальне провадження у загальному порядку. Відтак, необхідність правового закріплення особливих процесуальних механізмів стала не випадковим, а закономірним етапом розвитку кримінального процесуального законодавства. Так, відповідно до Закону України від 12 серпня 2014 р. до КПК України було внесено зміни, на підставі яких упроваджено інституційно-процесуальний режим особливого характеру. Зокрема, розділ IX[1] «Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або в районі проведення антитерористичної операції» КПК України початково складався лише з однієї ст. 615, яка мала чітко визначене предметне обмеження, тобто застосовувалася виключно під час розслідування кримінальних проваджень за злочинами, передбаченими ст.ст. 109–114[1], 258–258[5], 260–263[1], 294, 348, 349, 377–379, 437–444 КПК України. У таких провадженнях слідчий суддя у випадках неможливості виконувати свої функції тимчасово передавав частину повноважень прокурору, а саме щодо обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на строк до 30 днів [163]. З цього приводу О. Ю. Хабло слушно зауважив, що зазначена нормативна регламентація кримінального провадження в умовах воєнного стану не може враховувати всіх особливостей процесуальних правовідносин під час здійснення кримінального провадження в такий період і не відповідає викликам реальної правозастосовної ситуації [252, с. 437].

27 квітня 2021 р. зміст Розділу IX[1] КПК України зазнав нових редакційних трансформацій, а також було розширено його назву: «Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або в районі проведення антитерористичної операції чи заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях» [164].

У подальшому, на початку повномасштабної агресії 24 лютого 2024 р., виникла потреба в докорінному перегляді підходів до правового регулювання кримінального

провадження у зв’язку з умовами особливого періоду. Отже, відповідно до Закону України від 15 березня 2022 р. назву розділу IX[1] КПК України було знову змінено: «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного, надзвичайного стану або в районі проведення антитерористичної операції чи заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав проти України» [165].

Найбільш суттєві та концептуальні зміни щодо здійснення кримінального провадження в умовах особливого періоду було впроваджено Законом України від 14 квітня 2022 р. «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» [166]. Цей законодавчий акт став правовим підґрунтям для системної перебудови підходів до функціонування кримінального провадження в умовах воєнного стану. Оновлена редакція назви розділу цілком узгоджувалася з реальною ситуацією – «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану». Таке формулювання виявилося не лише юридично більш точним, а й усунуло надлишкові нормативні елементи. Водночас сам розділ було доповнено і структурно змінено, ураховуючи стадію судового розгляду.

Зміни, унесені до ст. 615 КПК України, містили докладне врегулювання нових процесуальних механізмів, зокрема щодо: дистанційного виконання окремих слідчих (розшукових) дій; обрання запобіжних заходів у разі відсутності суду або його недієздатності; гнучкого порядку зміни підслідності тощо.

Таким чином, у новій нормативній редакції Розділу IX[1] КПК України враховано специфіку правового режиму та його вплив на відповідні кримінальні процесуальні правовідносини, а також представлено послідовну трансформацію національного кримінального процесуального законодавства під впливом воєнних загроз. Разом з тим зауважимо, що розбудова нормативної основи особливого режиму досудового розслідування і судового розгляду ґрунтується не лише на положеннях Конституції та КПК України, а й ураховує підзаконні нормативно-правові акти, рішення Вищої ради правосуддя та роз’яснення Верховного Суду.

Зазначена нормативна складова свідчить про адаптацію традиційних кримінальних процесуальних процедур до умов, викликаних воєнним станом. Така адаптація має ключове значення для розуміння того, як держава забезпечує баланс між ефективною протидією злочинності та захистом прав людини в період кризових ситуацій.

Дослідження судової практики дозволяє стверджувати, що специфіка запровадження особливого режиму досудового розслідування і судового розгляду не лише має належне нормативне закріплення, а й успішно втілюється за реальних умов функціонування системи правосуддя в період воєнного стану. Застосування на практиці нормативно-правових механізмів особливого режиму провадження доводить його ефективність як належного інструменту забезпечення безперервності кримінального провадження в умовах істотної правової непередбачуваності.

Показовим прикладом практичного застосування положень ст. 615 КПК України став вирок Івано-Франківського міського суду від 30 січня 2025 р. у справі № 344/1070/25, у межах якого затверджено угоду про визнання винуватості, укладену між прокурором і обвинуваченим за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 358 КК України. Під час ухвалення рішення суд окремо наголосив про застосування положень ст. 615 КПК України, які визначають особливості здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану. Суд урахував об’єктивну неможливість повноцінного дотримання процесуальних стандартів у звичайному порядку, але забезпечив законність та ефективність розгляду справи за умов обмежених ресурсів судочинства [81]. Показовою також є ухвала Кіровського районного суду м. Кіровограда від 2 квітня 2025 р. у справі № 123/4567/25, у якій суд розглянув питання щодо продовження строку тримання під вартою обвинуваченого. Зважаючи на реальні обмеження, запроваджені через воєнний стан, суд обґрунтовано застосував ст. 615 КПК України та підтвердив допустимість ухвалення відповідного рішення з урахуванням особливостей процесуального режиму [237].

Зазначені вище приклади доводять реальну потребу втілення положень особливого режиму досудового розслідування і судового розгляду на практиці,

оскільки це дозволяє забезпечити ефективність кримінальної юстиції та зберегти дотримання мінімальних стандартів прав людини в умовах воєнного стану.

Досліджуючи сутність особливого режиму досудового розслідування і судового розгляду О. В. Лазукова зазначила, що даний режим містить «суспільний компроміс», зумовлений винятковістю обставин, з якими доводиться стикатися під час досудового розслідування та судового розгляду. Особливий режим має комплексний характер, оскільки його зміст формується і розвивається, керуючись правовими нормами інших інститутів кримінального процесуального права, що стосуються суб'єктів кримінального провадження, підслідності, підсудності, слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій, заходів забезпечення кримінального провадження та ін. [111, с. 39, 43].

У науковій літературі існує чимало різних підходів щодо співвідношення особливого режиму досудового розслідування і судового розгляду з іншими формами особливих порядків, передбачених кримінальним процесуальним законодавством України. Зокрема, П. О. Балов вважає, що законодавець свідомо не відніс особливий режим до переліку особливих порядків, передбачених у розділі VI КПК України. Науковець підкреслює, що термін «особливий режим» використовується замість традиційного «особливий порядок» через винятковість та екстраординарність даного правового явища, зумовленого необхідністю реагування на збройну агресію та захистом суверенітету й територіальної цілісності держави [7, с. 111].

Водночас інші науковці сумніваються на рахунок доцільності виокремлення норм щодо особливого режиму в окремий розділ КПК України. Так, В. М. Трофименко вважає доречним положення особливого режиму віднести до розділу VI КПК України, аргументуючи таку інтеграцію спорідненістю процедурних механізмів з уже існуючими особливими порядками [230, с. 22]. Аналогічну думку висловлює й В. В. Абламська, стверджуючи, що особливий режим досудового розслідування та судового розгляду під час воєнного часу є різновидом особливого порядку [1, с. 141].

Якщо системно підійти до цього питання, слід зауважити, що в розділі VI КПК України передбачено такі форми особливого порядку кримінального провадження, як: провадження на підставі угод (гл. 35); провадження у формі приватного

обвинувачення (гл. 36); наслідки втрати кримінальним законом чинності (гл. 36^1); провадження щодо окремої категорії осіб (гл. 37); провадження щодо юридичної особи (гл. 37^1); провадження щодо неповнолітніх (гл. 38); провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру (гл. 39); провадження, яке містить відомості, що становлять державну таємницю (гл. 40); провадження на території дипломатичних представництв, консульських установ України, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні (гл. 41).

Зазначені форми особливого порядку в кримінальному провадженні є процесуальними моделями, які діють у межах загального правового режиму. Їх застосування зумовлюється специфікою суб'єкта чи об'єкта кримінального провадження. Дані моделі мають постійний і незалежний характер від політичної чи безпекової ситуації в країні, вони адаптують кримінальний процес до окремих категорій справ без втручання в базові механізми процесуальної діяльності.

На відміну від зазначених вище постійно діючих особливих порядків, особливий режим досудового розслідування та судового розгляду в умовах воєнного стану має винятковий і тимчасовий характер. Даний режим передбачає певну правову модель кризового реагування, що запроваджується в умовах серйозного порушення стабільного правопорядку та функціонування державних інституцій. Основним завданням особливого режиму стає забезпечення можливості здійснення кримінального провадження в умовах об'єктивної неможливості реалізувати звиклу процесуальну форму. Особливий режим не пов'язаний із суб'єктною чи предметною специфікою; вводиться задля забезпечення функціонування системи кримінальної юстиції в цілому, а не в інтересах окремої особи чи категорії кримінального провадження; діє винятково на час існування правового режиму воєнного стану; забезпечує функціонування органів досудового розслідування та суду, навіть за умов порушення логістичних, територіальних або комунікаційних зв'язків; передбачає процесуальні спрощення або відступи, що поширюються на всі кримінальні провадження.

Таким чином, особливий режим не є різновидом особливого порядку в класичному розумінні, а становить самостійний процесуальний механізм, покликаний зберегти базові функції кримінального провадження в умовах надзвичайної правової ситуації. Ураховуючи зазначене, вважаємо, що закріплення норм про особливий режим досудового розслідування та судового розгляду в окремому розділі КПК України є юридично обґрунтованим та виваженим кроком законодавця, який має юридико-системне, методологічне та політико-правове підґрунтя.

У межах цього дослідження сумнівною є пропозиція деяких науковців щодо доцільності використання в назві розділу IX[1] КПК України терміна «режим» замість більш звичного для кримінального процесу поняття «порядок». Зокрема, Д. О. Пилипенко та А. Г. Андріяшевський сумніваються на рахунок прийнятності вживання терміна «режим» у визначенні процесуальних конструкцій, що регулюють здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану. Науковці вважають, що термін «режим» у кримінальному процесуальному законодавстві здебільшого використовується для опису технічних чи організаційних умов проведення окремих процесуальних дій, прикладом, у контексті застосування відеоконференції під час судового засідання (ст. ст. 35, 232, 336 КПК). У зв’язку з цим вони пропонують замінити слово «режим» на «порядок», вважаючи, що така термінологія підкреслить процесуальну сутність і структуру норм розділу IX[1] КПК України [150, с. 163]. О. В. Салманов вважає, що термінологічна конструкція «особливий режим досудового розслідування, судового розгляду» не є процесуально обґрунтованою, а тому більш коректно й науково виправдано вживати термін «особливості здійснення досудового розслідування та судового розгляду в умовах воєнного стану» [200, с. 200].

На нашу думку, уживання терміна особливий режим у назві розділу IX[1] КПК України навпаки є цілком доречним, оскільки демонструє намір законодавця виокремити особливе правове становище, що охоплює не окрему категорію кримінальних проваджень, а весь спектр процесуальних дій, які потребують модифікації у зв’язку з наявним воєнним станом.

Зважаючи на викладене, розглянемо ще одне важливе теоретико-практичне питання щодо можливості визначення досудового розслідування та судового розгляду в умовах воєнного стану як однієї з форм диференційованого порядку кримінального провадження. У науковій літературі з цього приводу існують різні твердження. Так, О. Ю. Хабло, О. В. Лазукова, Ю. В. Циганюк та В. О. Кулєбякін вважають, що особливому режиму досудового розслідування та судовому розгляду в умовах воєнного стану притаманні всі характерні ознаки диференціації кримінального процесуального порядку. На їхню думку, особливий режим є похідним від уніфікованої форми кримінального провадження, передбачає відхилення від неї за умов надзвичайної ситуації, а також орієнтований на процесуальне спрощення для забезпечення безперервності розслідування та розгляду справ [252, с. 438; 111, с. 40; 256, с. 357].

Водночас зазначена вище концепція потребує критичного переосмислення. Особливий режим досудового розслідування і судового розгляду, на відміну від традиційних форм диференціації процесуальної форми, які ґрунтуються на таких чинниках, як особа учасника, характер злочину чи специфіка провадження, не засновується на категоріальній диференціації. Його впровадження обумовлене, як вже зазначалося, не особливостями окремого кримінального провадження, а кардинальною зміною загального правового режиму функціонування держави.

Особливої уваги потребує проблема відсутності в кримінальному процесуальному законодавстві України законодавчого визначення поняття особливого режиму досудового розслідування та судового розгляду в умовах воєнного стану. Наразі в положеннях розділу IX[1] КПК України наявний лише нормативний опис відповідних процесуальних спрощень і модифікацій без формулювання узагальненого дефінітивного підходу.

На сьогодні серед науковців визначити поняття особливого режиму спробувала лише О. В. Лазукова, на думку якої особливим режимом досудового розслідування та судового розгляду є особливий порядок регулювання правовідносин, заснований на поєднанні спеціальних юридичних засобів, які найчастіше стають винятками із

загальної процедури, оскільки «традиційне» правове регулювання унеможливлене з об’єктивних причин [112, с. 6].

Вважаємо, що запропоноване визначення, хоч і відображає окремі функціональні ознаки особливого режиму досудового розслідування та судового розгляду, але видається методологічно обмеженим. Воно інтерпретує особливий режим кримінального провадження як сукупність «виняткових процесуальних рішень» без урахування його глибинної трансформаційної сутності. Проте особливий режим не являє собою певний перелік відступів від процесуальної норми, а передбачає зміну самого способу існування системи кримінального провадження, який в умовах воєнного стану змінює свою функціональну логіку. Така перебудова вимагає не лише технічного коригування процедур, а й переосмислення ціннісного балансу між правами особи та публічним інтересом.

Таким чином, особливий режим досудового розслідування та судового розгляду в умовах воєнного стану являє собою закріплений у кримінальному процесуальному законодавстві України тимчасовий порядок проведення кримінального провадження, що вводиться в умовах дії відповідного правового режиму та передбачає нормативно встановлені відступи від загальновизначених процесуальних механізмів і гарантій, для забезпечення безперервності здійснення досудового розслідування та судового розгляду [71, с. 192].

Варто також зауважити, що особливий режим досудового розслідування та судового розгляду в умовах воєнного стану впроваджується на основі чітко визначених законом підстав та умов. Разом з тим важливо усвідомлювати змістовну відмінність цих понять у контексті кримінального процесуального права.

Як слушно зауважує О. В. Верхогляд-Герасименко, основна різниця між поняттями підстав та умов полягає в тому, що перші спонукають правозастосовника до дії та свідчать про її необхідність, а інші забезпечують урахування ним найбільш істотних, визначених у законі чинників, які вказують на доцільність виконання процесуальної дії [25, с. 65, 66]. Інакше кажучи, підстави фіксують саме факт можливості чи обов’язковості застосування певного процесуального механізму, умови – установлюють конкретні критерії для його легітимного використання.

На нашу думку, однією з визначальних особливостей правової природи особливого режиму досудового розслідування та судового розгляду під час дії воєнного стану є концептуальне поєднання правових підстав з фактичними умовами його застосування. Така правова конструкція дозволить не лише формально легалізувати відступ від загального порядку виконання кримінального провадження, а й забезпечить високий рівень гнучкості та здатності процесуальної системи адаптуватися у відповідь на надзвичайні обставини.

З погляду на системний підхід підстава являє собою юридичний факт нормативного характеру, наявність якого дозволяє застосувати особливий режим провадження. У контексті розділу IX[1] КПК України даною підставою є запровадження правового режиму воєнного стану на всій території України або в окремих її регіонах. Цей факт має публічно-правовий характер і створює нормативну передумову для потенційної трансформації процесуальних механізмів. Застосування положень розділу IX[1] КПК України є юридично неприпустимим без наявності відповідної підстави.

Разом з тим наявність лише правової підстави не може ініціювати автоматичного введення особливого режиму. Законодавцем передбачено наявність додаткових фактичних підкріплень, тобто умов, які вказують на конкретні обставини для легітимного застосування норм особливого режиму. Аналіз кримінального процесуального законодавства України доводить, що умови застосування особливого режиму мають багатовимірний характер і передбачають як процесуальні, так і територіальні чинники.

Зокрема, до процесуальних умов, передбачених ч. 1 ст. 615 КПК України, належать: відсутність технічної можливості доступу до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР), що унеможливлює реєстрацію чи належну фіксацію кримінальних проваджень у загальному порядку; відсутність технічної можливості доступу до Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (далі – ЄСІТС), що блокує можливість здійснювати судовий розгляд та облік процесуальних дій у звичайній процедурі; об’єктивна неможливість виконання слідчим суддею своїх повноважень, передбачених ключовими нормами КПК України (ст.ст. 140, 163, 164, 170, 173, 206, 219, 232, 233, 234, 235, 245-248, 250 та

294); об’єктивна неможливість подальшого проведення досудового розслідування або оформлення його результатів шляхом звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності; відсутність об’єктивної можливості виконання процесуальних дій у строки, визначені нормами КПК України (ст.ст. 220, 221, 304, 306, 308, 376, 395, 426), що стосуються, прикладом, строків повідомлення про підозру, досудового розслідування, апеляційного оскарження рішень тощо; необхідність затримання особи без ухвали слідчого судді в разі наявності підстав, передбачених ст. 208 КПК України, або якщо виникають обставини, які свідчать про можливість втечі підозрюваного з метою ухилення від кримінальної відповідальності.

Як убачається, процесуальні умови застосування ст. 615 КПК України формуються на зразок моделі фактичної об’єктивної необхідності, що виникає через комбіноване порушення нормальної інституційної діяльності органів досудового розслідування та суду внаслідок безпекових, технічних або організаційних причин.

Бракування належного документального підтвердження певної умови призводить до необґрунтованого застосування особливого режиму, визнання недопустимими доказів або скасування процесуальних рішень. У цьому контексті вважаємо слушним зауваження О. С. Малюти та П. В. Овчаренка, що застосування положень розділу IX[1] КПК України не є абсолютним, навіть під час воєнного стану, оскільки вимагає наявності певних конкретизованих обставин, які, у разі їх недотримання, можуть призвести до неправомірності результатів кримінального провадження [128, с. 587].

Окремої уваги в системі умов потребують територіальні чинники: особливий режим застосовується переважно лише на територіях, на яких запроваджено правовий режим воєнного стану і на яких об’єктивно відсутня можливість здійснювати кримінальне провадження на загальних підставах.

На сьогодні в наукових колах точаться різні дискусії щодо територіального запровадження особливого режиму. Прикладом, С. О. Софієв та А. А. Теслицький вважають, що особливий режим має впроваджуватися на всій території України,

оскільки правовий режим воєнного стану охоплює всю державу [208, с. 474]. Водночас більшість науковців не поділяють такої думки. Так, П. О. Балов застерігає, що застосування таких правил на територіях, де відсутня реальна небезпека, пов'язана з веденням безпосередніх бойових дій, може призвести до необґрунтованого відходу від гарантій, передбачених загальним порядком здійснення досудового розслідування, і безпідставного обмеження прав та законних інтересів учасників кримінального провадження. Власне, законодавець, урегульовуючи норми особливого порядку, уживає словосполучення «відсутня технічна можливість», «відсутня об'єктивна можливість» та ін., що вказує на винятковий характер даних правовідносин [7, с. 115, 116]. На думку О. С. Малюти та П. В. Овчаренка, застосування особливого режиму досудового розслідування на всій території країни під час воєнного стану буде суперечити положенням ст. 15 ЄКПЛ, оскільки відступ від зобов'язань, прийнятих державою, має відбуватися в тих межах, яких вимагає об'єктивна обстановка [128, с. 589].

На нашу думку, особливий режим досудового розслідування та судового розгляду не має підлягати автоматичному та однаковому імперативному застосуванню на всій території України лише на підставі самого факту запровадження воєнного стану. Законність застосування такого режиму повинна визначатися як фактичними обставинами на конкретній території, так і наявністю відповідних процесуальних умов. Використання цього режиму в регіонах, у яких відсутня пряма загроза, що пов'язана з безпосередніми бойовими діями або суттєвими ризиками для безпеки, становитиме необґрунтований відступ від загального порядку кримінального провадження та призведе до невиправданого обмеження прав і свобод його учасників.

С. Фомін, досліджуючи умови застосування особливого режиму досудового розслідування та судового розгляду, пропонує структурувати норми ст. 615 КПК України на дві функціонально відмінні групи. До першої групи пропонує віднести норми, які застосовуються автоматично з моменту запровадження воєнного стану та не потребують додаткових умов. До другої – положення, що вимагають наявності додаткових обставин, таких як: технічна неможливість доступу до ЄРДР чи до ЄСІТС; об'єктивна неможливість виконання слідчим суддею повноважень;

об’єктивна неможливість подальшого проведення, закінчення досудового розслідування та звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності [250].

Вважаємо такий функціональний поділ цілком раціональним, оскільки він дозволяє диференціювати режим дії норми залежно від ступеня інтенсивності загрози та рівня правового втручання. Водночас цю класифікацію необхідно доповнити аналізом змісту самих умов, оскільки навіть у другій групі, що передбачає додаткові передумови, застосування норми не є автоматичним і вимагає гнучкої правової оцінки.

Цікавий підхід до визначення умов застосування особливого режиму досудового розслідування та судового розгляду запропонували О. С. Малюта, П. В. Овчаренко та О. В. Лазукова, вважаючи, що пропорційність ужитих заходів рівню загрози під час надзвичайної ситуації є допустимим критерієм для відступу від загального порядку кримінального провадження [128, с. 589; 112, с. 13]. О. В. Лазукова також виокремлює низку внутрішніх ознак правової природи особливого режиму, зокрема: об’єктивну неможливість проведення досудового розслідування у звичайному порядку; розширення компетенції уповноважених суб’єктів, які здійснюють кримінальне провадження, та встановлення зумовлених надзвичайною ситуацією певних обмежень прав і законних інтересів учасників кримінального провадження у зв’язку з перевагою публічного інтересу [112, с. 14].

Запропонована вище концепція є глибокою й аналітично вивіреною. Разом з тим убачаємо за необхідне уточнити певні підходи. По-перше, безпосередньо факт обмеження прав учасників провадження та розширення повноважень владних суб’єктів мають характеризуватися не лише як ознака особливого режиму, а як його наслідкова функція, яка чітко врегульована на рівні процесуальних гарантій. По-друге, пропорційність, на наш погляд, не повинна бути умовою застосування особливого режиму, а має стати засадою, яка лежить в основі всіх рішень – від ухвалення прокурором постанови до винесення судового рішення. Крім того, вважаємо, що реалізація особливого режиму досудового розслідування та судового розгляду в умовах воєнного стану також має відповідати засаді необхідності, тобто передбачати, що

надзвичайні процесуальні заходи можуть бути застосовані виключно за умов об'єктивної неможливості використати звичайний правовий інструментарій для досягнення завдань кримінального провадження. Інакше кажучи, застосування особливого режиму в кожному конкретному випадку має ґрунтуватися не лише на правовій підставі (введення воєнного стану), а й на фактичному підтвердженні, що звичайний порядок є неможливим у конкретному провадженні. Лише у випадку дотримання цих засад можна вважати відступ від звичайної процесуальної форми правомірним. Інакше такий відступ виходитиме за межі допустимого конституційного регулювання та перетворюватиметься на потенційний інструмент зловживань.

Доречно підкреслити, що, незважаючи на запровадження спрощень і відступів від загального порядку кримінального провадження, особливий режим досудового розслідування та судового розгляду не скасовує базових гарантій захисту прав і свобод людини та засад кримінального провадження. Більш того, забезпечення даних гарантій вважається важливим ключовим елементом особливого режиму, без якого його запровадження вважалося б неправомірним. Відповідно до ч. 3 ст. 7 КПК України кримінальне провадження має проводитися на загальних засадах, навіть за умов воєнного стану. Будь-яке застосування положень особливого режиму повинно бути обґрунтоване у відповідних процесуальних документах. Учасники кримінального провадження зберігають право не лише на оскарження рішень, дії чи бездіяльності прокурора або слідчого, а й вимагати судового розгляду обґрунтованості обмеження їхніх прав тощо.

Варто також зауважити щодо тимчасового характеру особливого режиму досудового розслідування та судового розгляду. Як слушно зазначає О. В. Лазукова, «юридичною деактивацією» особливого режиму є рішення про його скасування [111, с. 42, 43]. Отже, з моменту скасування воєнного стану відбувається автоматичне повернення до загального порядку кримінального провадження та відновлення всіх процесуальних стандартів, передбачених законодавством.

Таким чином, проведений нами аналіз сутності кримінального провадження в умовах воєнного стану, у тому числі особливого режиму досудового розслідування та судового розгляду, дозволяє обґрунтовано стверджувати про формування в

кримінальному процесуальному законодавстві України специфічної процесуальної моделі адаптивного характеру, що спрямована на забезпечення функціональної стійкості системи кримінального провадження в особливий період. Запровадження особливого режиму має винятковий характер і допускається виключно за умови доведеної об'єктивної неможливості дотримання загального порядку кримінального провадження.

1.3. Баланс прав людини та інтересів державної безпеки у кримінальному провадженні: національний та зарубіжний вимір

Кримінальне провадження в умовах воєнного стану постає як одна з найбільш уразливих правових сфер, у якій відображаються всі основні протиріччя між інтересами державної безпеки та засадами правової держави. Саме в цій площині виникають найгостріші дилеми щодо можливості збереження презумпції невинуватості за умов одночасного застосування примусових заходів без повноцінного судового розгляду, допустимого обмеження права на захист у разі обмеження доступу до захисника та співвідношення стандартів доступу до правосуддя з процесуальними спрощеннями, зумовленими логікою воєнного стану. Інакше кажучи, особливий правовий режим призводить до перетворення кримінального провадження на зону підвищеного ризику чи юридичної деформації, що потребує ретельного доктринального осмислення з урахуванням як потреб ефективного правозастосування, так і необхідності дотримання міжнародних стандартів у сфері прав людини.

В умовах дії особливого правового режиму неминучим є інституційне обмеження обсягу прав та свобод окремих учасників кримінального провадження. Такі обмеження проявляються у тимчасовому звуженні конституційних і процесуальних гарантій, що виправдовується потребою підтримання безперервного функціонування державних інституцій, забезпечення національної безпеки та збереження обороноздатності держави в кризовий період.

У своїх наукових працях видатний німецький правознавець Й. К. Блюнчлі згадував про пріоритет збереження державності в умовах екзистенційних загроз. Зокрема, науковець наголошував, що з метою забезпечення існування держави, порятунок якої неможливий без тимчасового звуження окремих прав індивідів чи соціальних груп, уряд не повинен жаліти права та інтереси, наражаючи цим державу на загибель, непохитно слідувати принципу, що суспільне благо є вищим законом; за умов небезпеки суспільство має зробити все можливе для збереження та спасіння держави [228, с. 300]. Автор підкреслював, що правова система, яка віддає перевагу абстрактній незмінності індивідуальних прав та не зважає на специфіку надзвичайних умов, стає саморуйнівною. Таким чином, суспільство, прагнучи зберегти свою політичну спільноту, повинно розробити правовий інструментарій для реалізації необхідних заходів з метою забезпечення власного існування, навіть за умов використання заходів, які тимчасово і вимушено перевищують межі звичного режиму охорони прав та свобод людини.

Актуальні загрози, з якими сьогодні стикається Україна в умовах повномасштабної війни, переконливо доводять, що беззастережне абсолютизування прав і свобод людини поза врахуванням реальних загроз для існування держави не завжди узгоджується з легітимними інтересами національного виживання, публічної безпеки та збереження конституційного ладу. За надзвичайних обставин, зокрема в умовах збройного конфлікту, держава як носій суверенітету має шукати гнучкий, але юридично обґрунтований баланс між необхідністю захисту базових прав особи та об’єктивною потребою в забезпеченні обороноздатності, стабільності інституцій та правового порядку.

В. М. Маркєлова з цього приводу слушно зазначила, що абстрактні ідеали захисту прав людини повинні залишатися в минулому. На сьогодні, у результаті введення воєнного стану, баланс між інтересами національної безпеки та правами людини і громадянського суспільства суттєво змінився. Загальна потреба в порядку та безпеці стає вкрай гострою, а отже, переважує звичайні правові мотиви, що зумовлює тимчасове розширення повноважень владних суб’єктів та запровадження додаткових обмежень для фізичних і юридичних осіб [129, с. 36]. Н. Мезенцова

вважає, що введення воєнного стану є тією підставою, що «легалізує» впровадження низки заходів, які були б неприйнятні в умовах миру. Прикладом, право на приватність не є абсолютним, а тому ступінь втручання в нього під час збройного конфлікту може бути інтенсивнішим, що пояснюється інтересами національної безпеки та протистоянням збройній агресії [149].

А. В. Денисова, досліджуючи дане питання, зазначила, що обмеження прав і свобод громадян в умовах воєнного стану є вимушеним заходом, спрямованим на гарантування безпеки і стабільності держави в період загроз. Такі заходи мають тимчасовий характер і повинні бути співмірними з реальними обставинами, а також відповідати міжнародним стандартам прав людини [34, с. 140]. Л. К. Байрачна, О. В. Носенко та О. І. Євенчук вважають, що інститут обмеження не лише виконує завдання узгодження прав індивідів, а й його впроваджено для задоволення публічних інтересів. Забезпечення суспільного блага за своєю суттю вимагає певного обмеження свободи допустимих дій особи з метою гарантування суверенітету держави, національної безпеки, територіальної цілісності, громадського порядку, економічної стабільності, захисту життя і здоров'я інших людей [6, с. 58].

Проведений нами аналіз міжнародного та національного законодавства дозволяє стверджувати, що воно будується на зразок загальної парадигми: обмеження прав людини можливе лише в межах права, під контролем закону, з чітко окресленою легітимною метою та виключно в демократичному суспільстві. Так, відповідно до ст. 29 Загальної декларації прав людини (далі – ЗДПЛ), будь-яке обмеження щодо дотримання прав і свобод особи повинно переслідувати винятково ті цілі, що пов'язані із забезпеченням належного визнання та поваги до прав інших, а також гарантуванням основоположних вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві [65].

Зазначена правова позиція передбачена положеннями МПГПП, у якому конкретно визначено не лише дозволені межі втручання, а й установлено заборону на використання правових прогалин як інструменту легалізації дискримінаційних або свавільних обмежень. Зважаючи на зазначене, заслуговує уваги норма, згідно з

якою жодне з положень МПГПП не може тлумачитися як таке, що надає право будь-якій державі, групі чи особі здійснювати діяльність або вчиняти дії, спрямовані на обмеження або знищення будь-яких прав і свобод людини, які вже гарантовані її національною правовою системою – навіть, якщо такі права прямо не передбачені в самому МПГПП [134].

Цей підхід концептуально відображено в положеннях національного законодавства України. Так, у ч. 1 ст. 64 Конституції України передбачено, що конституційні права і свободи людини та громадянина не можуть бути обмежені, за винятком випадків, прямо передбачених самою Конституцією.

Сьогодні в наукових колах точаться дискусії щодо сутності обмеження прав і свобод людини в умовах воєнного стану. Так, Е. Дорошенко та О. С. Лотюк визначають обмеження прав та свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану як передбачений Конституцією України та національним законодавством режим, під час якого тимчасово призупиняється чи звужується загальний або конкретно-індивідуальний обсяг визначених і гарантованих державою прав та свобод людини і громадянина, що запроваджується спеціально уповноваженими на це суб'єктами з метою забезпечення прав інших людей та національної безпеки [57, с. 249; 122, с. 12]. Д. Д. Гриньо розглядає такі обмеження прав як законне право на застосування публічними органами влади чітко обраного державою примусу в реалізації прав і свобод людини за встановленим законом правовим регулюванням з легітимною метою та дотриманням пропорційності в період дії воєнного стану, за винятком державного примусу до прав і свобод, передбачених ст. 64 Конституції України [49, с. 48]. Водночас така позиція науковця потребує певного уточнення, оскільки трактування обмеження як «права публічної влади» є концептуально некоректним. Термін «права» за своєю суттю означає свободу дії, тоді як механізм обмеження – це виняткова, тимчасова та об'єктивна можливість, яка може бути реалізована лише у випадках, передбачених Конституцією і міжнародними зобов'язаннями держави. У цьому контексті більш обґрунтованим виглядає підхід, відповідно до якого держава володіє не «правом», а вузько окресленими

повноваженнями на тимчасове звуження реалізації окремих прав і свобод у разі виникнення загрози національній безпеці.

Зважаючи на зазначене, обмеження прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану слід розуміти як тимчасове, нормативно регламентоване та об'єктивно зумовлене звуження обсягу реалізації окремих конституційних прав, що впроваджується органами публічної влади виключно в умовах офіційно встановленого особливого правового режиму з метою забезпечення цілісності держави, охорони громадського порядку, публічної безпеки, належного функціонування органів правосуддя та кримінальної юстиції [68, с. 164].

Зауважимо, що обмеження прав та свобод людини в умовах дії воєнного стану відбувається щонайменше у двох ключових напрямах – загальносоціальному і процесуальному, що дозволяє розмежувати правові наслідки для різних груп суб'єктів. Така правова особливість обумовлена необхідністю адаптації правозастосовної практики до надзвичайних умов, викликаних збройною агресією або системною загрозою державній безпеці.

Перший напрям охоплює обмеження, що стосуються всіх громадян держави незалежно від їхнього процесуального статусу, і запроваджуються з метою мобілізації людських, матеріальних і технічних ресурсів у відповідь на екстраординарну загрозу. Такими обмеженнями, зокрема, є: примусове вилучення або використання приватного майна в інтересах оборони без попередньої згоди власника (з наступним відшкодуванням); залучення населення до трудової повинності для виконання критично важливих робіт оборонного чи рятувального характеру; обмеження свободи пересування, зібрань, висловлення думок, доступу до інформації тощо. Зазначені заходи, хоча й формально не належать до елементів кримінального провадження, але вони істотно впливають на загальний правовий контекст, у якому здійснюється досудове розслідування та судовий розгляд.

Інший, більш спеціалізований, напрям становлять процесуальні обмеження, які застосовуються до осіб, безпосередньо залучених до кримінального провадження (підозрюваних, обвинувачених, потерпілих, свідків, захисників тощо). В умовах дії особливого правового режиму допускається трансформація або звуження певних

процесуальних гарантій, а саме: обмеження в праві на оперативний доступ до захисника; продовження строків тримання під вартою без фактичного розгляду матеріалів слідчим суддею; ускладнений доступ до матеріалів кримінального провадження або відкладення процесуальних дій у зв'язку з об'єктивними обставинами; заміна судових засідань дистанційними формами комунікації в разі загрози життю та здоров'ю учасників тощо.

У межах дослідження даного питання варто звернути увагу на те, що нормативне врегулювання механізмів обмеження прав і свобод особи в умовах воєнного стану стає актуальним не лише для національного законодавства, а й для багатьох сучасних демократичних правових систем. О. М. Буханевич, С. О. Кузніченко та А. М. Мерник зазначають, що практика застосування спеціальних правових режимів згідно із законодавствами більшості зарубіжних країн порівнюється з дією правових інститутів, які регулюють державний надзвичайний порядок здійснення державної влади в різних ситуаціях, за яких нормальне функціонування суспільства і держави стає неможливим. До того ж запровадження таких режимів зазвичай пов'язується з обмеженнями прав і свобод людини і громадянина, що нерідко має імперативний характер і передбачає застосування державного примусу [18, с. 56].

Доречно зауважити, що в конституціях багатьох іноземних держав містяться окремі положення, які визначають підстави, порядок, межі та обсяг допустимого втручання держави у сферу основоположних прав і свобод у період дії особливих правових режимів. Прикладом, Конституцією Грецької Республіки (ст. 48) передбачено в разі війни, мобілізації у зв'язку із зовнішньою небезпекою, прямої загрози національній безпеці або виявлення збройного руху, спрямованого на повалення демократичного правління Парламент країни за пропозицією Уряду уповноважений ввести закон про введення облогового стану. На підставі даного закону можуть бути тимчасово припинені окремі положення Конституції, зокрема ті, що гарантують: свободу пересування або вибір місця проживання (п. 4 ст. 5); заборону арешту без обґрунтованого судового рішення (ст. 6); право на розгляд

справи судом, визначеним законом (ст. 8); недоторканність житла та таємницю приватного життя (ст. 9); конфіденційність кореспонденції (ст. 19) [253, с. 141, 142].

У ст. 55 Конституції Іспанії визначено, що в умовах надзвичайного або облогового стану може бути призупинено дію низки основоположних прав на: свободу (зокрема, попереднє тримання під вартою може перевищувати 72 години без судового рішення); недоторканність житла (допускається обшук без наявності в окремих випадках санкції суду); таємницю листування, ураховуючи поштові і телеграфні повідомлення, а також телефонні переговори; свободу пересування територією держави та право на вільний в'їзд або виїзд з її території [253, с. 142].

У ч. 2 ст. 103 Конституції Королівства Нідерландів передбачено, що в разі оголошення надзвичайного стану може бути тимчасово припинено дію певних фундаментальних прав на: недоторканність житла; таємницю листування, телефонні і телеграфні повідомлення; гарантії на судовий розгляд у справах, що передбачають позбавлення волі [253, с. 142, 143].

У Конституції Польщі закріплено концепцію «невід'ємного мінімуму» прав людини, які зберігають свою чинність у період дії воєнного, виняткового стану, а також під час дії стану стихійного лиха. Зокрема, відповідно до ст. 233 Конституції Польщі в період дії воєнного або виняткового стану забороняється обмежувати права і свободи, визначені в ст. 30 (гідність людини), ст. 34 і ст. 36 (громадянство), ст. 38 (охорона життя), ст. 39, ст. 40 і ч. 4 ст. 41 (гуманне поводження), ст. 42 (кримінальна відповідальність), ст. 45 (доступ до суду), ст. 47 (особисті блага), ст. 53 (совість і релігія), ст. 63 (петиції), а також у ст. 48 і ст. 72 (сім'я і дитина) [93].

Таким чином, Конституції європейських держав також містять чіткі правові вимоги щодо обмеження прав і свобод в умовах надзвичайної ситуації.

Разом з тим доречно зауважити, що під час запровадження надзвичайного стану, за умов неможливості правовими засобами подолати кризові обставини, держави можуть скористатися правом «відступу від своїх зобов'язань» щодо гарантування прав і свобод людині. Такий механізм має назву «дерогація», тобто можливість держави тимчасово припиняти виконання окремих міжнародних зобов'язань щодо захисту прав людини під час надзвичайних ситуацій. Водночас

дерогація не є абсолютною та не поширюється на всі гарантовані права та свободи [144, с. 40].

Ю. О. Загуменна вважає дерогацію прав людини в умовах воєнного стану важливим механізмом для забезпечення національної безпеки та підтримання громадського порядку. Зважаючи на сучасні загрози, передусім на військову агресію, дерогація надає державам можливість уживати необхідних заходів для захисту населення та критичної інфраструктури. У Конституції України та відповідних законах чітко встановлено правові рамки та умови для застосування дерогації, що дозволяє зберегти баланс між захистом національних інтересів та дотриманням основоположних прав людини [66, с. 76]. С. О. Магда та О. В. Лазукова, досліджуючи інститут дерогації, зазначили, що його основне призначення полягає в захисті найважливіших цінностей демократичного суспільства та збереженні рівноваги між правами людини та національною безпекою шляхом тимчасового обмеження окремих правових гарантій [125, с. 183; 111, с. 72].

У міжнародних нормативно-правових актах чітко встановлено процедуру тимчасового відступу держави від зобов’язань щодо дотримання окремих прав людини, однак виключно за умов дотримання жорстких правових критеріїв. Так, відповідно до ст. 4 МПГПП у період надзвичайного становища в державі, за якого життя нації перебуває під загрозою і наявність даного факту офіційно оголошується, держави-учасниці цього Пакту можуть уживати заходів на відступ від своїх зобов’язань за цим Пактом лише такою мірою, у якій це продиктовано гостротою становища, за умов, що дані заходи не протирічать їх іншим зобов’язанням за міжнародним правом і не тягнуть за собою дискримінації виключно на основі раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії чи соціального походження [134]. Окремо зауважимо, що в умовах надзвичайного стану не підлягають обмеженню так звані непорушні права (non-derogable rights), а саме: право на життя (ст. 6), заборона катування чи жорстокого, нелюдського або принижуючого гідність поводження чи покарання (ст. 7), заборона рабства, підневольного стану (п.п. 1, 2 ст. 8), позбавлення волі на тій лише підставі, що особа не в змозі виконати якесь договірне зобов’язання (ст. 11), ніхто не може бути визнаний винним у вчиненні будь-якого

кримінального злочину внаслідок якоїсь дії чи упущення, що, згідно з діючим на момент його вчинення внутрідержавним законодавством або міжнародним правом, не були кримінальним злочином (ст. 15), правосуб'єктність особи (ст. 16), свобода думки, совісті і релігії (ст. 18).

Згідно з підпунктами 51–57 Сіракузьких принципів суворість, тривалість і територіальне поширення будь-яких заходів дерогації мають цілком відповідати реальній загрозі життю нації за їх природою і змістом. Визначення доцільності запровадження або продовження таких заходів покладається на компетентні національні органи влади, які зобов'язані щоразу оцінювати їх необхідність. Принцип суворої необхідності має застосовуватися об'єктивно. Кожний захід має спрямовуватися проти дійсної, чітко визначеної, існуючої небезпеки і в жодному разі не повинен ґрунтуватися на припущеннях чи побоюваннях щодо можливої небезпеки [202, с. 71].

За аналогічним принципом діє ст. 15 ЄКПЛ, яка дозволяє застосування заходів дерогації в разі війни або іншої суспільної небезпеки, що ставить під загрозу життя нації. Так, у п. 1 ст. 15 ЄКПЛ передбачено, що під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка ставить під загрозу життя нації, будь-яка Висока Договірна Сторона має право вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, але лише в обсязі, необхідному для реагування на надзвичайну ситуацію і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її міжнародно-правовим зобов'язанням [91].

У пункті 2 ст. 15 ЄКПЛ визначено перелік прав, які не підлягають відступу від зобов'язань щодо їх забезпечення, навіть за умов надзвичайного стану. Зокрема, це право на життя (ст. 2), крім випадків смерті внаслідок правомірних воєнних дій; заборона катувань (ст. 3); заборона рабства та примусової праці (п. 1 ст. 4); а також принцип ніякого покарання без закону (ст. 7). Інші права, від яких не можна відступати, закріплюються в додаткових протоколах до ЄКПЛ, а саме: скасування застосування смертної кари в мирний час і обмеження смертної кари під час війни (Протокол № 6, ст. 1); заборона застосування смертної кари за будь-яких обставин (Протокол № 13, ст. 1); недопустимість притягнення особи до юридичної

відповідальності двічі за одне й те саме правопорушення (Протокол № 7, ст. 4) [91; 156, с. 10].

Важливо підкреслити, що офіційно задекларований державою відступ від окремих міжнародно-правових зобов'язань у сфері прав людини не повинен сприйматися як юридичне визнання неспроможності державного механізму забезпечити реалізацію цих прав на своїй території. У більшості випадків така декларація не означає автоматичне або повне припинення дії механізмів захисту прав людини. Навпаки, цей крок слід тлумачити як юридично закріплений запобіжний інструмент, який дозволяє державі досягти балансу між вимогами публічної безпеки та принципами правової держави, водночас зберігаючи базові процесуальні та матеріальні гарантії у сфері прав людини.

Важливою особливістю міжнародного правового підходу до регулювання надзвичайних ситуацій є нормативне зобов'язання держави інформувати компетентні міжнародні органи (Генерального секретаря ООН або Ради Європи) про факт запровадження відповідного режиму та про характер і обсяг запроваджених обмежень. Даний механізм міжнародного інформування про відступ від зобов'язань виконує не лише інформативну чи декларативну функцію, а й становить дієвий інструмент міжнародного контролю за правомірністю державного відступу від своїх правозахисних зобов'язань. У межах кримінального провадження цей механізм має ключове значення, оскільки обмеження прав осіб, залучених до кримінального провадження, зокрема підозрюваних чи обвинувачених, можуть безпосередньо зачіпати сфери, що охоплюються міжнародними стандартами, зокрема, ст. 7 (заборона катувань чи жорстокого, нелюдського або принижуючого гідність поводження чи покарання), ст. 9 (право на свободу та особисту недоторканність), ст. 14 (гарантії справедливого і публічного розгляду справи судом) МПГПП.

Отже, офіційне інформування світової спільноти про введення обмежень виконує функцію запобіжника від можливих зловживань, зокрема у сфері кримінального провадження, та формує правову основу, у межах якої будь-які процесуальні відступи можуть вважатися правомірними лише за умови дотримання засад пропорційності, тимчасовості й офіційного публічного визнання.

Цікавим вважаємо науковий погляд І. Ю. Хили, яка на підставі аналізу міжнародної правозастосовної практики та емпіричних даних зробила спробу систематизувати перелік прав і свобод, що найбільше зазнають обмежень через відступ держав від своїх міжнародно-правових зобов'язань у період воєнного стану. Вона обґрунтовано зауважила, що на практиці найбільш піддаються тимчасовому обмеженню саме ті права, які безпосередньо стосуються контролю за пересуванням особи, її фізичною свободою, приватним життям та можливістю відкрито висловлювати свою громадянську позицію. Зокрема, найбільшої уваги потребує право на свободу та особисту недоторканність, передбачене ст. 9 МПГПП, яке часто піддається обмеженням у зв'язку із запровадженням надзвичайних запобіжних заходів, розширенням підстав для взяття особи під варту та спрощенням процедурного контролю. Широко також застосовуються заходи, пов'язані з обмеженням права на вільний вибір місця проживання та вільне пересування в межах території держави (п. 1 ст. 12 МПГПП). Ці заходи реалізуються шляхом введення комендантської години, запровадження блокпостів та режиму перепусток або тимчасової евакуації населення. Крім того, держави-учасниці МПГПП іноді вдаються до обмежень права на недоторканність житла, приватного листування та іншої кореспонденції, що передбачено ст. 17 Пакту. Зазначені дії зазвичай виконуються у зв'язку з потребою провести оперативно-розшукові дії, запобігти можливим терористичним актам або з метою придушення збройного заколоту [253, с. 110].

Таким чином, практика дерогації свідчить про наявність певної низки прав, які найчастіше підпадають під тимчасове обмеження з боку держави. Це, у свою чергу, вимагає проведення постійного моніторингу міжнародних інституцій, а також удосконалення механізмів правової відповідальності держав за зловживання правом на відступ від своїх зобов'язань.

Зауважимо, що відповідно до наявної практики застосування положень ст. 15 ЄКПЛ, а також ст. 4 МПГПП, упродовж дії даних міжнародно-правових актів, правом тимчасового відступу від окремих зобов'язань унаслідок виникнення надзвичайних ситуацій скористалися лише окремі держави-учасниці. Зокрема,

такими державами стали: Албанія, Вірменія, Франція, Грузія, Греція, Туреччина, Велика Британія [289; 111, с. 72] й, на жаль, Україна. Кожному випадку дерогації передували власні, притаманні та унікальні для кожної окремої країни історико-політичні обставини, зокрема: терористичні загрози у Франції, Великій Британії, Туреччині; збройні конфлікти або військова агресія в Грузії та Україні; спроби державного перевороту в Туреччині; політичні кризи або масові заворушення в Албанії, Греції, Вірменії.

Неможливо залишити поза увагою підхід до легітимності дій держав у межах дерогації, сформований у практиці ЄСПЛ. Так, розробляючи стандарти реалізації державою права на відступ, ЄСПЛ у своїй правотлумачній діяльності наголошує на необхідності фактичного існування чи неминучості надзвичайної ситуації в країні. До того ж такі загрози або кризи мають бути настільки масштабними, що звичайних заходів для забезпечення безпеки, дозволених за умовами ЄКПЛ, виявиться недостатньо («Данія, Норвегія, Швеція та Нідерланди проти Греції» (Denmark, Norway, Sweden and the Netherlands v. Greece) («Грецька справа»), звіт Комісії, 1969, § 153) [156, с. 7].

У судовій практиці ЄСПЛ відсутня вимога щодо обов’язкового обмеження в часі дії надзвичайних заходів, пов’язаних з відступом від зобов’язань за ЄКПЛ. Вивчення судових рішень доводить, що стан «суспільної небезпеки», у зв’язку з яким запроваджено такі відступи, може мати тривалий характер. Так, безпекова криза в Північній Ірландії, яка тривала досить довгий час, знайшла своє відображення в таких справах, як «Ірландія проти Сполученого Королівства», «Brannigan та McBride проти Сполученого Королівства», «Marshall проти Сполученого Королівства». Аналогічною справою у зв’язку з тривалим застосуванням заходів відступу у відповідь на терористичні атаки Аль-Каїди в США є «А. та інші проти Сполученого Королівства» (п. 178) [156, с. 6, 7].

Разом з тим у рішеннях ЄСПЛ наявні позиції щодо здійснення регулярних переглядів надзвичайних заходів з метою підтвердження їх необхідності та пропорційності. У справі «Brannigan та McBride проти Сполученого Королівства» (п. 54) ЄСПЛ наголошується на важливості такого перегляду. Зокрема, п. 3 ст. 15

ЄКПЛ міститься вказівка щодо вимоги постійного перегляду, що є критично важливим для забезпечення відповідності надзвичайних заходів стандартам ЄКПЛ та захисту прав людини. Періодичний перегляд допомагає урядам виявляти можливості для корегування чи навіть скасування тих обмежень, які втратили свою актуальність. Даний механізм сприяє дотриманню принципу пропорційності та забезпечує збереження необхідного балансу між захистом національної безпеки та повагою фундаментальних прав людини [156, с. 12].

У межах нашого дослідження особливе значення мають питання наявності або відсутності спеціалізованих норм у кримінальному процесуальному законодавстві зарубіжних держав, що регламентують порядок здійснення кримінального провадження в умовах особливого правового режиму. Проведений нами науковий аналіз доводить, що кримінальне процесуальне законодавство зарубіжних країн демонструє різноманітні підходи щодо розв’язання цієї проблеми – від формалізованого закріплення певних норм, які регулюють особливий режим кримінального провадження, до застосування загальних адаптаційних механізмів без прямого нормативного відображення. Лише в законодавстві декількох країн наявна певна тенденція до спеціального нормативного врегулювання особливого режиму кримінального провадження, що свідчить про перевагу правової, законодавчо орієнтованої моделі організації процесу [69, с. 118]. Так, кримінальне процесуальне законодавство Франції має багаторівневий підхід до регламентації надзвичайних процесуальних форм, що активуються в умовах війни, терористичної загрози або запровадження надзвичайного стану. Згідно з ч. 1 ст. 699 КПК Франції у випадку оголошення війни негайно створюються військові суди, які наділяються юрисдикцією щодо злочинів, пов’язаних з воєнними діями. Крім того, ст. 700 КПК Франції передбачено створення в разі проголошення облогового або надзвичайного стану територіальних судів Збройних сил, порядок діяльності та компетенція яких визначаються Кодексом військової юстиції Франції. Зазначена система вказує на наявність паралельної юрисдикції, що діє виключно в умовах особливого режиму та чітко відмежовується від загального судового порядку.

Особливий аспект правового регулювання під час особливого режиму мають кримінальні провадження у Франції, які стосуються розслідування та розгляду терористичних злочинів. У Книзі IV КПК Франції, присвяченій спеціальним процедурам, у главі XV (ст.ст. 706-16 та ст. 706-24) міститься повноцінний нормативний комплекс щодо порядку проведення досудового та судового провадження в справах про тероризм. Згідно з цими положеннями виключна компетенція в розслідуванні терористичних злочинів надається прокурору та слідчому судді Парижа, що свідчить про централізовану модель розслідування. У справах, у яких підозрюваним є неповнолітній, розслідування здійснюється прокурором та суддею у справах неповнолітніх (ст. 706-17). У виняткових ситуаціях, а саме з міркувань безпеки, допускається зміна територіальної підсудності, щодо якої ухвалює рішення голова Паризького апеляційного суду за спеціальною процедурою. Рішення щодо такої зміни підсудності вважається остаточним та не підлягає оскарженню (ст. 706-171) [285].

Серед країн пострадянського простору заслуговує уваги кримінальне процесуальне законодавство Казахстану, яке не містить спеціальних норм, які безпосередньо регламентують порядок проведення кримінального провадження в умовах особливого періоду, але певні загальні норми закону передбачають можливість адаптувати кримінальне провадження до надзвичайних ситуацій, забезпечуючи при цьому баланс між дотриманням прав людини та ефективністю правозастосування. Так, п. 4 ч. 1 ст. 45 КПК Казахстану передбачена можливість зупинення судового провадження в справі та переривання строків досудового розслідування в разі виникнення непереборної сили, яка тимчасово унеможливлює подальше провадження в кримінальній справі [101]. Хоча зазначена норма не містить згадки про надзвичайний стан такі обставини можуть передбачати ситуації, спричинені надзвичайними подіями, що перешкоджають нормальному перебігу кримінального провадження.

З погляду доктринального розуміння граничних умов допустимого обмеження процесуальних прав у період кризових обставин важливими є норми, передбачені п. 6 ч. 4 ст. 131 КПК Казахстану. Згідно з цими нормами особу можна затримати за

підозрою в учиненні злочину на строк, який не перевищує сорок вісім годин, а неповнолітню особу – не більше ніж як двадцять чотири години. Крім того, передбачено випадки, за яких допускається затримання особи на строк не більше як сімдесят дві години в разі неможливості забезпечити своєчасне її доставлення до слідчого судді через віддаленість або відсутність належних шляхів сполучення, а також у разі запровадження надзвичайного стану або виникнення надзвичайної ситуації. Норми ст. 131 КПК Казахстану передбачають, що навіть за умов дії надзвичайного стану не допускається повне усунення судового контролю за затриманням, проте існує можливість тимчасового та пропорційного відступу від звичайного строку доставлення особи до суду. Отже, законодавче формулювання цієї норми свідчить про наявність розумного балансу між необхідністю забезпечення правопорядку та обов'язком дотримання процесуальних гарантій. У доктринальному розумінні таку модель можна охарактеризувати як «інкорпорована дерогація», тобто такий підхід, за якого умови надзвичайного правового стану заздалегідь інтегровані в загальні процесуальні норми без запровадження окремого спеціального нормативного регулювання.

Важливим прикладом процесуальної адаптації кримінального провадження до умов дії особливих правових режимів також є норма ст. 134 КПК Казахстану, яка регламентує спеціальний порядок визначення місць утримання затриманих осіб під час дії надзвичайного стану. Дана норма передбачає, що затримані під час дії надзвичайного стану за підозрою в учиненні кримінального правопорушення можуть утримуватися в приміщеннях, пристосованих для таких цілей, які визначено комендантом місцевості [101]. Законодавець, розробляючи таку норму, передбачив певну гнучкість системи тимчасового тримання з метою забезпечення безперервності правоохоронної діяльності навіть у критичних умовах, за яких звичайна інфраструктура може стати недоступною, зруйнованою чи перевантаженою. З погляду наукової доктрини такий підхід формує альтернативну модель ізоляції підозрюваних, що ґрунтується не на традиційних процесуальних механізмах, а на принципах воєнно-адміністративного управління, у межах якого

ключову функцію виконує орган військово-цивільного контролю – комендант місцевості.

Зауважимо, що з метою формування єдиної судової практики Верховний Суд Республіки Казахстан у постанові від 6 травня 2020 р. № 9 «Про затвердження Роз'яснення № 1 з окремих питань судової практики у зв'язку із запровадженням надзвичайного стану» чітко пояснює сутність та ознаки надзвичайного стану, а також порядок обчислення строків тримання під вартою підсудних та інших строків у кримінальних справах, провадження за якими призупинено судами у зв'язку із запровадженням надзвичайного стану [158].

Вищезазначене доводить, що в законодавстві Казахстану формально закріплено межі процесуального реагування держави в умовах надзвичайної ситуації як гарантії проти свавільного поводження та надмірного обмеження свободи особи. Таким чином, навіть у межах уніфікованої кодифікації можлива процесуальна адаптація законодавства до кризових сценаріїв, яке при цьому залишається контрольованим та співмірним з конституційними стандартами.

У законодавствах більшості європейських держав застосовується інший підхід, за якого спеціальне регулювання кримінального провадження в надзвичайний період зазвичай відсутнє, але правозастосовна практика використовує гнучкі адаптаційні механізми, ґрунтуючись на конституційних нормах та спеціальних законах. Прикладом, КПК Естонії, Литви, Ірландії не містять окремих положень, які б визначали порядок проведення кримінального провадження під час особливого періоду. Разом з тим у випадку виникнення надзвичайної ситуації передбачено застосування комбінації законодавчих інструментів відповідно до конституції та нормативно-правових актів судової влади, що тимчасово впливає на процесуальні процедури.

Заслуговує уваги порядок адаптивного реагування на загрози під час особливого періоду в системі кримінального провадження Ірландії. Зокрема, законодавством даної країни передбачено функціонування інституційно унікальної форми реалізації особливого процесуального порядку, а саме Спеціального кримінального суду (Special Criminal Court), який було створено на підставі Закону

«Про злочини проти держави» 1939 р. [293]. Суд забезпечує розгляд особливої категорії справ підвищеного ризику в умовах загроз національній безпеці. Дана модель свідчить про інституціональну здатність національної правової системи Ірландії створювати альтернативні юрисдикційні механізми, які, залишаючись поза межами основного кримінального процесуального законодавства, виконують функцію правового реагування на надзвичайні виклики.

Під час вивчення нормативних моделей реагування на загрози в умовах особливого періоду доречно приділити увагу правовій конструкції у Балтійських країнах. Незважаючи на відсутність у законодавстві цих країн окремого спеціалізованого кримінального процесуального регламенту, який би повністю враховував специфіку кримінального провадження в умовах воєнного чи надзвичайного стану, національна правова система містить інтегровані механізми обмеження особистої свободи, що набирають чинності за виняткових обставин. Так, у КПК Естонської Республіки відсутні розділ чи статті, спеціально присвячені реалізації кримінального провадження в умовах особливого періоду. Водночас у Законі «Про надзвичайний стан» закріплено механізми реагування за таких умов. Відповідно до ст. 29 даного Закону за умов виникнення надзвичайного стану особа, підозрювана в учиненні злочину, може бути затримана без дозволу суду до складання обвинувального акта або початку переговорів про мирову процедуру, але не більше ніж на сім днів. У випадку затримання підозрюваного під час надзвичайного стану орган слідства складає відповідну постанову (про затримання), про що повідомляє прокурора протягом 48 годин. Зі змістом такої постанови підозрюваний ознайомлюється під розписку. Допит підозрюваного мають здійснити впродовж трьох днів з моменту затримання [287, с. 1; 271, с. 136, 137]. В Естонії у випадку дії надзвичайного стану Голова Верховного Суду Естонії має право змінювати територіальну підсудність розгляду кримінальних справ і справ про проступки (ст. 30 Закону Естонії «Про надзвичайний стан») [287, с. 1]. Крім того, даний Закон регламентує порядок інформування прокурора, фіксації дій органів досудового розслідування, обов’язковість вручення копії постанови про затримання під підпис та інші дії. Цей механізм не ґрунтується на положеннях КПК, однак

реалізується в межах загальної юрисдикції та у зв’язку з конституційною доктриною пропорційності обмеження прав.

Схожі нормативні положення має законодавство Литовської Республіки. Так, у ч. 6 ст. 25 Закону Литви «Про воєнний стан» зазначається, що працівники спецслужб наділені правом затримувати осіб на строк не більше 48 годин у разі наявної інформації, що дії таких осіб становлять загрозу національній безпеці. У випадку затримання на цій підставі іноземця та необхідності прийняття рішення за таким фактом відповідно до правових актів, які регулюють правовий статус іноземців, уповноважені працівники органів досудового розслідування можуть звернутися до місцевого районного суду за місцем перебування іноземця на території Литви з проханням затримати його більше ніж на 48 годин, але не довше, ніж це необхідно для ухвалення рішення. За умов дії воєнного стану військовослужбовці збройних сил Литви мають право затримувати осіб, які не виконують обов’язкових розпоряджень військовослужбовців або підозрюються в учиненні кримінального чи адміністративного правопорушення (п. 3 ч. 1 ст. 13 Закону Литви «Про воєнний стан»). Затриманих військовослужбовцями осіб невідкладно, але не пізніше ніж протягом 48 годин, передають до компетентних органів, які провадять розслідування щодо правомірності дій затриманих осіб (ч. 4 ст. 13 Закону Литви «Про воєнний стан») [271, с. 135, 136; 273, с. 145; 292, с. 1]. Відповідно до ч. 1 ст. 26 Закону Литви «Про воєнний стан», офіцери органів кримінального розшуку, прокурор, працівники органів досудового розслідування, офіцери розвідки, якщо це необхідно для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності чи досудового розслідування, розвідувальної чи контррозвідувальної діяльності, а також військовослужбовці Збройних Сил, якщо це необхідно для досягнення цілей воєнних дій, мають право в будь-який час доби проникати в житло особи без згоди мешканця [271, с. 142, 143; 292, с. 1].

Описані вище підходи відображають збалансовану модель тимчасового звуження обсягу реалізації прав і свобод особи, що впроваджується в межах чинного національного правопорядку без потреби в суттєвій реформі чи кардинальному перегляді системи кримінального процесуального законодавства.

Кримінальне процесуальне законодавство Азербайджанської Республіки також містить адаптаційні норми, що дозволяють забезпечити функціонування правосуддя в кризових умовах. Зокрема, ст. 51^2 КПК Азербайджану прямо передбачає можливість проведення процесуальних дій з використанням відеозв'язку. Законодавець уточнює, що такі засоби можуть застосовуватися у випадках природних чи техногенних катастроф, епідемій, надзвичайних ситуацій або дії непереборної сили [100]. Такий нормативний підхід забезпечує безперервність правосуддя навіть за умов фізичної недоступності судових установ чи загроз для життя учасників провадження.

Крім можливості дистанційного провадження, ст. 51^1 КПК Азербайджану регламентує порядок ведення кримінального судочинства в електронному форматі, що спрощує процедуру подання документів, участі в засіданнях і комунікації із судом за допомогою захищених цифрових платформ. Ця модель набуває особливої значущості за умов дії надзвичайного стану, коли особиста присутність у суді є ускладненою або неможливою. Запровадження електронного судочинства свідчить про поступову цифрову трансформацію кримінальної юстиції, яка водночас зберігає фундаментальні процесуальні гарантії.

У частині 2 ст. 23 КПК Азербайджану передбачено принципову норму щодо заборони створення надзвичайних судів. Це положення узгоджується з вимогами ст. 14 МПГПП та слугує захистом принципу незалежності судової влади, а також гарантією справедливого судового розгляду за будь-яких обставин. Зазначена норма виключає можливість створення спеціалізованих судових інституцій поза межами законодавчо визначеної процедури, що є гарантією проти узурпації влади.

Існують країни, у яких нормативна регламентація особливого режиму кримінального провадження в умовах надзвичайного або воєнного стану будується виключно на конституційному рівні. Прикладом такого підходу в країні є Федеративна Республіка Німеччина, у якій відповідні положення містяться в Основному законі (Grundgesetz, GG). Зокрема, ст. 104 GG гарантує процесуальні права особи в разі обмеження її свободи, передбачаючи, що будь-яке позбавлення свободи має бути санкціоноване судом та перебувати під контролем судової влади в межах чітко визначених строків. Разом з тим у виняткових ситуаціях, пов'язаних із

запровадженням стану оборони (Verteidigungsfall), ст. 115c GG допускає тимчасове відхилення від загальних процедурних вимог, зокрема щодо строків доставлення затриманих до суду та порядку ухвалення рішень про тримання під вартою. У разі неможливості забезпечити судовий розгляд у передбачені законом строки, термін затримання особи може бути продовжений до чотирьох днів без рішення суду [283].

Принципово важливим є те, що, попри конституційно визначену можливість запровадження «екстраординарного» процесуального режиму, КПК Німеччини (Strafprozessordnung, StPO) не містить окремого розділу чи спеціальних процедурних норм, які б докладно регулювали порядок проведення кримінального провадження в умовах надзвичайного або воєнного стану. Це свідчить про домінування в німецькій правовій системі концепції верховенства конституційного механізму реагування, який допускає тимчасове обмеження процесуальних гарантій лише за умови наявності конституційно санкціонованого режиму особливого періоду. Такий підхід забезпечує дерогацію, що здійснюється в межах контрольованого інституційного порядку, без потреби створення паралельних процесуальних структур чи виняткових процесуальних юрисдикцій.

Доречно зауважити, що впродовж останніх десятиліть, у відповідь на зростання терористичних загроз, гібридних викликів та транснаціональної нестабільності, більшість держав, особливо демократичного світу, здійснили нормативну модернізацію з метою посилення національної безпеки. Зокрема, спостерігається тенденція до розроблення і впровадження комплексних нормативно-правових актів антитерористичної спрямованості, які в наукових колах отримали назву «антитерористичні пакети». Ці нормативні документи здебільшого регулюють застосування кримінально-правових, оперативно-розшукових, прикордонних та адміністративних заходів і формують правову основу для превентивного реагування на загрози надзвичайного масштабу. Яскравим прикладом такого підходу є США, де в інтересах національної безпеки було ухвалено USA Patriot Act of 2001, згідно з яким федеральні органи влади безпрецедентно отримали широкі повноваження у сфері спостереження, збору персональних даних, перехоплення комунікацій та доступу до фінансової інформації навіть без судового дозволу [286]. Незважаючи на

те, що в подальшому ці повноваження було частково обмежено, низка положень даного закону залишилася чинною, зокрема щодо нагляду за іноземними особами, які підозрюються в причетності до терористичної діяльності [297]. Важливим елементом екстраординарного правового механізму в США є інститут військових трибуналів, що створюються для розгляду справ проти осіб, обвинувачених у зв'язках з терористичними угрупованнями. Судовий процес у цих трибуналах не гарантує повного дотримання процесуальних гарантій, передбачених Конституцією США, що викликає суттєву критику в правозахисній спільноті. Основним місцем діяльності таких трибуналів стала в'язниця Гуантанамо, умови утримання в якій неодноразово визнавалися міжнародними інституціями як такі, що протирічать стандартам гуманного поводження [281].

У відповідь на подібні загрози Велика Британія ухвалила у 2001 р. Anti-terrorism, Crime and Security Act, який надав право безстроково затримувати іноземних громадян без офіційного висунення обвинувачення [282]. Це положення стало предметом судового розгляду в справі A v. Secretary of State for the Home Department [280], у якій Палата лордів визнала порушення статей 5 і 14 ЄКПЛ у частині незаконного позбавлення волі та дискримінації. У результаті уряд Великої Британії був змушений переглянути існуючі підходи до антитерористичної політики, що стало результатом запровадження системи «контрольних ордерів» (control orders). Такі ордери дозволяли обмежувати пересування, зв'язки та комунікацію осіб без пред'явлення обвинувачення, але виключно на підставі судового рішення.

Крім того, у 2016 р. в Польщі було ухвалено Закон «Про боротьбу з тероризмом» [298]. Даний нормативний документ значно розширив повноваження органів правопорядку в частині превентивного спостереження, доступу до інформації та затримання осіб, які підозрюються в причетності до терористичної діяльності. Зокрема, закон дозволяє утримання особи без пред'явлення обвинувачення строком до 14 діб, що суттєво відступає від загально-прийнятих норм кримінального провадження. Крім того, закон наділяє слідчих правом отримувати безпосередній доступ до метаданих та санкціоновано доступ слідчих

органів до телекомунікаційних метаданих без отримання дозволу суду. Така законодавча норма фактично знижує рівень судового контролю за проведенням оперативно-розшукових заходів.

Наведені вище приклади демонструють, що в умовах особливого періоду держави нерідко вдаються до суворих правових заходів, які, попри задекларовану мету зміцнення публічного порядку, істотно обмежують фундаментальні права особи. Як справедливо зауважує О. В. Лазукова, численні законодавчі ініціативи, ухвалені останніми роками у відповідь на загрози тероризму та екстремізму, фактично перетворили держави в країни, у яких права людини обмежуються під приводом їх захисту, а заходи підвищеної безпеки, які спочатку позиціонувалися як тимчасові, набувають сталого характеру, незважаючи на задекларованe прагнення дотримуватися міжнародно-правових стандартів прав людини під час надзвичайних ситуацій [111, с. 79]. Вважаємо, що попри широке нормативне охоплення, згадані антитерористичні законодавчі ініціативи не формують автономної, логічно узгодженої процесуальної системи, яка б забезпечувала уніфікований і контрольований режим кримінального провадження в особливий період. У переважній більшості випадків ці заходи реалізуються в межах чинної процесуальної системи без формального запровадження відступу (дерогації) від базових засад кримінального провадження.

На основі узагальнення міжнародного досвіду та аналізу кримінального процесуального законодавства зарубіжних держав можна дійти висновку, що кримінальне провадження в умовах особливого періоду постає як складна юридична конструкція, яка функціонує в контексті динамічного балансу між потребами державної безпеки та вимогами верховенства права. У більшості країн загалом відсутнє системне нормативне регулювання особливого режиму провадження, проте деякі з них здатні забезпечити його адаптацію через гнучкі конституційні, законодавчі та інституційні механізми. Водночас держави з жорсткішою правовою традицією, зокрема Казахстан чи Франція, вдаються до формального нормативного закріплення відповідних процедур, що з одного боку, сприяє передбачуваності правозастосування, а з іншого – вимагає особливо ретельного моніторингу

дотримання міжнародних стандартів прав людини. Таким чином, ключовим завданням сучасної кримінальної юстиції в умовах особливого періоду є формування нормативно вивіреного механізму обмеження прав, що не порушує їх сутності, а забезпечує ефективність державної реакції на кризові загрози в межах демократичної правової держави.

Висновки до розділу 1

1. В умовах збройної агресії Російської Федерації та постійних загроз суверенітету й територіальній цілісності в Україні запроваджено особливий період, що зумовив трансформацію системи державного управління, правозастосування та реалізації конституційних прав і свобод громадян. Особливий період є комплексним правовим явищем, яке охоплює сукупність спеціальних правових режимів (воєнний стан, надзвичайний стан, надзвичайна ситуація, інші спеціальні режими, що можуть запроваджуватися відповідно до законодавства у відповідь на нестандартні загрози).

2. Основними ознаками особливого періоду є: винятковість (запроваджується лише за наявності значних загроз національній безпеці, конституційному ладу або життєдіяльності держави); тимчасовість (установлюється на визначений строк або до моменту усунення загроз, що зумовили його введення); обмеження прав і свобод громадян (допускається лише в межах та за умов визначених у законодавстві); особливий порядок функціонування органів державної влади (змінюється порядок діяльності органів досудового розслідування, прокуратури та суду з метою забезпечення безперервності кримінальної юстиції); застосування додаткових заходів примусу (упроваджуються спеціальні інструменти, спрямовані на гарантування громадської безпеки та підтримання правопорядку); можливість ужиття спеціальних заходів (передбачено використання нормативно закріплених процедур і механізмів, адаптованих до екстремальних умов особливого періоду).

3. Введення воєнного стану зумовило формування особливого режиму досудового розслідування і судового розгляду – тимчасової процесуальної моделі кризового реагування, що забезпечує здійснення кримінального провадження за умов об’єктивної неможливості реалізації звичайної процесуальної форми.

4. Встановлено ієрархічну взаємозалежність між поняттями «кримінальне провадження в умовах воєнного стану» та «особливий режим досудового розслідування і судового розгляду». Перше поняття слід розглядати як родову категорію, що відображає фундаментальну нормативну ідею забезпечення здійснення провадження, навіть за надзвичайних умов, з дотриманням його засад та гарантій прав людини. Натомість друге поняття має видовий характер і конкретизує механізми адаптації процесуальних процедур до специфіки воєнного стану шляхом запровадження спеціальних спрощень і винятків. Таке співвідношення дає змогу системно осмислити правову природу особливого режиму досудового розслідування та судового розгляду та визначити його місце в загальній структурі кримінального процесу.

5. Особливий режим досудового розслідування та судового розгляду в умовах воєнного стану слід розуміти як закріплений у кримінальному процесуальному законодавстві України тимчасовий порядок здійснення кримінального провадження, що запроваджується в умовах дії відповідного правового режиму та передбачає нормативно визначені відступи від загальних процесуальних механізмів і гарантій задля забезпечення безперервності досудового розслідування та судового розгляду;

6. Особливий режим досудового розслідування і судового розгляду має визначені законом підставу (запровадження воєнного стану) та багатовимірні умови (процесуальні й територіальні).

7. Юридичним завершенням дії особливого режиму є скасування воєнного стану, у результаті чого відбувається автоматичне повернення до загального порядку кримінального провадження та відновлення всіх процесуальних стандартів, передбачених законодавством.

8. Аналіз зарубіжного досвіду щодо регламентації порядку здійснення кримінального провадження в умовах особливого правового режиму засвідчує різноманітні підходи: від прямого нормативного закріплення певних норм, які регулюють особливий режим кримінального провадження, до використання загальних адаптаційних механізмів без спеціального законодавчого врегулювання.

РОЗДІЛ 2
МЕХАНІЗМИ АДАПТАЦІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ДО УМОВ ВОЄННОГО СТАНУ: ТЕОРІЯ, ПРАКТИКА, ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

2.1. Загальні засади особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного стану

Досудове розслідування посідає центральне місце в структурі кримінального провадження, будучи його первинною та водночас обов'язковою стадією. Саме на цьому етапі проводиться комплекс процесуальних дій, спрямованих на збирання, перевірку та оцінку доказів, установлення фактичних обставин кримінального правопорушення, а також реалізуються процесуальні права і законні інтереси підозрюваного, потерпілого та інших учасників провадження. За звичайних умов досудове розслідування розглядається як один з ключових елементів функціонування всієї системи кримінальної юстиції, адже воно формує підґрунтя для подальшого здійснення правосуддя.

Водночас повномасштабна збройна агресія проти України зумовила докорінну трансформацію цієї стадії, поставивши перед нею безпрецедентні виклики. Утрата державного контролю над частиною територій унаслідок їх окупації та активних бойових дій призвела до фактичної неможливості або суттєвого ускладнення функціонування органів досудового розслідування. Це безпосередньо вплинуло на здатність своєчасно проводити слідчі (розшукові) дії (далі – С(Р)Д), застосовувати заходи забезпечення кримінального провадження (далі – ЗЗКП), збирати та перевіряти докази, що загалом порушило цілісність кримінально-процесуального циклу.

Додатковими дестабілізуючими чинниками стали обмеження мобільності та евакуація працівників органів правопорядку й судової влади, мобілізаційні процеси, запровадження комендантської години, а також підвищені ризики для життя і здоров'я учасників провадження. Усе це спричинило фактичну неможливість

забезпечення особистої присутності підозрюваних, захисників, потерпілих, перекладачів та інших учасників під час проведення процесуальних дій.

Крім того, масштабне знищення критичної інфраструктури, зокрема транспортної, енергетичної, телекомунікаційної, а також руйнування приміщень судів, прокуратур, слідчих підрозділів та місць тримання під вартою унеможливили належне функціонування правоохоронної системи. Системними проблемами стали переміщення осіб, транспортування речових доказів та гарантування безпеки учасників провадження.

Особливо гостро постали проблеми цифрового забезпечення кримінальної юстиції. Пошкодження мереж зв'язку, знищення серверів та відсутність стабільного електроживлення призвели до частих випадків блокування доступу до ключових інформаційних систем, зокрема ЄРДР. Це спричинило неможливість оперативного внесення відомостей, формування процесуальних документів та забезпечення електронної комунікації, що ставить під сумнів легітимність окремих процесуальних рішень і ускладнює здійснення судового контролю за їх законністю.

Сукупність зазначених обставин зумовили необхідність нормативного закріплення особливого режиму досудового розслідування як спеціальної моделі, здатної забезпечити ефективне функціонування кримінальної юстиції в умовах воєнного стану. Йдеться не лише про тимчасові відступи від загальних правил кримінального процесу, а й про формування гнучких, але водночас унормованих механізмів, які дозволять органам досудового розслідування та прокуратури реалізувати свої функції в умовах надзвичайних загроз. Такий підхід спрямований на збереження базових правових засад кримінального провадження, гарантування прав людини та легітимність державної діяльності навіть у найбільш кризових ситуаціях.

О. В. Лазукова цілком слушно зауважила, що функціональне значення особливого режиму досудового розслідування має різнобічний характер. Загалом такий режим допомагає в забезпеченні безперервності правового регулювання кримінальних процесуальних правовідносин, адаптації механізмів дотримання прав людини до викликів надзвичайної ситуації, а також у реалізації завдань

кримінального провадження з урахуванням обмежень, зумовлених воєнним конфліктом [111, с. 52]. Ми загалом погоджуємося з такою позицією, але вважаємо за доцільне уточнити, що функціональне навантаження цієї моделі доцільно розглядати крізь призму взаємопов'язаних напрямів її реалізації:

- регулятивний, тобто особливий режим досудового розслідування полягає в збереженні кримінальної процесуальної форми в умовах системної нестабільності. Це стосується не лише адаптації правозастосовної діяльності до специфіки воєнного стану, а й підтримання базових елементів правової визначеності та процедурної передбачуваності, що є основою для виконання завдань кримінального провадження;

- гарантійний, тобто держава в разі запровадження тимчасових відступів щодо окремих процесуальних інститутів не повинна змінювати орієнтир на захист прав і свобод людини. Особливий режим досудового розслідування має функціонувати як правова адаптація, а не винятковий позаправовий механізм. Упровадження даного режиму має передбачати наявність формальних юридичних процедур і механізмів контролю, що мінімізують ризик свавілля, зловживань та надмірного обмеження прав учасників провадження;

- інституційно-стабілізаційний, тобто своєчасне проведення досудового розслідування, навіть за умов воєнного стану, виконує функцію стабілізації та підтримання публічного порядку, протидії злочинності, підтримання довіри до державних інституцій.

Слід наголосити, що особливий режим досудового розслідування не обмежується лише закріпленням винятків чи процесуальних спрощень, а становить системну трансформацію класичного процесуального алгоритму дій, що передбачає зміну окремих правових механізмів з метою збереження функціональної спроможності органів розслідування у виконанні завдань провадження. Дія такого режиму може охоплювати весь період досудового розслідування від моменту початку до звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, про звільнення особи від кримінальної відповідальності або закриття кримінального

провадження. Разом з тим особливий режим досудового розслідування має тимчасовий характер та обмежується строком дії воєнного стану. Даний режим має винятковий характер, оскільки його застосування допускається виключно за умов об'єктивної неможливості застосування досудового розслідування на загальних підставах. Будь-які рішення владних суб'єктів у межах дії особливого режиму досудового розслідування мають ґрунтуватися на доведеній необхідності відступу від загальних правил, відповідати принципу пропорційності обмежень щодо досягнення легітимної мети та супроводжуватися обов'язковим прагненням до мінімізації втручання в права та свободи людини. О. В. Таран визначає, що особливий режим досудового розслідування характеризується низкою специфічних ознак, які вказують на його винятковий, тимчасовий та ситуаційно обумовлений характер, а саме: запроваджується виключно в межах визначеного часовими критеріями особливого правового режиму – воєнного стану; не може застосовуватися в мирний час або в умовах дії інших надзвичайних станів; передбачає регулювання лише окремих аспектів діяльності чітко визначених суб'єктів кримінального провадження, що пов'язано з неможливістю виконання ними повноважень в умовах воєнного стану [222, с. 219].

Варто зауважити, що в умовах довготривалої збройної агресії та окупації частини території України застосування особливого режиму досудового розслідування набуває не лише практичного, а й концептуального значення, оскільки нерідко стає необхідною передумовою для реалізації інституту спеціального досудового розслідування (in absentia), передбаченого главою 24^1 КПК України. Це зумовлено тим, що значна кількість підозрюваних у вчиненні воєнних злочинів, посягань на основи національної безпеки, а також учиненні злочинів проти людяності (зокрема, військовослужбовці держави-агресора, колаборанти, організатори незаконних збройних формувань) перебувають на тимчасово окупованих територіях або на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором. За таких обставин застосування класичних процесуальних механізмів стає неможливим, що об'єктивно актуалізує використання особливих правових інструментів.

Важливим етапом у розвитку цього напряму стало підписання 25 червня 2025 р. у Страсбурзі Угоди між Україною та Радою Європи про створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України. Даний трибунал функціонуватиме в межах інституційної системи Ради Європи та матиме мандат на переслідування вищого керівництва держави-агресора за злочин агресії проти України [190]. Ця історична подія має системоутворюючий характер та неминуче впливатиме на національне кримінальне процесуальне законодавство, зокрема в частині особливого режиму досудового розслідування та інституту спеціального досудового розслідування.

Очевидно, що діяльність такого трибуналу зумовить потребу адаптації положень ст. 615 КПК України до стандартів міжнародного правосуддя, зокрема щодо правил доказування, вимог до допустимості доказів, процедур їх фіксації та передачі для розгляду в міжнародних судових інстанціях.

Таким чином, взаємозв’язок між особливим режимом досудового розслідування, закріпленим у ст. 615 КПК України, та інститутом спеціального досудового розслідування, урегульованим гл. 24^1 КПК України, має не лише прикладне, а й фундаментальне системоутворююче значення. Вони покликані забезпечити безперервність кримінального провадження та досягнення його завдань в умовах воєнного стану й окупації частини територій держави, коли відсутність фізичної участі підозрюваних унеможливлює реалізацію традиційних процесуальних механізмів. У цьому аспекті особливий і спеціальний режими досудового розслідування постають як взаємодоповнюючі правові інструменти, що забезпечують баланс між національними потребами у здійсненні кримінального переслідування та міжнародними стандартами правосуддя.

Слід зауважити, що впровадження особливого режиму досудового розслідування під час воєнного стану не може розглядатися як carte blanche, тобто безумовне надання органам досудового розслідування необмежених дискреційних повноважень. Надзвичайні правові інструменти, зокрема передбачені ст. 615 КПК України, повинні забезпечити безперервність кримінального провадження в екстремальних умовах, але в жодному разі вони не повинні виправдовувати процесуальну бездіяльність чи зловживання.

Разом з тим на практиці трапляються непоодинокі випадки, за яких слідчі та прокурори використовують умови воєнного стану як формальне виправдання невиконання своїх процесуальних обов'язків. Характерним прикладом такої ситуації стає фактична відсутність розслідування, коли кримінальне провадження зводиться до оформлення суто організаційних документів, таких як призначення групи прокурорів чи надання доручення слідчому на проведення С(Р)Д без належного процесуального виконання, а власну неспроможність установити факти та неякісне проведення С(Р)Д слідчі пояснюють воєнними діями та неможливістю доступу до певних територій [111, с. 92]. Непоодинокими також стають випадки формальних звернень слідчих з клопотаннями про застосування положень ст. 615 КПК України без належного обґрунтування фактичної неможливості дотримання загального порядку, а також без підтвердження обставин, що об'єктивно перешкоджають виконанню процесуальних повноважень у межах стандартної процедури. Прикладом, слідчий суддя Городенківського районного суду Івано-Франківської області в ухвалі від 22 травня 2024 р. у справі 342/731/24 обґрунтовано відмовив у задоволенні клопотання слідчого про тимчасовий доступ до речей і документів, зазначивши на відсутності достатніх підстав для застосування п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України [234]. Слідчий суддя підкреслив важливість дотримання принципу змагальності та забезпечення судового контролю, навіть під час воєнного стану, наголошуючи на неприпустимості застосування особливого режиму як універсального засобу процесуального регулювання.

Вважаємо, що будь-які відступи від загального порядку проведення С(Р)Д та застосування ЗЗКП повинні бути не лише законодавчо обґрунтованими, а й підтверджуватися конкретними, належним чином задокументованими обставинами, відповідати принципу пропорційності, поставленій меті та мати чіткі часові межі. Такий підхід цілком узгоджується із засадами верховенства права, юридичної визначеності та пропорційності, що вимагають мінімізації втручання в права особи виключно за умов, за яких інші, менш обмежувальні засоби, є неефективними або непридатними.

Як слушно зазначив Ю. В. Шендрик, запровадження воєнного стану не може вважатися виправданням для порушення прав людини, а навпаки, має спонукати до відповідальності за їх збереження та захист [274, с. 655, 656]. Аналогічною є позиція Г. К. Тетерятник, яка вважає, що відступ держави від своїх зобов'язань в умовах надзвичайних обставин не повинен перетворюватися на свавілля, а має чітко спрямовуватися на стабілізацію ситуації та збереження основоположних гарантій прав людини й громадянина навіть в умовах реальної загрози національній безпеці [224, с. 87, 88].

Слід підкреслити, що трансформації переважно зазнали положення щодо досудового розслідування в умовах правового режиму воєнного стану, які містяться в розділі IX¹ КПК України, але наявні зміни не обмежуються лише даним розділом. Так, окремі положення інших статей КПК України, а саме ч.ч. 6, 8 ст. 176, абз. 8 ч. 4 ст. 183, абз. 2 ч. 5 ст. 219, п. 4 ч. 1 ст. 280 та ін., також стали об'єктом системної трансформації.

Особливої уваги потребує саме ст. 615 КПК України, яка фактично є загальним нормативним орієнтиром у системі змін певних механізмів правозастосування під час досудового розслідування. О. В. Лазукова вважає, що норми даної статті передусім покликані забезпечити можливість здійснення досудового розслідування з метою досягнення законодавчо визначених завдань, навіть за умов дії особливих правових режимів. Така думка підкреслює юридичну єдність норм права даного інституту в межах кримінального процесуального права, оскільки норми, що охоплюються змістом інституту, утворюють особливий режим кримінальних процесуальних правовідносин на стадії досудового розслідування [111, с. 38, 39].

Варто зауважити, що правова природа ст. 615 КПК України виявляється не лише в регламентації обмежень чи ускладнень кримінального провадження. Прикладом, Ю. В. Циганюк та В. О. Кулєбякін спробували науково обґрунтувати термінологічні конструкції, що використовуються в редакції цієї статті. Зокрема, йдеться про такі звороти, як: «якщо відсутня технічна можливість», «за першої можливості», «фіксація здійснюється доступними технічними засобами з подальшим складенням відповідного протоколу», «якщо залучення понятих є об'єктивно неможливим», «якщо відсутня об'єктивна можливість подальшого

проведення», «у разі неможливості проведення підготовчого судового засідання» тощо [256, с. 357]. Зазначені конструкції свідчать про нормативну адаптацію до змін безпекового середовища та гарантують достатній рівень процесуальної гнучкості. Вони виступають своєрідними критеріями перевірки правомірності відступу від загальної процедури, зосереджуючись на наявності об'єктивних обставин, які виправдовують зміну порядку реалізації процесуальних функцій. Завдяки такому формулюванню положення ст. 615 КПК України не перетворюється на засіб виправдання свавільних дій, а набувають якості механізму правової адаптації, який забезпечує баланс між публічними інтересами та необхідністю дотримання фундаментальних прав учасників кримінального провадження в умовах воєнного стану.

О. І. Тищенко, О. О. Гущін та Д. Р. Власенко в контексті наукового розуміння правового регулювання особливого режиму досудового розслідування та судового розгляду під час воєнного стану спробували ст. 615 КПК України «умовно» структурувати за певними групами норм: що звужують сферу судового контролю; що пролонгують строки в кримінальному проваджені; що забезпечують здійснення правосуддя при проведенні кримінального провадження [52, с. 547, 548]. На нашу думку, запропонована трикомпонентна класифікація норм зазначеної статті безперечно є конструктивною спробою упорядкування відповідних правових новел. Проте вона не виглядає досконалою, оскільки не висвітлює впливу кожного типу правової норми на окремі інститути кримінального провадження. Вважаємо, що для системного викладу положень ст. 615 КПК України доцільно їх упорядкувати за наступними функціональними критеріями:

1. Норми, які спрямовані на забезпечення процесуальної безперервності та функціонування досудового розслідування в умовах воєнного стану, а також передбачають:

- спеціальний порядок початку проведення досудового розслідування у випадку відсутності доступу до ЄРДР (абз. 2 ч. 1);

- відтермінування внесення відомостей до ЄРДР та процесуальне фіксування за допомогою технічних засобів (абз. 3 ч. 1 ст. 615 КПК України);

- тимчасова передача повноважень слідчого судді керівнику органу прокуратури (абз. 5 ч. 1);

- зупинення досудового розслідування у зв'язку з об'єктивними перешкодами (абз. 7 ч. 1);

- визначення підслідності та можливість доручення проведення розслідування (абз. 14 ч. 1);

- визначення місця проведення досудового розслідування (абз. 15 ч. 1).

2. Норми, що корегують процесуальні строки й обмеження особистої свободи та передбачають:

- відтермінування строків процесуальних дій у разі неможливості їх виконання (абз. 9 ч. 1);

- строки та підстави затримання без ухвали слідчого судді (абз. 10, 11 ч. 1);

- продовження строку тримання під вартою керівником органу прокуратури (ч. 2);

- особливості вручення повідомлення про підозру затриманій особі (ч. 7).

3. Норми, які змінюють механізм судового контролю та прокурорського нагляду за додержанням закону, а також передбачають:

- обов'язкове інформування прокурора вищого рівня та суду про прийняті рішення (ч. 3);

- порядок оскарження дій, бездіяльності та рішень прокурора і слідчого (ч. 4);

- можливість дистанційного розгляду клопотань про запобіжний захід (абз. 12 ч. 1).

4. Норми, які регламентують зміни доказової процедури та передбачають:

- допустимість показань, отриманих у ході допиту, за умови відеофіксації (ч. 11);

- проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи без участі понятих, за наявності відеозапису (абз. 4 ч. 1).

5. Норми, що забезпечують реалізацію процесуальних прав учасників кримінального провадження та передбачають:

- гарантії дистанційної участі захисника (абз. 1 ч. 12);

- можливість тимчасового виконання функцій перекладача уповноваженими суб'єктами (абз. 2 ч. 12);

- особливості провадження у справах стосовно неповнолітніх (ч. 13).

6. Норми, які встановлюють особливості цифрового забезпечення кримінального провадження, а також передбачають електронне збереження матеріалів кримінального провадження (ч. 14).

7. Норми, які регулюють специфіку судового провадження та його безперервність під час воєнного стану, а також передбачають:

- розподіл матеріалів кримінального провадження між суддями в разі відсутності доступу до ЄСІТС (абз. 8 ч. 1);

- автоматичне продовження запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою (ч. 5);

- зміну територіальної підсудності (ч. 9);

- визначення компетенції суду першої інстанції у справах з високим ступенем суспільної небезпеки (ч. 10);

- проголошення лише резолютивної частини вироку з подальшим врученням повного тексту (ч. 15).

Запропонована нами класифікація не лише узагальнює нормативну логіку функціонування ст. 615 КПК України, а й визначає напрям її наукового дослідження з позицій міжнародних стандартів прав людини, функціональної ефективності та правової визначеності.

2.1.1. Нормативні модифікації забезпечення процесуальної безперервності та функціонування досудового розслідування в умовах воєнного стану

З огляду на розглянуті нами вище загальні засади особливого режиму досудового розслідування, нормативну логіку ст. 615 КПК України та пропонування її наукової класифікації на підставі функціональних критеріїв спробуємо зробити подальший поглиблений аналіз змісту зазначених положень, їх практичного значення та проблем реалізації, що дозволить оцінити ефективність даного

правового інструменту та сформулювати пропозиції для вдосконалення процесуального регулювання.

Спеціальний порядок початку проведення досудового розслідування у випадку відсутності доступу до ЄРДР (абз. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України)

У контексті реалізації кримінального провадження під час воєнного стану дана норма встановлює спеціальний порядок початку досудового розслідування, адаптований до умов воєнного часу, у випадках відсутності технічної можливості внесення відомостей до ЄРДР. На думку О. В. Таран, регулювання даної норми зумовлено об'єктивною ймовірністю (ризиками) виникнення та існування обставин, які унеможливлюють або суттєво обмежують виконання повноважень дізнавача, слідчого, прокурора в умовах воєнного стану, а відновлення стандартного порядку роботи не залежить від їх волі і ресурсів та може відбутися лише після усунення впливу цих обставин [221, с. 146]. А. В. Боксгорн, Т. В. Волошанівська, І. В. Федорова вважають, що відповідна норма ст. 615 КПК України покликана забезпечити права потерпілих та є гарантією від приховування фактів кримінальних правопорушень і безпідставної відмови розпочати кримінальне провадження [12, с. 198].

На нашу думку, зазначений вище механізм являє собою тимчасовий процесуальний алгоритм, який запроваджено для забезпечення безперервності кримінальної юрисдикції в критичних умовах, зокрема у разі втрати зв'язку з реєстрами, знищення серверного обладнання, пошкодження телекомунікаційної інфраструктури або неможливості електронної автентифікації уповноважених осіб.

У разі виникнення окреслених вище обставин процесуальна ініціатива покладається на дізнавача, слідчого або прокурора, які наділяються правом винести постанову про початок досудового розслідування без попереднього внесення відомостей до ЄРДР. Згідно з інформаційним листом Верховного Суду від 3 березня 2022 р. «Щодо окремих питань здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану», така постанова може вважатися документальним підтвердженням початку досудового розслідування [276]. Ця постанова повинна містити всі відомості, передбачені ч. 5 ст. 214 КПК України, що забезпечує відповідність

вимогам правової визначеності. Крім того, у разі виникнення надзвичайних ситуацій навіть допускається проведення першопочаткових С(Р)Д, зокрема огляду місця події до моменту винесення відповідної постанови, за умови її негайного прийняття після завершення зазначеної дії.

Таким чином, законодавець сформував юридично обґрунтований процесуальний механізм, який дає можливість компенсувати технічну недоступність базових інформаційних ресурсів кримінального провадження шляхом письмового оформлення документа та використання альтернативних засобів фіксації. Запроваджена норма стає на заваді виникненню правового вакууму й водночас гарантує безперервне проведення досудового розслідування в критичний момент, зберігаючи його підконтрольність та відповідність фундаментальним засадам кримінального провадження.

Водночас не всі науковці погоджуються з такою нормативною регламентацією початку досудового розслідування. Зокрема Т. О. Лоскутов, правову регламентацію фіксування рішення щодо початку досудового розслідування шляхом складання постанови в період воєнного стану вважає зайвою, оскільки ця формальність, навіть постфактум, призводить до невиправданого витрачення ресурсів органів досудового розслідування. На думку науковця, паперовий спосіб фіксування рішення щодо початку досудового розслідування жодним чином не забезпечить прав і свобод людини, а лише ускладнить оперативне викриття винної особи в учиненні кримінального правопорушення та притягнення її до кримінальної відповідальності [121, с. 342]. Такої самої думки дотримуються П. О. Балов, А. М. Карвацький та Д. Б. Сергєєва, вважаючи, що зусилля дізнавача, слідчого, прокурора в складних умовах воєнного часу передусім мають спрямовуватися на оперативне збирання відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, а не на формалізацію початку їх процесуальної діяльності [7, с. 118; 84, с. 198].

Зазначену вище позицію науковців вважаємо хибною, оскільки попри виняткові умови воєнного стану, досудове розслідування продовжує поєднувати владно-державний ресурс з високим втручанням у права людини. Саме тому момент початку досудового розслідування не може залишатися нефіксованим з огляду

правової визначеності. Постанова про початок розслідування є мінімальною гарантією правомірності подальших процесуальних рішень. Вона окреслює межі провадження та створює юридичний факт, з яким пов'язується весь подальший процесуальний рух. Відсутність такої фіксації унеможливлює подальший контроль законності дій правоохоронців з боку прокурора, суду та сторони захисту, а також значно ускладнює реалізацію механізмів оскарження, передбачених ст.ст. 303–306 КПК України. У цьому контексті відповідна правова модель створює збалансований підхід, тобто, допускаючи відтермінування внесення відомостей до ЄРДР, вона водночас зберігає нормативний елемент – обов'язок винесення постанови. Крім того, аргумент щодо неефективного використання ресурсів у складних умовах не завжди виглядає переконливим, якщо порівняти його з потенційними наслідками порушення прав особи через невизначеність її процесуального статусу чи маніпулювання датою початку розслідування. Таким чином, вимогу щодо документального оформлення моменту початку досудового розслідування не можна назвати формальністю, оскільки вона становить важливий елемент системи процесуальних гарантій. Передбачення даної вимоги в умовах особливого режиму досудового розслідування свідчить про наявність цивілізованого підходу до реалізації державного примусу, що відповідає як внутрішнім, так і міжнародним правовим стандартам.

На практиці цілком ймовірно може виникнути питання, яким чином перевірити, що дізнавач, слідчий, прокурор дійсно були позбавлені технічної можливості внести відомості до ЄРДР і їх унесення відбулося за першої нагоди. Таке питання має принципове значення, адже безпосередньо впливає на законність проведення досудового розслідування та належність і допустимість зібраних доказів. О. В. Таран підкреслює, що такі обставини мають бути об'єктивними, не залежати від волі уповноваженого суб'єкта, мають бути зумовлені дійсними перешкодами, усунути які не виявляється можливим, повинні бути реальними в певний проміжок часу (на момент застосування спеціальної норми), не могли бути передбачені уповноваженим суб'єктом та виправлені на певний момент часу [221, с. 149, 150].

На нашу думку, звичайна декларація щодо відсутності технічної можливості не може вважатися достатньою, вона повинна піддаватися перевірці та мати можливість відтворення. В умовах особливого режиму досудового розслідування презумпція добросовісності дій сторони обвинувачення не звільняє її від обов'язку забезпечувати підзвітність та прозорість, навіть за надзвичайних обставин. У цьому контексті доцільно передбачити обов'язок сторони обвинувачення зафіксувати документально факт відсутності технічного доступу до ЄРДР у відповідній постанові про початок досудового розслідування. Фіксація цього факту має містити опис конкретних технічних причин (відсутність електропостачання, знищення техніки, недоступність мережі Інтернет, руйнування інфраструктури тощо), дані щодо геолокації органу розслідування, період неможливого доступу до ЄРДР, посилання на документи (акти, рапорти, довідки), що підтверджують факт технічної недоступності в разі їх наявності. Контроль за своєчасним унесенням відомостей до ЄРДР після усунення технічних перешкод має здійснюватися прокурором вищого рівня або слідчим суддею, зокрема в разі розгляду клопотань про застосування запобіжного заходу чи перевірки скарг на дії слідчого.

На підставі зазначеного вище, а також з метою забезпечення правової визначеності, недопущення зловживань та підвищення прозорості дій органів досудового розслідування пропонуємо доповнити ч. 1 ст. 615 КПК України новим абзацем наступного змісту: «У постанові про початок досудового розслідування за відсутності технічної можливості доступу до Єдиного реєстру досудових розслідувань обов'язково зазначаються обставини, що унеможливили такий доступ, з посиланням на конкретні технічні чи організаційні перешкоди, дату, місце складення постанови, спосіб фіксації дій, учинених до моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань».

Крім того, пропонуємо доповнити ст. 615 КПК частиною 1^1 такого змісту: «У разі застосування пункту 1 частини першої цієї статті прокурор зобов'язаний здійснити перевірку обґрунтованості посилань на технічну неможливість доступу до Єдиного реєстру досудових розслідувань та вжити заходів щодо усунення можливих зловживань або бездіяльності слідчого чи дізнавача, у тому числі шляхом

дисциплінарного реагування або передачі матеріалів до органу досудового розслідування за підслідністю. Виявлення недостовірної інформації про технічну неможливість є підставою для визнання зібраних доказів недопустимими та притягнення винної службової особи до відповідальності».

У контексті функціонування досудового розслідування в умовах дії воєнного стану актуальним також стає питання дотримання вимог ч. 1 ст. 214 КПК України щодо обов'язку надати заявнику витяг з ЄРДР. Зважаючи на реальні обставини форс-мажорного характеру, виконання даного обов'язку у звичайний спосіб може бути ускладнене або взагалі неможливе. Отже, з метою збереження балансу між вимогами закону і фактичними умовами, дізнавач, слідчий або прокурор зобов'язані забезпечити альтернативний механізм інформування заявника. Вважаємо, що вручення останньому копії постанови про початок досудового розслідування, складеної відповідно до ч. 5 ст. 214 КПК України, є належною формою виконання обов'язку інформування в період до моменту технічної реєстрації кримінального правопорушення в ЄРДР. Після відновлення доступу до ЄРДР відповідні відомості мають бути внесені без зволікань, а заявнику має бути гарантоване право на отримання витягу з реєстру в установленій формі. Дізнавач, слідчий, прокурор повинні поінформувати заявника про дану можливість, що забезпечить повноцінну реалізацію його процесуального статусу та прав, а також виключить ймовірність виникнення спорів щодо належного інформування.

Відтермінування внесення відомостей до ЄРДР та процесуальне фіксування за допомогою технічних засобів (абз. 3 ч. 1 ст. 615 КПК України)

Урегулювання на законодавчому рівні можливості відтермінованого внесення даних до ЄРДР у поєднанні з технічним фіксуванням процесуальних дій є важливим елементом інституційної стійкості кримінального провадження під час воєнного стану. Такий підхід дозволяє зберегти правову легітимність досудового розслідування навіть у випадку об'єктивної неможливості дотримання формальних вимог чинного кримінального процесуального законодавства України. До того ж умовне «призупинення» обов'язку в частині негайного внесення відомостей до ЄРДР не призводить до призупинення кримінального провадження. Разом з тим, як

слушно зазначила О. В. Таран, обов'язок за першої можливості внесення відомостей до ЄРДР після відновлення доступу не вказує на момент початку досудового розслідування, але надає можливість збирання, зберігання, захисту, обліку, пошуку, узагальнення даних у кримінальному провадженні, що використовується для формування звітності. Після внесення відомостей до ЄРДР здійснюється автоматична фіксація дати внесення інформації та присвоєння номера кримінальному провадженню, а також з'являється можливість отримання витягу з даного реєстру [221, с. 148].

Використання технічних засобів для фіксації перебігу та результатів проведених процесуальних дій є тимчасовою альтернативою традиційним методам письмової фіксації для збирання доказової інформації на забезпечення безперервності процесу розслідування. Прикладом, відеозапис С(Р)Д, навіть за відсутності можливості складення протоколу, являє собою засіб належного процесуального документування, який у подальшому оформлюється відповідним протоколом не пізніше сімдесяти двох годин з моменту завершення такої дії.

Вважаємо, що зазначені вище тимчасові дії та заходи покликані забезпечити ефективність досудового розслідування в умовах системної нестабільності. Вони надають можливість зберігати належний рівень процесуальної мобільності та запобігають зупиненню роботи органів досудового розслідування. Використання технічних можливостей знижує ризик утрати слідів кримінального правопорушення, сприяє встановленню його обставин та оперативному прийняттю рішень щодо правового статусу учасників провадження. Крім того, даний налагоджений механізм роботи відповідає міжнародним стандартам, що передбачається позитивними зобов'язаннями держави відповідно до статей 2, 3 та 5 ЄКПЛ, зокрема в частині обов'язку забезпечити ефективне розслідування фактів порушення прав людини. Зазначене свідчить про можливість налагодження гнучкого підходу законодавця до процесуального механізму в умовах воєнного стану.

Тимчасова передача повноважень слідчого судді керівнику органу прокуратури (абз. 5 ч. 1 ст. 615 КПК України)

Запроваджений законодавцем нормативний механізм передачі повноважень слідчого судді відповідному керівнику органу прокуратури являє собою винятковий інструмент забезпечення безперервності досудового розслідування в умовах фактичної відсутності можливості здійснення судового контролю. По суті, йдеться про тимчасову зміну функціональної моделі судового контролю, яка в період воєнного стану реалізується шляхом внутрішнього прокурорського погодження з оформленням відповідної постанови.

Зазначене законодавче нововведення не слід розглядати як спрощення процесуальної процедури або заміну судової влади, оскільки цей механізм є вимушеною адаптацією, допустимою виключно за відсутності можливості звернення до слідчого судді. Передбачене законом делегування повноважень забезпечує оперативне реагування органів розслідування, прокуратури на факти вчинення кримінальних правопорушень. Відсутність даного процесуального механізму фактично зупинить деякі процесуальні дії, зокрема можливість отримати дозвіл на проведення обшуку, вилучення зразків для проведення експертизи, накладення арешту на майно, проведення інших негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НС(Р)Д), що критично послабить державну здатність до кримінального переслідування в умовах воєнного стану. Крім того, передача повноважень керівнику органу прокуратури дозволяє зберегти динаміку кримінального провадження, а саме забезпечити дотримання розумних строків досудового розслідування, мінімізувати ризик утрати доказової інформації, яка може бути знищена внаслідок бойових дій. Водночас особливої значущості набуває вимога щодо належного мотивування постанови керівника відповідного органу прокуратури, що має ґрунтуватися на конкретних доказах неможливості доступу до слідчого судді, суду та містити обґрунтування правомірності застосування альтернативної моделі контролю.

Разом з тим ставлення практиків та науковців до такого державницького підходу дещо різниться. М. В. Чорноусько, підтримуючи зазначену норму, вважає, що надання права прокурорам виконувати певні повноваження слідчих суддів сприятиме виконанню завдань кримінального провадження в частині забезпечення

швидкості, повноти та якості досудового розслідування. Така мета переважає за рівнем своєї значущості настання ймовірних процесуальних ризиків. Крім того, за своєю сутністю досліджувана норма не суперечить принципу верховенства права, цілком відповідаючи при цьому принципу військової необхідності [264, с. 198]. На думку Т. О. Лоскутова, слідчі судді під час бойових дій можуть бути позбавлені фізичної можливості та безпечних умов для здійснення судового контролю за окремими С(Р)Д, НС(Р)Д, а також ЗЗКП. У таких ситуаціях доцільно запровадити спеціальний правовий механізм, який передбачатиме заміну судового контролю на прокурорський нагляд на етапі досудового розслідування [117, с. 42].

І. В. Гловюк та В. А. Завтур вважають, що легітимна мета захисту суверенітету, територіальної цілісності України, національний супротив агресії в умовах воєнного стану мають виправдовувати запроваджені тимчасові обмеження [43, с. 1129]. О. В. Лазукова, підтримуючи дану позицію, вважає доцільним також застосовування «механізму наступного судового контролю» після надання дозволу прокурором на проведення процесуальної дії в порядку ст. 615 КПК України [111, с. 137]. Ю. В. Шендрик підтримує застосування такої процедури лише за умов виключних випадків або виняткових обставин у разі необхідності розслідування тяжких чи особливо тяжких злочинів, якщо затримка в обранні запобіжного заходу може спричинити втрату слідів кримінального правопорушення чи втечу підозрюваної особи [274, с. 656]. О. С. Смірнов так само вважає позитивним даний нормотворчий задум у зв’язку з непередбачуваністю та швидкою змінюваністю ситуації в умовах надзвичайних правових режимів [206, с. 181].

Д. О. Пилипенко та А. Г. Андріяшевський вважають доцільним виключити з переліку делегованих повноважень ст. 206 КПК України, яка регламентує загальні обов’язки судді в частині захисту прав людини. На думку науковців, ця стаття, на відміну від інших, не регулює порядок проведення С(Р)Д та інших процесуальних дій, а передбачає норми щодо фактичного судового контролю за додержанням органом досудового розслідування та правоохоронними органами прав людини під час кримінального провадження. Делегування цих повноважень слідчого судді на

прокурора вважається недоцільним, оскільки це може призвести до певного «ігнорування» прокурором виконання даних повноважень [150, с. 164].

Доречно також звернути увагу на те, що чимало практиків та науковців не підтримують зазначених вище позицій. Так, О. В. Чорна вважає, що жодних інших обставин, крім припинення роботи судів, навіть під час дії правового режиму воєнного стану для передачі повноважень слідчого судді чи суду прокуророві, існувати не може. Неможливо проводити всі визначені законом процесуальні дії на тимчасово окупованій території або території, на якій відбуваються активні бойові дії, оскільки в таких місцях припиняється робота не лише суду, а й поліції та прокуратури. У той же час на всій іншій території України суди працюють у штатному режимі, які можуть розглядати та приймати відповідні процесуальні рішення [263, с. 263].

На думку С. С. Іванова, М. В. Батлука та П. Г. Козлова, надання повноважень слідчого судді керівнику органу прокуратури послаблює функцію судового контролю за дотриманням прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження. Крім того, наділення такими повноваженнями керівника органу прокуратури порушує баланс між стороною захисту та стороною обвинувачення, оскільки остання отримує додаткові повноваження, які раніше належали виключно слідчому судді. Отже, надання зазначених повноважень керівнику органу прокуратури створює потенційну загрозу порушення прав та свобод учасників кримінального провадження, передусім підозрюваного, оскільки більшість з таких процесуальних дій проводиться саме стосовно нього. Водночас окремі С(Р)Д, НС(Р)Д та інші процесуальні дії можуть проводитися й стосовно інших учасників кримінального процесу (свідка, потерпілого та ін.), що також несе ризики обмеження їх прав та свобод [80, с. 54, 55]. Розглядаючи питання делегування судового контролю керівнику органу прокуратури, М. Дьомін зазначив, що в жодній нормі закону не передбачено переліку випадків, за яких слідчий суддя не може виконувати своїх повноважень. Таким чином, прокурор може на власний розсуд визначати можливість чи неможливість слідчим суддею відправляти правосуддя, перебираючи на себе його повноваження, та цими діями позбавляти функціонального сенсу судовий контроль за дотриманням прав і

свобод людини та громадянина, а також ставити сторону захисту в завідомо невигідне становище. Більш того, запроваджені зміни порушують вимоги ч. 1 ст. 124 Конституції України, згідно з якою делегування функцій судів та привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються [152]. С. О. Софієв, А. А. Теслицький так само вказують на можливі ризики зловживання прокурором (керівником органу прокуратури) повноваженнями, яких він набуває від слідчого судді в разі виконання невластивої для нього (прокурора) функції судового контролю, а це, у свою чергу, може призвести до сумніву належності та допустимості доказів у ході судового розгляду [208, с. 476, 477].

Ми підтримуємо науковців, які визначають тимчасову доцільність делегування окремих повноважень слідчого судді відповідному керівнику органу прокуратури, але вважаємо, що ця процедура може мати легітимне правове підґрунтя виключно за наявності реальної, об'єктивно підтвердженої неможливості здійснення повноважень слідчим суддею. Ідеться не лише про припинення роботи суду, а й про ситуації, за яких фізичне надання матеріалів досудового розслідування, проведення засідань, участь слідчого судді або комунікація з ним фактично унеможливлюються внаслідок бойових дій, окупації, руйнування інфраструктури, відсутності безпечного доступу або комунікаційних засобів.

Вважаємо категорично неприпустимим повне або безальтернативне виведення функції судового контролю, зокрема у випадках, за яких слідчий суддя функціонує формально або за наявної можливості використання технічних засобів для проведення дистанційного провадження. За цих обставин прокурорський контроль не може і не повинен ставати аналогом судового контролю, оскільки за своєю природою прокурор є стороною обвинувачення, а не суддею. Така підміна сутності функцій порушує засади змагальності та конституційні гарантії незалежності судової влади.

Зважаючи на зазначене, актуальності набуває питання щодо способу підтвердження неможливості виконання слідчим суддею своїх повноважень. На думку М. Дьоміна, було б логічним в нормах ст. 615 КПК України передбачити уточнення, що неможливість виконання слідчим суддею своїх повноважень має

підтверджуватися, по-перше, офіційним оголошенням на вебпорталі суду (з подальшим долученням цього оголошення до матеріалів кримінального провадження), а по-друге, відсутністю розпорядження Голови Верховного Суду щодо визначення іншого суду, який здійснюватиме судочинство на відповідній території [60]. О. В. Лазукова вважає, що «компенсаторним механізмом» у зв'язку з відсутністю подальшого судового контролю може виступати перевірка допустимості доказів, отриманих у такому «екстраординарному» порядку на етапі судового розгляду (зокрема, шляхом оцінки обґрунтованості «неможливості виконання слідчим суддею повноважень») [111, с. 138].

Вважаємо, що з метою забезпечення балансу між функціональною адаптацією правосуддя та гарантіями конституційних прав сторін доцільно доповнити абз. 5 ч. 1 ст. 615 КПК України реченнями наступного змісту: «Повноваження слідчого судді можуть тимчасово виконуватися керівником відповідного органу прокуратури лише за наявності документально підтвердженої неможливості здійснення судом своїх функцій. Факт неможливості встановлюється на підставі офіційної інформації суду, органів судової адміністрації або інших уповноважених державних органів. У разі відновлення функціонування суду прокурор зобов'язаний невідкладно передати відповідні матеріали для судового перегляду рішень, прийнятих у порядку частини 1 статті 615 цього Кодексу».

Зупинення досудового розслідування у зв'язку з об'єктивними перешкодами (абз. 7 ч. 1 ст. 615 КПК України)

В умовах системної дестабілізації, спричиненої воєнним станом, закон надає можливість зупинення досудового розслідування у випадках, за яких його проведення чи закінчення, а також звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, чи клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності є об'єктивно неможливим. Законодавець фактично визнає допустимість юридичного «заморожування» розслідування за відсутності фізичних або технічних умов для його продовження. Дане рішення має оформлюватися вмотивованою постановою прокурора з детальним викладом обставин, які перешкоджають його продовження.

Належне обґрунтування причин зупинення дозволяє мінімізувати негативний ефект та забезпечити збереження процесуальної безперервності завдяки проведенню С(Р)Д до моменту зупинення, що надалі дозволить швидко відновити провадження.

Розглядаючи питання зупинення досудового розслідування в умовах воєнного стану, доречно зазначити, що його правове регулювання передбачене як главою 23 КПК України, яка встановлює загальні підстави та процедури зупинення, так і розділом IX[1] КПК України. Поділ відповідних норм між різними структурними частинами КПК України формує специфічну регулятивну конкуренцію, що зумовлює практичні та теоретико-догматичні складнощі. Зокрема, суттєвою є різниця у визначенні суб'єкта, уповноваженого ухвалювати рішення щодо зупинення розслідування. Так, відповідно до ч. 4 ст. 280 КПК України досудове розслідування зупиняється на підставі вмотивованої постанови прокурора або слідчого, дізнавача за погодженням з прокурором, але у випадку, передбаченому абз. 7 ч. 1 ст. 615 КПК України, виключне право на винесення відповідної постанови має лише прокурор. Це свідчить про існування спеціальної норми за критерієм темпоральної дії, про що справедливо зауважує М. В. Тішин [226, с. 286]. На нашу думку, в умовах дії правового режиму воєнного стану імперативне звуження кола процесуальних суб'єктів є виправданим з погляду збереження рівноваги між потребами публічного інтересу та гарантіями процесуальної легітимності.

На сьогодні зупинення досудового розслідування згідно з положеннями ст. 615 КПК України здебільшого відбувається у зв'язку з наявністю таких підстав, як: перебування підозрюваного на військовій службі, що об'єктивно ускладнює його виклик та участь у процесуальних діях [241]; тимчасове перебування підозрюваного на окупованій території, що унеможливлює вручення повідомлення про підозру, допит чи обрання запобіжного заходу [239]; відсутність учасників провадження (захисника, потерпілого тощо) [243]; фактична неможливість проведення окремих експертних досліджень [240].

У разі зупинення досудового розслідування на зазначених вище підставах потрібно враховувати загальні процесуальні гарантії та специфіку правового режиму воєнного стану. Зокрема, після винесення мотивованої постанови про

зупинення досудового розслідування прокурор зобов’язаний виконати наступні дії: надіслати копію постанови стороні захисту, потерпілому, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, як тільки з’явиться така можливість; поінформувати зазначених осіб про їх право на оскарження даної постанови слідчому судді; у разі неможливості негайного інформування учасників провадження, зафіксувати спроби здійснення такого інформування у відповідних процесуальних документах або через технічні засоби. З метою забезпечення послідовності правозастосування, а також уніфікації процесуальних норм пропонуємо абз. 7 ч. 1 ст. 615 КПК України доповнити наступним реченням: «Постанова прокурора про зупинення досудового розслідування надсилається стороні захисту, потерпілому, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження за першої можливості. Учасникам провадження роз’яснюється право на її оскарження в порядку, передбаченому частиною четвертою цієї статті».

На жаль, на практиці під час проведення досудового розслідування трапляються випадки формального, а іноді й маніпулятивного використання положень абз. 7 ч. 1 ст. 615 КПК України, які надають слідчому або прокурору право зупинити досудове розслідування у зв’язку з неможливістю виконання процесуальних дій в умовах воєнного стану. Зокрема, сторона обвинувачення часто зловживає цією нормою, посилаючись на сам факт запровадження воєнного стану та відповідні його побічні наслідки, але в інших провадженнях у тому ж слідчому підрозділі аналогічні розслідування продовжуються на загальних підставах, що свідчить про вибіркове тлумачення обставин і застосування норми.

Зазначені дії слід кваліфікувати як зловживання процесуальними правами з метою штучного продовження строків досудового розслідування поза межами, установленими законодавством. З огляду на положення ст.ст. 28, 219 та 615 КПК України, такий період фіктивного зупинення провадження має враховуватися до загального строку досудового розслідування, оскільки він не підтверджений об’єктивними та належно задокументованими підставами. Суди повинні оцінювати фіктивне зупинення розслідування як істотне порушення вимог процесуального

закону. Установлення факту зловживання в межах підготовчого судового засідання створює підстави для закриття кримінального провадження у зв'язку з порушенням строків досудового розслідування відповідно до п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України.

Слід окремо звернути увагу на один ключовий обов'язок прокурора, пов'язаний із забезпеченням процесуальної безперервності кримінального провадження. Зокрема, у випадку, коли підозрюваний перебуває під вартою, прокурор до моменту зупинення досудового розслідування має ініціювати продовження строку тримання під вартою відповідно до вимог ст. 199 КПК України. Даний обов'язок є необхідним етапом перед прийняттям рішення про зупинення розслідування. Цей підхід застосовується з метою запобігання необґрунтованому триманню особи під вартою у випадках, коли розслідування буде фактично зупинене на невизначений строк через обставини воєнного стану.

Відновлення досудового розслідування здійснюється в порядку ст. 282 КПК України в разі зникнення підстав для його зупинення, зокрема, у випадках припинення чи скасування воєнного стану, обміну підозрюваного як військовополоненого або зриву такого обміну, появи можливості подальшого проведення досудового розслідування за таких умов, а також у разі необхідності проведення С(Р)Д чи інших процесуальних дій.

Визначення підслідності та можливість доручення проведення розслідування (абз. 14 ч. 1 ст. 615 КПК України)

У межах правового режиму воєнного стану законодавством передбачена можливість гнучкого змінення підслідності з метою забезпечення належного функціонування системи досудового розслідування. Зокрема, Генеральний прокурор (особа, яка виконує його обов'язки) або уповноважені ним прокурори мають право визначати підслідність або доручати проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 407, 408 КК України, іншому органу досудового розслідування. Такий процесуальний інструмент є досить важливим для збереження процесуальної безперервності в умовах надзвичайних обставин, коли певні слідчі підрозділи позбавляються можливості здійснювати розслідування з об'єктивних причин. Повноваження щодо коригування підслідності

варто розглядати як тимчасовий стабілізаційний механізм, спрямований на мінімізацію ризиків порушення строків досудового розслідування, утрати доказової бази або необґрунтованого затягування процесуального розгляду. Передача провадження іншому органу досудового розслідування забезпечує механізм правонаступності в розслідуванні, сприяє більш ефективному розподілу навантаження, що є надзвичайно важливим для слідчих підрозділів, які функціонують у регіонах активних бойових дій.

Разом з тим постає логічне питання щодо доручення проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень виключно на підставі ст.ст. 407, 408 КК України. Слід зазначити, що ці статті передбачені в розділі XIX «Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення)» КК України та стосуються самовільного залишення військової частини або місця служби (ст. 407) і дезертирства (ст. 408). Сьогодні такі кримінальні правопорушення набувають масового характеру і їх кількість після початку повномасштабної збройної агресії зростає в рази. Згідно з даними Єдиного звіту про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-грудень 2024 р., кількість осіб, яким повідомлено про підозру на підставі ст. 407 КК України, становила 7507, а на підставі ст. 408 КК України – 647 [62]. На нашу думку, надання повноважень щодо можливості доручення розслідування саме цих кримінальних правопорушень зумовлене передусім їх масштабністю, що створює велике навантаження на СБУ та ДБР, які традиційно розслідують злочини, пов’язані з військовослужбовцями. Водночас існують інші органи розслідування, які можуть ефективно виконувати таку діяльність та оперативно реагувати на правопорушення, які пов’язані з національною безпекою. Це відкриває можливість для прокурора доручити розслідування навіть тим органам, що зазвичай не мали підслідності в таких справах, але володіють технічними чи кадровими ресурсами для проведення розслідування.

Визначення місця проведення досудового розслідування (абз. 15 ч. 1 ст. 615 КПК України)

Масові випадки зникнення людей безвісти внаслідок збройної агресії, активних бойових дій та тимчасової окупації окремих територій України викликали

необхідність у впровадженні спеціального процесуального механізму, покликаного забезпечити ефективність та безперервність досудового розслідування. З цією метою законодавець передбачив можливість надання прокурору права за клопотанням потерпілого визначати місце проведення досудового розслідування за місцем його проживання або перебування, якщо він є близьким родичем чи членом сім'ї особи, яка зникла безвісти за особливих обставин. Такий порядок застосовується в кримінальних провадженнях, що стосуються умисних убивств, насильницьких зникнень, воєнних злочинів та злочинів проти людяності.

Вважаємо, що основна мета зазначеного механізму полягає в забезпеченні процесуальної безперервності та реалізації принципу доступу до правосуддя навіть за умов повної недосяжності території, на якій було вчинено злочин. За таких обставин традиційний підхід щодо визначення територіальної підслідності не може бути реалізований, а отже передача матеріалів досудового розслідування іншому органу є необхідним кроком для збереження доказової бази, підтримання процесуальної активності сторін і досягнення завдань кримінального провадження. Уповноважений з питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, А. Добросердов вважає, що зазначене положення дозволить не лише оптимізувати комунікацію між родичами зниклих безвісти та органами досудового розслідування, а й допоможе здійснити раціональний розподіл навантаження, запобігаючи надмірній концентрації справ у слідчих підрозділах східних та південних регіонів, до яких раніше згідно із загальними правилами територіальної підслідності систематично передавалися матеріали [55].

Разом з тим результати проведеного дослідження чинного кримінального процесуального законодавства дозволяють стверджувати щодо існування низки суттєвих проблем, що вказують на недостатній рівень правової визначеності відповідної норми. Зокрема, йдеться про відсутність чітко врегульованого алгоритму передачі матеріалів досудового розслідування та належного контролю за забезпеченням процесуальної безперервності. Крім того, у законодавстві не врегульовано строків винесення прокурором постанови про визначення місця проведення розслідування, а це, у свою чергу, може призвести до затягування провадження. Бракує також чітких критеріїв «вмотивованості» постанови

прокурора, що створює ризики неоднозначного правозастосування та потенційних зловживань.

Загалом аналіз ч. 1 ст. 615 КПК України свідчить, що її нормативна конструкція являє собою реакцію на об'єктивну потребу держави забезпечити належне функціонування досудового розслідування в умовах порушення територіальної цілісності, тимчасової окупації та дестабілізації системи правоохоронних органів, спричинених широкомасштабною збройною агресією. Установлення спеціального порядку виконання окремих процесуальних дій являє собою не лише засіб законодавчого реагування на екстремальні обставини, а й є початком формування нового, тимчасового, проте внутрішньо впорядкованого особливого режиму досудового розслідування.

2.1.2. Системні трансформації процесуальних механізмів особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного стану

У межах правових норм особливого режиму досудового розслідування, що закріплені в ст. 615 КПК України, функціонують також положення, які суттєво впливають на процесуальну структуру і логіку кримінального провадження в умовах воєнного стану. Передусім йдеться про спеціальні механізми, що передбачають відхилення від загальних правил реалізації окремих процесуальних прав, установлення або адаптацію процесуальних строків, забезпечення доказової діяльності тощо.

Нормативні нововведення являють собою цілісну підсистему правових інструментів, спрямованих на забезпечення оперативності та ефективності досудового розслідування в умовах правового режиму воєнного стану. Дані інструменти покликані функціонально адаптувати кримінальне провадження до надзвичайних викликів, спричинених повномасштабною збройною агресією та сформувати концептуальне підґрунтя для осмислення меж допустимості процесуального компромісу в умовах обмежених ресурсів та загроз національній безпеці.

Норми, що модифікують процесуальні строки та обмеження особистої свободи

Відтермінування строків процесуальних дій у разі неможливості їх виконання (абз. 9 ч. 1 ст. 615 КПК України)

Основоположною гарантією, що зазнає трансформації під час воєнного стану, є дотримання строків виконання певних процесуальних дій. Законодавець передбачив можливість відтермінування виконання окремих дій у випадках відсутності об'єктивних умов їх належного проведення в межах строків, визначених у ст.ст. 220, 221, 304, 306, 308, 376, 395, 426 КПК України, а саме щодо: розгляду клопотань під час досудового розслідування; ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення; оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого, дізнавача чи прокурора, а також їх розгляд; оскарження недотримання розумних строків; проголошення судового рішення; подання апеляційних та касаційних скарг. І. Гловюк та В. Завтур влучно зауважили, що оперативність та своєчасність, які зазвичай вважалися важливими процесуальними стандартами, у ході збройного конфлікту, зважаючи на зміни в законодавстві, відійшли на другий план [44].

Законодавець фактично визнав, що здійснення процесуальних повноважень та дотримання гарантій у період воєнного стану об'єктивно може унеможливлюватися. За таких обставин процесуальні дії, які не можна виконати в установлені строки, мають бути невідкладно проведені після настання такої можливості, але не пізніше ніж через 15 днів після припинення чи скасування воєнного стану. Таким чином, законодавець передбачив не лише обов'язок суб'єктів кримінального провадження виконати відповідні дії за першої нагоди, а й визначив граничну межу допустимого зволікання. Доречно зауважити, що зазначені норми узгоджуються з положеннями ст. 5 МПГПП, у якому передбачено, що в разі виникнення надзвичайного становища, що загрожує життю нації, держава може вживати заходів на відступ від своїх зобов'язань згідно з Пактом такою мірою, у якій це обумовлюється гостротою становища. Такий механізм відступу від норм має обмежений характер і допускається лише за умов відповідності засадам пропорційності, необхідності, недискримінації та тимчасовості.

Варто зазначити, що воєнний стан, як правовий режим, не являє собою обставину абсолютної дії, за якої автоматично скасовуються чи зупиняються всі процесуальні

строки, про що свідчить відповідна судова практика. Прикладом, відповідно до постанови Верховного Суду від 13 грудня 2022 р. у справі № 127/1796/21 повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію України, введення воєнного стану і, як наслідок, переїзд адвоката в більш безпечне місце самі собою не можуть вважатися поважними причинами пропуску строку на апеляційне оскарження вироку суду першої інстанції, якщо адвокат не надав підтвердження такого переїзду, а в самому регіоні, де розташований суд апеляційної інстанції, бойові дії не велися [21]. Як бачимо, Верховний Суд поступово формує критерії диференційованого підходу до оцінки поважності причин процесуальних порушень в умовах дії воєнного стану, зважаючи на конкретні обставини провадження, локальний рівень безпеки, а також поведінку учасників провадження.

Вважаємо, що у воєнний час акценти в регулюванні процесуальних строків можуть зміщуватися від формального дотримання чітко встановлених календарних меж до врахування фактичної здатності органів досудового розслідування, прокуратури, суду, інших учасників провадження діяти відповідно до закону. Даний підхід відповідає адаптації кримінального провадження до реалій воєнного часу заради збереження балансу між суспільними інтересами, правами сторін провадження та реальними можливостями владних суб'єктів.

Строки та підстави затримання без ухвали слідчого судді (абз. 10, 11 ч. 1 ст. 615 КПК України)

Зміни строків виконання процесуальних дій та їх коригування стосуються також затримання особи без ухвали слідчого судді. Дані положення дозволяють уповноваженій службовій особі здійснювати затримання без ухвали слідчого судді у випадках, передбачених ст. 208 КПК України, за яких особу виявили на місці вчинення злочину або з очевидними слідами злочину, або існують обґрунтовані підстави вважати, що підозрюваний має намір ухилитися від кримінальної відповідальності шляхом втечі. В. В. Рогальська та Т. Г. Фоміна вважають такі підстави обґрунтованими для затримання підозрюваної особи в колабораційній діяльності чи порушенні законів та звичаїв війни, у створенні не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань, а також «невоєнних злочинів» тощо [198, с. 375].

Важливо зауважити, що зазначені вище підстави частково передбачалися законодавством, але за умов особливого правового режиму змінилося співвідношення між дозволом на затримання та необхідністю судового контролю, що суттєво впливає на характер і тривалість строку затримання. Ключовим аспектом цієї правової зміни є не лише розширення підстав затримання, а й переорієнтація акценту з попередньої судової перевірки законності затримання на подальший контроль у рамках обмеженого, але гарантованого строку. У законодавстві передбачено, що затримання особи без ухвали слідчого судді не може перевищувати строк, визначений ст. 211 КПК України, тобто не більше 60 годин з моменту фактичного затримання. Цей строк являє собою так званий процесуальний «запобіжник», який забезпечує збереження ключових гарантій особистої свободи навіть за умов воєнного стану.

Зазначене положення є прикладом контрольованої зміни процесуальних строків, оскільки, з одного боку, воно забезпечує оперативне реагування без зайвих зволікань, а з іншого – установлює обов'язок невідкладного повернення до судового контролю в межах 60 годин. Такий збалансований підхід узгоджується з вимогами ст. 5 ЄКПЛ та практикою ЄСПЛ, яка передбачає, що держава не може тримати особу під вартою протягом кількох діб без доставки до суду, а строки тримання особи під вартою, навіть за умов надзвичайного стану, повинні бути мінімальними та пропорційними, зокрема підтверджується рішенням у справі «Броуґан та інші проти Сполученого Королівства» [212].

Продовження строку тримання під вартою керівником органу прокуратури (ч. 2 ст. 615 КПК України)

Воєнний стан вплинув і на порядок тримання особи під вартою. У зв'язку з обмеженням доступу до суду, порушенням територіальної цілісності, мобілізаційними процесами та іншими факторами, законодавець передбачив альтернативну процедуру продовження строку тримання під вартою без звернення до слідчого судді. Таким чином, строк дії ухвали слідчого судді чи постанови керівника органу прокуратури щодо тримання під вартою, прийнятої відповідно до вимог та з урахуванням обставин, визначених у ст. 615 КПК України, може

продовжуватися до одного місяця керівником відповідного органу прокуратури. Деякі науковці, а саме І. Гловюк, О. Дроздов, Г. Тетерятник, Т. Фоміна, В. Рогальська та В. Завтур, зазначають, що положення ч. 2 ст. 615 КПК України встановлює надзвичайну і виняткову процедуру, за якої повноваження на продовження строку дії судового рішення надаються суб'єкту, який не є носієм судової влади [45, с. 29].

У науковій літературі цілком обґрунтовано зауважується про деякі проблеми правозастосування ч. 2 ст. 615 КПК України. Зокрема, А. Р. Туманянц, І. О. Крицька, С. С. Іванов, М. В. Батлук, П. Г. Козлова стверджують, що чинне положення не передбачає обов'язкової наявності об'єктивної неможливості виконання повноважень слідчим суддею, яка б унеможливлювала судовий розгляд клопотання щодо продовження строку тримання особи під вартою. На думку науковців, за таких обставин та в умовах дії воєнного стану кожен керівник органу прокуратури фактично наділений правом самостійно подовжувати строк тримання під вартою, незалежно від можливості суду розглянути дане клопотання [232, с. 605; 80, с. 55].

Ми погоджуємося з позицією науковців, оскільки зазначена вище норма закону створює підґрунтя для формального її тлумачення, оскільки в ній не міститься чіткої та нормативно закріпленої умови, що продовження строку можливе виключно за наявності об'єктивної неможливості звернення до суду. Зазначена редакція норми дозволяє деяким прокурорам трактувати її на власний розсуд, тобто за умов воєнного стану судову процедуру можна обійти без належної перевірки її досяжності. З метою уникнення таких зловживань вважаємо, що перше речення ч. 2 ст. 615 КПК України має бути викладено в редакції такого змісту: «Строк дії ухвали слідчого судді про тримання під вартою чи постанови керівника органу прокуратури про тримання під вартою, прийнятої відповідно до вимог цієї статті, може бути продовжений до одного місяця керівником відповідного органу прокуратури за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором, у разі наявності документально підтвердженої об'єктивної неможливості звернення до слідчого судді з відповідним клопотанням».

Таким чином, закон уповноважує керівника відповідного органу прокуратури на пролонгацію дії тримання під вартою без обов'язкової участі суду, що в умовах мирного часу суперечило б принципу судового контролю за обмеженням особистої свободи. Водночас у контексті дії особливого режиму та з урахуванням реальної недоступності судів у ряді регіонів дана процедура розглядається в якості тимчасового та виняткового процесуального механізму, що може забезпечити безперервність провадження та мінімізацію ризиків втечі чи впливу на інших учасників провадження. Такий механізм хоча й фактично замінює судовий контроль, але його правомірність має оцінюватися крізь призму допустимих дерогацій, визначених ст. 4 МПГПП.

Особливості вручення повідомлення про підозру затриманій особі (ч. 7 ст. 615 КПК України)

Особливий режим досудового розслідування зумовив необхідність гнучкого регулювання строків вручення затриманій особі письмового повідомлення про підозру. У законі передбачено винятковий порядок обчислення цього строку, який застосовується за наявності об'єктивних обставин, що унеможливлюють дотримання загальних вимог ст. 278 КПК України.

Законодавець передусім зважає на презумпцію, що в умовах воєнного стану можуть виникати ситуації, за яких вручення повідомлення про підозру протягом 24 годин після затримання, як того вимагає звичайна процесуальна процедура, стає об'єктивно неможливим. У зв'язку з цим строк для вручення письмового повідомлення про підозру змінено до 48 годин з моменту фактичного затримання особи, а також за умови наявності відповідних об'єктивних обставин. Зазначена модифікація строку є винятковою й обумовлюється лише наявністю воєнного стану, що підкреслює її тимчасовий і надзвичайний характер. Разом з тим у нормі чітко встановлена процесуальна межа допустимого зволікання, тобто в разі невручення повідомлення особі про підозру впродовж 48 годин з моменту її затримання, вона підлягає негайному звільненню. На нашу думку, це положення гарантує дотримання принципу правової визначеності та заборони свавільного позбавлення волі.

Зазначений вище підхід повністю узгоджується зі ст. 5 ЄКПЛ [91], а також з позицією ЄСПЛ, згідно з якою навіть за умов надзвичайного стану особа має бути поінформована про суть підозри в максимально стислі строки (рішення у справі «Фокс, Кемпбелл і Хартлі проти Сполученого Королівства») [213].

Норми, що змінюють механізм судового контролю та прокурорського нагляду за додержанням закону

Обов'язкове інформування прокурора вищого рівня та суду про прийняті рішення (ч. 3 ст. 615 КПК України)

Під час проведення досудового розслідування в умовах воєнного стану інститут прокурорського нагляду за додержанням законів органами досудового розслідування зберігає свою значущість та актуальність. Разом з тим, навіть в умовах дії особливого режиму, держава не відмовляється від судового контролю, який надалі залишається важливим елементом захисту прав людини від можливих свавільних дій представників державних органів.

Прокурор, ухвалюючи процесуальні рішення на підставі ст. 615 КПК України, зобов'язаний інформувати про дані дії прокурора вищого рівня, а також суд. На думку П. В. Шевчука, зазначені екстраординарні повноваження щодо здійснення подвійного контролю, якими наділено в умовах воєнного стану керівника органу прокуратури, убачаються обґрунтованими та забезпечують можливість своєчасного реагування прокурора вищого рівня (у порядку ч. 6 ст. 36 КПК України) та суду (у порядку ст. 206 КПК України) [272, с. 122].

Ми підтримуємо таку думку і вважаємо, що нормативне закріплення обов'язку повідомлення прокурора вищого рівня та суду щодо прийняття рішень в умовах особливого режиму досудового розслідування виконує важливу гарантійну та превентивну функції. Такий порядок забезпечує внутрішню процесуальну підзвітність прокурора, що може запобігати ризикам свавільного застосування наданих повноважень і допомагає підтримувати процесуальну дисципліну в умовах правової невизначеності, притаманної для воєнного стану. Водночас у чинному законодавстві відсутні конкретні вимоги до форми та змісту такого інформування, унаслідок чого прокурори реалізовують цей обов'язок у довільному форматі. З

правової точки зору зазначене знецінює ефективність нагляду та контролю, перетворюючи дану норму на декларативне інформування без практичних наслідків. Відсутність чітких правових наслідків неналежного або несвоєчасного інформування створює ризик формального виконання цієї гарантії, що нівелює її значення для захисту прав і свобод учасників кримінального провадження.

Отже, постає питання щодо процесуальної ваги зазначеного вище повідомлення прокурора для суду та реагування суду у відповідь на отримання такого повідомлення. Вивчення положень ст. 615 КПК України дозволяє дійти висновку, що закон не зобов'язує суд до обов'язкового реагування на отримане повідомлення. Суд фактично накопичує інформацію про процесуальні дії прокурора з метою отримання уявлення про загальний обсяг прийнятих ним рішень та в разі подання скарги відповідно до ст. 303 КПК України має можливість здійснити повноцінну й об'єктивну перевірку їх законності.

Так само незрозумілими є правові наслідки порушення 10-денного строку направлення повідомлення прокурором. З метою розуміння цього питання доречно розглянути приклад правової позиції Третьої судової палати Касаційного кримінального суду в складі Верховного Суду в постанові від 8 квітня 2020 року у справі № 263/15845/2019 (провадження № 51-6165км19), згідно з якою пропуск строку виконання обов'язку, на відміну від пропуску строку реалізації права, не звільняє відповідну особу від обов'язку вчинити відповідну дію, але може слугувати підставою для притягнення до дисциплінарної відповідальності службових осіб, зокрема працівників оперативних підрозділів, слідчих, прокурорів, слідчих суддів або суддів [23].

Зазначене доводить, що ч. 3 ст. 615 КПК України доцільно доповнити положеннями наступного змісту: «Повідомлення має бути складене в письмовому вигляді та містити: дату і зміст прийнятого рішення; обґрунтування неможливості звернення до слідчого судді (якщо таке мало місце); стислий виклад фактичних обставин, що стали підставою для його прийняття; відомості про особу, щодо якої прийнято рішення. У разі пропуску строку направлення повідомлення прокурор не звільняється від обов'язку його надіслати, а відповідне процесуальне рішення не

вважається автоматично недійсним, проте підлягає перевірці на предмет дотримання вимог законодавства».

Порядок оскарження дій, бездіяльності та рішень прокурора і слідчого (ч. 4 ст. 615 КПК України)

Під час дії особливого режиму досудового розслідування учасники кримінального провадження зберігають право на судовий захист, зокрема шляхом оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності слідчого або прокурора, учинених у ході виконання повноважень, передбачених ст. 615 КПК України. Відповідні скарги можуть бути подані слідчому судді, а територіальна підсудність визначається за місцем провадження досудового розслідування. Водночас у випадку можливої недоступності суду або інших об'єктивних перешкод, розгляд скарг може здійснювати найбільш наближений за територіальністю суд, який може здійснювати правосуддя, або інший суд, визначений у порядку, передбаченому законодавством. Вважаємо, що такий підхід гарантуватиме розгляд скарг навіть за умов суттєвого обмеження роботи суду, одночасно забезпечуючи дію засади верховенства права та запобігаючи недопущенню безконтрольності з боку сторони обвинувачення.

Можливість дистанційного розгляду клопотань про запобіжний захід (абз. 12 ч. 1 ст. 615 КПК України)

У зв'язку із запровадженням воєнного стану в законодавстві передбачено зміни в стандартній процедурі розгляду клопотань щодо обрання запобіжного заходу. Зокрема, у разі виникнення об'єктивної неможливості доставити затриману особу до слідчого судді або суду в межах визначеного ст. 211 КПК України строку розгляд клопотання про обрання запобіжного заходу може проводитися у вигляді дистанційної участі з використанням доступних технічних засобів відеозв'язку. Даний підхід дозволяє не лише дотриматися процесуальних строків розгляду питань застосування запобіжних заходів, тобто не пізніше 60 годин з моменту фактичного затримання, а й забезпечувати участь особи в судовому засіданні з дотриманням засад гласності, особистої присутності та змагальності. П. В. Шевчук слушно зауважує, що такий підхід створює альтернативну можливість використання цифрових процедур за допомогою доступних технічних рішень, які або спрощують

процесуальний механізм або забезпечують безпеку учасників кримінального провадження [272, с. 122].

Застосування даного механізму можливе лише за наявності об'єктивних перешкод. Разом з тим технічні засоби відеозв'язку повинні забезпечувати аудіовізуальний контакт, можливість конфіденційного спілкування із захисником та повноцінну участь затриманої особи під час розгляду клопотання. Вважаємо, що такий розгляд не повинен сприйматися як компроміс на користь обмеження процесуальних прав затриманого, а навпаки, як альтернативний інструмент, спрямований на забезпечення безперервності судового контролю за дотриманням права на свободу та особисту недоторканність.

Зауважимо, що законодавцем передбачено лише дві вимоги до дистанційного розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу в умовах воєнного стану – відеозв'язок учасників має бути забезпечений технічними засобами, які повинні бути доступними [45, с. 25, 26]. Вважаємо, що вимоги до процесуального порядку забезпечення дистанційної участі затриманої особи під час розгляду такого клопотання повинні гарантувати реальну, повноцінну та ефективну участь особи в провадженні, а тому мають передбачати: документально підтверджену в клопотанні неможливість доставити особу до суду (прикладом, бойові дії, обстріли тощо); використання сертифікованих та захищених засобів відеозв'язку, що забезпечують стабільне відео- та аудіоз'єднання, ухвалення рішення щодо здійснення дистанційного судового засідання; вручення затриманій особі пам'ятки про її процесуальні права; можливість двосторонньої комунікації із судом і захисником, персональну ідентифікацію особи, неможливість стороннього втручання; передбачення окремого часу і каналу зв'язку до або під час засідання для конфіденційного спілкування затриманого із захисником. Крім того, затримана особа має бути поінформована про суть клопотання, мати можливість висловити власну позицію, ставити питання прокурору, захиснику та суду, а також вона має бути ознайомлена з результатами розгляду. Слідчий суддя має переконатися, що затримана особа бере участь у зазначеній дії добровільно, без тиску та за умови

відсутності в приміщенні сторонніх осіб, які можуть впливати на її поведінку та позицію у справі.

Норми, що регламентують зміни доказової процедури

Допустимість показань, отриманих у ході допиту, за умови відеофіксації (ч. 11 ст. 615 КПК України)

У межах нормативного регулювання особливого режиму кримінального провадження законодавець фактично передбачив можливість відступу від засади безпосередності дослідження показань, речей і документів закріпленої в ст. 23 КПК України. Ці зміни полягають у можливості використання в суді показань, отриманих на етапі проведення досудового розслідування, без обов'язкового їх повторного дослідження під час судового розгляду за умови дотримання процесуальних гарантій. Як зазначили О. В. Драган та І. Ф. Потапов, сам факт фіксації показань на відео має позитивне значення, що підтверджується досвідом Грузії. Так, у 2008 р. після збройного конфлікту суттєвим негативним чинником для розслідування став фактор часу, оскільки потерпілі та свідки поступово забували важливі деталі окремих подій, змінювали місце проживання або помирали внаслідок віку, хвороб чи отриманих травм. Це зумовило необхідність своєчасної процесуальної фіксації у такій формі, яка забезпечує можливість їх використання у подальшому кримінальному провадженні [58, с. 52, 53; 159, с. 126]. На думку О. Г. Яновської, показання, які були надані під час досудового розслідування в умовах воєнного стану, у зазначеній формі повинні використовуватися як доказ, і певні обмеження є виправданими, оскільки слід забезпечити ефективне розслідування, прикладом тих злочинів, які вчиняють росіяни, але після завершення війни українське суспільство має повернутися до високих стандартів дотримання прав людини [219].

Згідно з ч. 11 ст. 615 КПК України, отримані в ході допиту показання свідка або потерпілого, ураховуючи одночасний допит кількох осіб, які раніше надавали показання, можуть визнаватися допустимими доказами в судовому провадженні лише за умови належної технічної фіксації процесу та результатів допиту з використанням доступних засобів відеозапису. Вважаємо, що дана вимога виступає гарантією достовірності отриманої інформації, запобігає її можливому викривленню

та забезпечує подальшу її перевірку в суді, що набуває особливого значення у випадках обмеженої присутності сторін провадження або неможливості проведення повторного допиту з об'єктивних причин. Відеофіксація перебігу допиту за допомогою доступних технічних засобів дозволяє суду в подальшому оцінити обставини отримання показань щодо можливої наявності або відсутності будь-яких фактів тиску чи примусу, безпосередньо проаналізувати невербальну поведінку допитуваної особи щодо її інтонації, специфіку запитань слідчого, сторонні впливи, а також загальний перебіг проведення С(Р)Д.

Ми погоджуємося з позицією Т. О. Лоскутова, що визнання судом досудових показань доказами не повинно відбуватися формально, зважаючи лише на факт запровадження воєнного стану на всій території держави. Суд має враховувати конкретні обставини здійснення судового провадження, активність ведення бойових дій на певній території, ступінь загрози для учасників кримінального провадження тощо. Лише за умов такого змістовного вивчення суд має визначати «неможливість» отримання показань у ході судового розгляду та допустимість використання в доказуванні показань, отриманих на стадії досудового розслідування [119, с. 318].

У питаннях допустимості використання в суді отриманих шляхом відеофіксованого допиту показань, що певною мірою передбачає відхилення від засади безпосередності дослідження доказів, доцільно зауважити про один ключовий момент. С. Л. Лисаченко та Т. О. Лоскутов, зважаючи на законодавче закріплення засади «безпосередності», вважають допит, проведений на стадії досудового розслідування, неефективним способом отримання показань від особи. На їх думку, зміст правової регламентації проведення допиту слідчим, прокурором на стадії досудового розслідування має бути змінений у частині виключення положення щодо попередження осіб про кримінальну відповідальність та спрощення процедури здійснення та фіксування допиту [115, с. 365; 119, с. 317]. Ми вважаємо, цю пропозицію потенційно хибною, оскільки втрачаються гарантії достовірності доказів та усувається важливий елемент процесуального стримування від надання завідомо неправдивих показань. Попередження про кримінальну відповідальність виконує не лише формальну функцію, але також є елементом

процесуального регулювання, спрямованим на забезпечення належного рівня правової свідомості допитуваної особи, та стримує зловживання з боку учасників провадження. Беручи до уваги засаду змагальності, жодне спрощення процесуальних процедур не повинно порушувати права сторони захисту чи зменшувати можливість перевірки повноти, добровільності й допустимості отриманої доказової інформації. Таким чином, запропоновану вище модель спрощення правового регулювання допиту вважаємо сумнівною з погляду на базові засади кримінального провадження, потенційно загрозливою для визнання легітимності доказів і ризиковною щодо виникнення зловживань як з боку органів досудового розслідування, так і допитуваних осіб. Умови особливого періоду не повинні використовуватися в якості підґрунтя для зміни стандартів правової визначеності та процесуальної справедливості.

Водночас законодавець установив досить суворі вимоги для допустимості показань, наданих підозрюваним. Так, у положеннях абз. 2 ч. 11 ст. 615 КПК України йдеться, що показання підозрюваного, отримані під час його допиту, у тому числі в межах одночасного допиту з іншими особами, можуть набувати процесуального статусу доказів лише на підставі дотримання двох ключових умов: обов’язкової участі в допиті захисника; здійснення безперервної відеофіксації перебігу та результатів відповідної С(Р)Д. Зазначені вимоги являють собою процесуальні запобіжники, спрямовані на недопущення порушення прав підозрюваного, зокрема його прав на захист і забезпечення належного рівня достовірності та автентичності отриманих показань. У випадку недотримання зазначених вимог отримані показання втрачають властивість допустимості та не можуть визнаватися належними й допустимими доказами в кримінальному провадженні.

Таким чином, законодавець надає пріоритетного значення саме процесуальним гарантіям достовірності доказової інформації в умовах воєнного часу. Відеофіксація разом із забезпеченням правової допомоги стають необхідною умовою визнання показань допустимими під час судового розгляду, а також ключовим елементом

концепції змагальності сторін та справедливості судового розгляду в умовах обмеженого функціонування правосуддя.

Проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи без участі понятих, за наявності відеозапису (абз. 4 ч. 1 ст. 615 КПК України)

У межах особливого режиму досудового розслідування законодавець розробив адаптований для воєнного часу механізм проведення окремих С(Р)Д, зокрема, обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи, з урахуванням усіх об'єктивних обмежень і ризиків, пов'язаних з веденням бойових дій. Так, згідно з абз. 4 ч. 1 ст. 615 КПК України в разі неможливості залучення понятих або реальної загрози їхньому життю чи здоров'ю законодавець допускає проведення відповідних дій без їхньої участі. На думку Т. О. Лоскутова, зазначена правова норма спрямована на уникнення сумнівів щодо достовірності отриманих доказів та одночасне забезпечення належного захисту прав і свобод людини [121, с. 344]. М. В. Членов вважає, що відсутність понятих під час проведення С(Р)Д має бути винятком із загального правила. За таких умов слідчий, дізнавач, прокурор мають обов'язково вказати в протоколі відповідної С(Р)Д конкретні причини, через які у визначений час і в конкретному місці (населеному пункті, районі, вулиці) об'єктивно виявилося неможливим залучити не менше двох незаінтересованих понятих, зокрема через потенційну загрозу їхньому життю чи здоров'ю [261, с. 332].

На нашу думку, запроваджена законодавча норма є виявом адаптованої до умов воєнного часу доказової процедури, що полягає в тимчасовому відступі від традиційної моделі процесуального контролю через інститут понятих із заміною його альтернативним механізмом фіксації, а саме безперервного відеозапису. Така зміна норми є процесуальною гарантією автентичності, цілісності та прозорості доказової інформації, отриманої в ході проведення зазначених дій, а також виконує функцію процесуального контролю, який за звичайних умов забезпечується присутністю сторонніх, незаінтересованих осіб.

У цьому контексті йдеться про функціональне переосмислення процесуального механізму забезпечення достовірності доказів в умовах неможливості реалізації традиційних процесуальних стандартів. Відеофіксація набуває статусу самостійного

інструменту забезпечення процесуальної легітимності, який дозволяє зберегти ключові елементи процедури доказування.

Норми, що забезпечують реалізацію процесуальних прав учасників кримінального провадження

Гарантії дистанційної участі захисника (абз. 1 ч. 12 ст. 615 КПК України)

Законодавець, урахувавши особливі умови воєнного стану, передбачив спеціальний процесуальний механізм забезпечення реалізації права підозрюваного чи обвинуваченого на захист, навіть у ситуаціях, за яких фізична присутність захисника на місці проведення процесуальної дії стає об'єктивно неможливою. Так, згідно з положеннями абз. 1 ч. 12 ст. 615 КПК України дізнавач, слідчий або прокурор зобов'язані забезпечити участь захисника у відповідній процесуальній дії, зокрема шляхом застосування технічних засобів (відео-, аудіозв'язку) для організації його дистанційної участі. Л. В. Павлик вважає такий підхід гарантією забезпечення права на захист у разі об'єктивної неможливості фізичної присутності захисника, що має ключове значення для дотримання принципів справедливості і рівності сторін у кримінальному провадженні [294, с. 344].

Слід зауважити, що навіть в умовах воєнного стану участь захисника не є факультативною, а тому лише в разі належно обґрунтованої неможливості його особистої участі допускається застосування дистанційного формату з використанням технічних засобів зв'язку. Обов'язок доведення обґрунтованості такого відступу покладається на сторону обвинувачення. З метою встановлення обставин ужиття стороною обвинувачення всіх розумних зусиль для забезпечення участі захисника необхідно проаналізувати всі дії уповноваженої службової особи, яких вона доклала для організації участі захисника, прикладом, спроби зв'язку із захисником за допомогою телефону, електронної пошти, інших можливостей, а також оцінити об'єктивні витрати часу слідчого для пошуку захисника та інші документально оформлені причини, що завадили традиційній формі участі захисника.

Цілком обґрунтованою є позиція І. Гловюк, Г. Тетерятник, В. Рогальської та В. Завтура, які вважають, що в разі прийняття рішення про застосування

дистанційної форми участі захисника, так званого дистанційного захисту, необхідно обов'язково враховувати волевиявлення як самого захисника, так і підзахисного щодо можливості реалізації даної форми правової допомоги, зважаючи на такі міжнародно-правові стандарти як практичність та дієвість (ефективність), зокрема, беручи до уваги аспект конфіденційності спілкування з адвокатом [45, с. 52]. Слушною також вважаємо думку М. Б. Тавакаляна, який називає ключовою умовою допустимості дистанційної участі захисника гарантоване збереження конфіденційності та приватності адвокатської комунікації [220, с. 282].

Слід зауважити, що досліджувана норма закону передбачає обов'язкове забезпечення участі захисника під час проведення окремих процесуальних дій. Захисником згідно зі ст. 45 КПК України є адвокат, який здійснює захист підозрюваного, представництво інтересів юридичної особи, стосовно якої здійснюється провадження щодо застосування заходів кримінально-правового характеру в спеціальному порядку, особи, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру в учиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання щодо їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію) [102]. Разом з тим під час проведення, прикладом обшуку в особи, у якої він проводиться, може не бути відповідного процесуального статусу, а тому вона не зможе мати захисника, а лише адвоката чи представника. Унаслідок цього виникає розбіжність у гарантіях, передбачених ст. 615 КПК України, і реальними можливостями реалізувати дані гарантії в ситуації обшуку осіб, які не є учасниками провадження. У зв'язку з цим залучити адвоката як захисника неможливо, а самого адвоката при цьому взагалі можуть не допустити до участі в обшуку.

Таким чином, з метою забезпечення реальної дієвості права на правову допомогу в умовах особливого режиму доцільно ч. 12 ст. 615 КПК України доповнити абзацем 3 такого змісту: «У разі проведення обшуку або огляду житла чи

іншого володіння особи, обшуку особи, яка не має процесуального статусу, визначеного ст. 45 цього Кодексу, така особа має право на участь адвоката як свого представника. Слідчий, прокурор зобов'язані забезпечити участь адвоката, якщо про це було заявлено особою або її законним представником до початку або під час проведення процесуальної дії, за умови, що така участь не створює загрози життю і здоров'ю учасників провадження та не перешкоджає невідкладності дії».

Вважаємо, що досліджувана норма є прикладом адаптивного застосування засади змагальності та права на правову допомогу в умовах особливого періоду. Дистанційний формат участі захисника не скасовує, а трансформує традиційні підходи до забезпечення гарантій захисту, дозволяючи при цьому органам досудового розслідування діяти ефективно навіть у складних логістичних чи безпекових умовах. Запровадження запропонованої вище форми участі захисника має розглядатися як тимчасовий, але процесуально повноцінний спосіб реалізації права на захист, що дозволить зберегти легітимність С(Р)Д та уникнути визнання доказів недопустимими.

Можливість тимчасового виконання функцій перекладача уповноваженими суб'єктами (абз. 2 ч. 12 ст. 615 КПК України)

У контексті реалізації процесуальних прав учасників кримінального провадження, зокрема права на розуміння суті повідомлення про підозру чи змісту С(Р)Д, а також права на захист, особливого значення набуває вимога щодо забезпечення участі перекладача у відповідному провадженні. Зважаючи на об'єктивні труднощі забезпечення участі перекладача в окремих процесуальних діях під час воєнного стану, законодавець передбачив тимчасову процесуальну можливість самостійного здійснення перекладу уповноваженими суб'єктами кримінального провадження за умови належного володіння ними відповідною мовою. Зокрема, згідно з абз. 2 ч. 12 ст. 615 КПК України дізнавач, слідчий або прокурор має право особисто здійснювати переклад пояснень, показань або документів, якщо вони володіють однією з мов, якою розмовляє підозрюваний чи потерпілий. Таким чином, законодавець не скасовує гарантоване право на участь перекладача, а тимчасово змінює механізм його реалізації, запроваджуючи

альтернативний процесуальний інструмент, спрямований на забезпечення безперервності провадження за умов збереження фундаментальних прав людини.

Разом з тим зауважимо, що зазначене вище нововведення в законодавстві за умов воєнного стану викликало низку суперечливих питань у контексті кримінального процесуального регулювання. Науковці І. Гловюк, В. Завтура, О. Бура та Є. Колосовський обґрунтовано акцентують увагу на проблемі фіксації процесу перекладу за випадків, коли функції перекладача виконує представник сторони обвинувачення – дізнавач, слідчий, прокурор. Науковці вважають у таких ситуаціях доцільно нормативно передбачити вимогу щодо обов'язкового застосування технічних засобів фіксації відповідної С(Р)Д, зокрема відео- або аудіозапис. Запровадження фіксації перекладу в подальшому дозволить стороні захисту мати можливість переглянути разом з професійним перекладачем зафіксовану С(Р)Д та пересвідчитися в правильності і точності доведення інформації підзахисному [41; 17, с. 234].

У даному контексті важливою стає проблема щодо виникнення суперечностей між дозволом на тимчасове виконання функцій перекладача уповноваженим суб'єктом провадження та забороною його подальшої участі в тому ж провадженні, що регламентується п. 2 ч. 1 ст. 77 КПК України. Дана норма передбачає, що особа, яка виконувала функції перекладача в конкретному кримінальному провадженні, підлягає обов'язковому відводу з метою забезпечення дотримання принципів неупередженості, процесуальної незалежності та недопущення конфлікту інтересів. Водночас ст. 615 КПК України містить виключення з цього правила, що має винятковий характер і діє лише в умовах особливого режиму.

Зазначена вище колізія потребує належного системного тлумачення та доктринального узгодження. Беручи до уваги юридичну техніку, йдеться передусім про суперечності між загальними положеннями ст. 77 КПК України та спеціальної, тимчасової норми, передбаченої абз. 2 ч. 12 ст. 615 КПК України, яка відповідно до принципу lex specialis derogate legi generali (спеціальний закон має перевагу над загальним законом) на сьогодні має пріоритет. Тобто залучення слідчого чи прокурора до виконання обов'язків перекладача за виняткових обставин воєнного часу не повинна автоматично передбачати неможливість його подальшої участі в

кримінальному провадженні, якщо така участь була належно зафіксована, мотивована й обмежена в часі.

Слід зазначити, що даний підхід потребує законодавчого врегулювання з огляду на ризики визнання отриманих за таких умов доказів недопустимими. Зважаючи на це, пропонуємо доповнити ч. 1 ст. 77 КПК України новим пунктом 2^1 з наступним змістом: «Тимчасове виконання функцій перекладача дізнавачем, слідчим або прокурором у випадках, передбачених частиною 12 статті 615 цього Кодексу, не є підставою для відводу, якщо: участь перекладача була об'єктивно неможливою; уповноважена особа володіла відповідною мовою; така участь була належно зафіксована у відповідному процесуальному документі; перекладацька функція припинена за першої можливості залучення перекладача».

Крім того, пропонуємо уточнити положення абз. 2 ч. 12 ст. 615 КПК України, а саме викласти друге речення в такій редакції: «У разі відсутності об'єктивної можливості залучення перекладача дізнавач, слідчий або прокурор, які володіють мовою, якою користується підозрюваний або потерпілий, мають право тимчасово виконувати функції перекладача, виключно з метою забезпечення проведення невідкладних процесуальних дій та за умов обов'язкової фіксації всіх матеріалів перекладу у відповідному протоколі. Така участь не є підставою для відводу відповідно до ст. 77 цього Кодексу, за умови дотримання вимог, передбачених у пункті 2^1 частини першої статті 77 КПК України».

Особливості провадження в справах щодо неповнолітніх (ч. 13 ст. 615 КПК України)

Запровадження воєнного стану зумовило об'єктивну потребу адаптації кримінального процесуального законодавства, ураховуючи регулювання провадження щодо неповнолітніх. Так, у ч. 13 ст. 615 КПК України закріплено спеціальні умови здійснення кримінального провадження стосовно осіб даної вразливої категорії з певними тимчасовими відступами від окремих процесуальних вимог, які в умовах мирного часу мають обов'язковий характер. Зокрема, за відсутності належних кадрових або територіальних можливостей допускається тимчасове невиконання положень ч. 2 ст. 484 та ч. 14 ст. 31 КПК України, які

передбачають обов'язкову участь у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх спеціально підготовлених слідчих, прокурорів і суддів. Даний відступ від усталених стандартів обумовлюється виключно неможливістю забезпечити участь уповноважених фахівців, зокрема в умовах проведення активних бойових дій, евакуації тощо.

Доречно наголосити, що зміна механізмів у провадженнях щодо неповнолітніх не повинна мати абсолютний характер. У цьому контексті особливо важливо віднайти зважені підходи, засновані на дотриманні процесуальних прав та збереженні належних гарантій, зокрема таких, як: право на захист і обов'язкову участь захисника; право на розгляд справи з урахуванням віку, психічних особливостей неповнолітнього; право на повагу до приватного життя. Усі ці права мають бути реалізовані незалежно від обставин воєнного стану, відповідно до вимог Конвенції ООН про права дитини [92], Мінімальних стандартних правил ООН щодо відправлення правосуддя стосовно неповнолітніх («Пекінських правил» [135]), а також практики ЄСПЛ, який неодноразово у своїх рішеннях підкреслював, що вразливість осіб неповнолітнього віку потребує особливої уваги держави в разі втручання в їх права.

Норми, що встановлюють особливості цифрового забезпечення кримінального провадження

Електронне збереження матеріалів кримінального провадження (ч. 14 ст. 615 КПК України)

Цифровізація кримінального провадження стає не лише інструментом модернізації, а й інституційною необхідністю, обумовленою чинниками фізичної небезпеки, переміщення органів досудового розслідування, обмеженого доступу до приміщень судів та слідчих підрозділів, зруйнованої інфраструктури, а також необхідністю забезпечити сталість і збереження доказової інформації. У цьому контексті ч. 14 ст. 615 КПК України закріплює обов'язковість збереження копій матеріалів кримінального провадження в електронному вигляді в дізнавача, слідчого або прокурора, якщо досудове розслідування проводилося в умовах воєнного стану. На думку М. В. Чорної, дана новела є важливою гарантією відновлення матеріалів

досудового розслідування, ураховуючи протоколи С(Р)Д, складених в умовах воєнного стану, у випадку їх втрати, знищення чи пошкодження [262, с. 197].

Зазначена норма закону змінила підходи до організації документообігу та зберігання процесуальних документів у кримінальному провадженні. Її призначення полягає не лише в забезпеченні фізичного збереження доказової інформації в разі знищення чи втрати паперових носіїв, а й у гарантуванні доступності та можливості відтворення інформації для учасників кримінального провадження, зокрема за необхідності захисту прав підозрюваного, потерпілого, а також для забезпечення ефективного судового контролю.

На відміну від загального порядку, за якого електронна форма зберігання матеріалів мала факультативний характер і залежала від волі сторін, в умовах воєнного стану даний захід стає обов’язковим, оскільки забезпечує реалізацію процесуальної безперервності. Водночас така вимога опосередковано сприяє підвищенню процесуальної прозорості, зокрема, забезпечує можливість швидкого копіювання, передачі, дублювання матеріалів сторонам, оптимізує обмін інформацією між органами досудового розслідування та судом, а також створює резервні механізми захисту доказів.

Слід підкреслити, що збереження копій у цифровому вигляді саме собою не гарантує належності та допустимості доказів, якщо бракувало дотримання вимог щодо автентичності та незмінності файлів, належного цифрового захисту та обмеження доступу, фіксації часу і місця створення електронних копій, а також збереження первинних (оригінальних) носіїв у разі наявної можливості.

Разом з тим слід зазначити про численні та обґрунтовані застереження у сфері правозастосовчої практики щодо прискореної цифровізації кримінального провадження. Так, Т. В. Волошанівська зазначила, що попри позитивні аспекти, які може забезпечити відповідна норма закону, потребують невідкладного вирішення питання щодо забезпечення таємниці досудового розслідування, захисту конфіденційної інформації, гарантування кібербезпеки та цілісності функціонування систем від хакерських атак, запобігання несанкціонованому витоку інформації та регламентації можливості використання електронної інформації як допустимих

доказів [35, с. 695]. Д. Д. Мазурков також указує на проблемні аспекти в реалізації вищезазначеного порядку, а саме на високу вартість обладнання та його дефіцит, технічні складнощі сканування великоформатних і нерозшиваних документів, значне навантаження на слідчих [127, с. 102–108].

Проведене нами опитування слідчих та прокурорів продемонструвало існування суттєвих проблем у реалізації положень ч. 14 ст. 615 КПК України. Попри імперативність цієї норми, її виконання залишається вибірковим і нерівномірним. За результатами опитування, серед основних причин невиконання вимог законодавства слідчими та прокурорами було вказано: надмірне службове навантаження та дефіцит часу (відповідно 70,3 % та 68,4 % опитаних), недостатність технічного забезпечення та спеціального програмного забезпечення (10,5 % опитаних). відсутність належної правової регламентації механізму оцифрування (7,4 % та 5,2 % опитаних), відсутність практичної доцільності в очах самих виконавців (5,2 % опитаних). Такі факти свідчать про недостатню інституційну готовність органів досудового розслідування до впровадження цифрових інструментів у процесуальну діяльність в умовах воєнного стану.

Доречно звернути увагу, що законодавець установив спеціальну процедуру відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження в умовах воєнного стану, що стало реакцією на об’єктивні ризики, які були спричинені збройною агресією. Як слушно зазначив Є. А. Ткаченко, втрата матеріалів кримінального провадження, у якому рішення не виконано або не набрало законної сили, може стати суттєвою перешкодою для реалізації громадянами конституційного права на судовий захист та гарантованого ст. 6 ЄКПЛ права на справедливий суд. Крім того, утрата матеріалів створює загрозу забезпеченню прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, а також підриває фундаментальні принципи правосуддя [227, с. 171].

Згідно з ч. 1 ст. 615^1 КПК України відновленню підлягають утрачені матеріали кримінального провадження, яке не завершилося направленням обвинувального акта чи інших передбачених законом клопотань до суду, а також провадження, у яких обвинувальний акт або клопотання було направлено, але підготовче судове

засідання не відбулося; судовий розгляд розпочато, але рішення суду за результатами його розгляду не ухвалено; судом ухвалено рішення, але воно не набрало законної сили.

Науковці визначають природу цього інституту залежно від його забезпечувальної функції. Зокрема, В. М. Трофименко підкреслює, що відновлення втрачених матеріалів гарантує досягнення мети кримінального провадження в разі втрати ключових доказів чи процесуальних документів [231, с. 172, 173]. О. В. Лазукова вважає, що в такий спосіб можливо не лише відтворити за допомогою технічних засобів документи, а й забезпечити реалізацію учасниками всіх складових права на судовий захист, ураховуючи оскарження судових рішень та контроль за їх виконанням. Закріплення законодавцем даної процедури безумовно стало позитивним кроком у напрямі зміцнення гарантій права на справедливий суд [111, с. 173].

Разом з тим вважаємо, що дана законодавча процедура відновлення втрачених матеріалів має розглядатися не лише як технічна дія, а як гарантована процесуальна норма, спрямована на підтримання основоположних засад кримінального провадження, зокрема змагальності сторін, свободи в поданні ними до суду своїх доказів, а також рівності учасників провадження перед законом і судом. Крім того, відновлення всіх процесуальних матеріалів повинно відбуватися з дотриманням вимог законності та правил допустимості доказів, що є передумовою для збереження легітимності доказової бази і недопущення порушень права на захист.

Отже, проведений аналіз нормативних особливостей функціонування досудового розслідування в умовах воєнного стану дозволяє дійти висновку щодо формування багаторівневої, процесуально адаптованої моделі кримінального провадження. Її конструкція ґрунтується не лише на положеннях ст. 615 КПК України, а й на низці взаємопов’язаних правових норм, які забезпечують можливість реалізації завдань кримінального провадження. Розширення повноважень прокурора, спрощення процедур розслідування, зміни у визначенні підслідності та фіксації окремих категорій кримінальних правопорушень являють собою наслідки еволюції кримінального провадження під впливом надзвичайних загроз.

2.2. Заходи забезпечення кримінального провадження в умовах воєнного стану: особливості правозастосування, виклики та перспективи розвитку

У кримінальному провадженні особливе значення мають заходи забезпечення кримінального провадження, які є ключовим елементом гарантування ефективності досудового розслідування, збереження доказової бази, належного виконання процесуальних обов'язків усіма його учасниками, а також реалізації завдань, визначених у ст. 2 КПК України. Концептуальна сутність ЗЗКП полягає в забезпеченні оптимального співвідношення між публічним інтересом у невідворотності кримінальної відповідальності та необхідністю захисту прав і свобод людини, які згідно з Конституцією України та міжнародними стандартами можуть бути обмежені лише на підставі закону.

Як слушно зазначив Т. В. Смалюк, у межах досудового розслідування сучасна система ЗЗКП охоплює не лише забезпечувальну функцію, а й загальнопопереджувальні та спеціально-превентивні функції впливу на поведінку учасників провадження. Основним призначенням ЗЗКП є подолання та мінімізація чинників, які можуть перешкоджати досягненню завдань кримінального провадження за допомогою створення належних умов для ефективного розслідування [205, с. 26]. У свою чергу, О. І. Ситайло зауважує, що застосування ЗЗКП допомагає реалізувати приписи органів державної влади, забезпечуючи захист від протиправних дій осіб, поведінка яких створює загрозу публічним або приватним інтересам. По суті, держава завдяки цьому інституту створює для особи певні умови, за яких вона позбавляється вибору щодо окремих дій чи поведінки, крім запропонованих владними суб'єктами [203, с. 25, 26].

У мирний період інститут ЗЗКП функціонує на загальних засадах кримінального провадження, що передбачає неухильне дотримання гарантій прав і свобод людини, пропорційність їх обмежень та дієвість судового контролю. Його правова регламентація визначається усталеними положеннями КПК України, які створюють ефективний правовий механізм для поєднання завдань провадження з належним забезпеченням процесуальних гарантій. Разом з тим загальною вимогою

застосування ЗЗКП є ухвалення відповідного рішення виключно слідчим суддею або судом, що підкреслює пріоритет судового контролю як запобіжника проти свавільного втручання у сферу прав і свобод.

Практичні спостереження дисертанта доводять, що досягнення завдань кримінального провадження без використання ЗЗКП у переважній більшості випадків є фактично неможливим. Ця теза підкріплюється офіційними статистичними даними Державної судової адміністрації України, що свідчать про надзвичайно високу кількість їх застосування. Так, упродовж 2024 р. слідчими суддями було розглянуто 591 185 клопотань про застосування ЗЗКП, з яких задоволено – 501 651 або 84,8 % від загальної кількості розглянутих клопотань.

Дослідження структури застосовуваних ЗЗКП демонструє абсолютну перевагу заходів, що суттєво обмежують особисту свободу особи. Зокрема, у 2024 р. судами з 13 341 розглянутого клопотання про затримання особи з метою її приводу було задоволено 10 973 клопотання (82,2 %); з 35 256 клопотань про застосування тримання під вартою – 21 620 (61,3 %); з 7 918 клопотань щодо застосування домашнього арешту – 6 997 (88,3 %).

Разом з тим альтернативні, менш суворі запобіжні заходи застосовуються вкрай рідко. Прикладом, судами розглянуто лише 6 412 клопотань про застосування особистого зобов’язання, 817 – про застосування застави, і лише 35 – про особисту поруку [79]. Зазначені показники свідчать про суттєве порушення рівноваги в підходах щодо обрання запобіжних заходів, з яких очевидно переважають обмежувальні інструменти порівняно з більш м’якими альтернативами. Дана тенденція залишається сталою як у мирний період, так і воєнний час.

А. М. Бондаренко, Н. А. Лугіна та С. В. Лугін, досліджуючи особливості правового регулювання у воєнний час, підкреслили, що запровадження правового режиму воєнного стану зумовило потребу формування специфічного підходу до забезпечення належної процесуальної поведінки осіб, підозрюваних у вчиненні кримінальних правопорушень. Ефективність застосування ЗЗКП у таких умовах безпосередньо залежить від інтенсивності бойових дій, доступності окремих територій, зокрема окупованих, на яких може перебувати підозрюваний, а також від

можливостей проведення процесуальних дій у зонах підвищеного ризику [14, с. 229]. Аналогічну думку має П. В. Шевчук, вважаючи, що механізми реалізації ЗЗКП в умовах особливих періодів зазнають суттєвих змін порівняно з традиційними інструментами кримінального процесу, що свідчать про тенденцію адаптації законодавства до реалій воєнного стану [269, с. 63].

Ми підтримуємо дані наукові підходи, оскільки воєнний стан об'єктивно впливає на корекцію регулятивних моделей застосування ЗЗКП, особливо запобіжних заходів. Ці зміни нормативно закріплено в положеннях розділу ІІ та спеціального розділу ІХ[1] КПК України, які встановлюють процедури застосування, зміни та скасування окремих заходів. Водночас зауважимо, що зазначені вище зміни мають винятковий, тимчасовий характер та спрямовані передусім на забезпечення національної безпеки і належної реалізації функцій кримінальної юстиції в період збройної агресії.

Аналіз норм кримінального процесуального законодавства України доводить, що модифікація механізму застосування ЗЗКП під час воєнного стану відбувається в таких ключових напрямах, як: запровадження спеціального порядку застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою до осіб, підозрюваних у вчиненні особливо небезпечних злочинів у період воєнного стану (ч.ч. 6, 8 ст. 176 КПК України); урегулювання процедури скасування запобіжного заходу у зв'язку з прийняттям рішення про обмін підозрюваного як військовополоненого (ст. 201[1], ч. 6 ст. 202 КПК України); надання керівнику органу прокуратури повноважень дозволяти застосування окремих заходів у разі неможливості звернення до слідчого судді (абз. 5 ч. 1 ст. 615 КПК України); розширення підстав для затримання особи без ухвали слідчого судді (абз. 10 ч. 1 ст. 615 КПК України); запровадження дистанційної участі затриманої особи під час розгляду клопотань про обрання запобіжного заходу (абз. 12 ч. 1 ст. 615 КПК України); можливість скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом або за контрактом у період мобілізації (ч.ч. 1–3 ст. 616 КПК України); особливий порядок зміни запобіжного заходу у вигляді застави або домашнього арешту на інший, менш суворий (ч.ч. 5, 6 ст. 616 КПК України); надання прокурору права щодо надання

тимчасового доступу до речей і документів у спрощеному порядку (п. 20^7 розділу XI КПК України).

Таким чином, найбільш суттєвими під час дії воєнного стану стали зміни в застосуванні запобіжних заходів. Г. О. Ганова справедливо зазначила, що процесуальний керівник досудового розслідування, вирішуючи питання щодо застосування до підозрюваних запобіжних заходів за умов дії надзвичайної ситуації, має зважати, що рівень визначених ст. 177 КПК України ризиків істотно зростає, оскільки порушення звичайних умов життєдіяльності допомагає підозрюваному не лише знайти шляхи для переховування від органів досудового розслідування, а й знищити або приховати докази своєї вини. Прокурор також має враховувати всі умови застосування запобіжних заходів у надзвичайних ситуаціях. Зокрема, у разі вжиття до підозрюваного заходу у вигляді домашнього арешту необхідно враховувати можливості його евакуації разом з іншим населенням з метою збереження життя і здоров'я. Отже, прокурор, ініціюючи питання щодо застосування конкретного виду запобіжного заходу, має забезпечити виконання підозрюваним покладених на нього процесуальних обов'язків, а також запобігти ризикам, визначеним у законі [38, с. 247].

У цьому контексті Рада суддів України в рекомендаціях щодо діяльності судів в умовах воєнного стану визначила, що слідчий суддя зобов'язаний обов'язково перевіряти наявність ризиків, передбачених ст. 177 КПК України, оцінювати їх актуальність чи перевіряти інформацію про наявність нових обставин, які обґрунтовують застосування найсуворішого запобіжного заходу. До можливих ризиків безперечно належить і фактор збройної агресії, що суттєво ускладнює виконання державними органами своїх повноважень на окремих територіях [193].

Зауважимо, що ураховуючи безпрецедентні виклики в період дії воєнного стану, баланс між приватними і публічними інтересами змістився в бік останніх, що посприяло запровадженню спеціальних норм застосування запобіжних заходів. Новітньою новелою в цьому контексті стали положення ч. 6 ст. 176 КПК України, відповідно до яких під час дії воєнного стану до осіб, які підозрюються або обвинувачуються в учиненні злочинів, передбачених ст.ст. 109–114^2, 258–258^6, 260,

261, 437–442[1] КК України, за наявності ризиків, визначених ст. 177 цього Кодексу, застосовується запобіжний захід у вигляді тримання під вартою.

Зазначені вище статті охоплюють найбільш небезпечні кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України, громадської безпеки, миру, безпеки, людства та міжнародного правопорядку [196]. Ця категорія кримінальних правопорушень безпосередньо пов'язана з пріоритетними державними інтересами, зокрема, захистом суверенітету, конституційного ладу, суспільної стабільності, а також з міжнародними зобов'язаннями України щодо ефективного розслідування злочинів, особливо воєнних. Зважаючи на зазначене, у законодавстві передбачили певні зміни, а саме до осіб, підозрюваних у таких злочинах, має застосовуватися виключно запобіжний захід у вигляді тримання під вартою. Підстава для прийняття такого рішення ґрунтується на кваліфікації правопорушення, що суттєво відрізняється від загального принципу індивідуалізації запобіжних заходів.

Водночас такий підхід не є однозначним для наукової спільноти. Так, Є. С. Назимко і Т. І. Пономарьова обґрунтовано вважають, що визначений перелік статей Кримінального кодексу не є безальтернативним для застосування запобіжного заходу тримання під вартою. Науковці наголошують, що законодавцем ігноруються норми, які передбачають відповідальність за діяння не меншої, а іноді й більшої суспільної небезпеки, зокрема, ст. 420 КК України (порушення правил несення бойового чергування), ст. 422 КК України (розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю, або втрата документів чи матеріалів, що містять такі відомості), ст. 427 КК України (здача або залишення ворогові засобів ведення війни), ст. 433 КК України (насильство над населенням у районі воєнних дій). Така вибірковість, на їхню думку, позбавляє логіки і системності законодавчого регулювання [137, с. 499].

Т. Г. Фоміна та В. В. Рогальська також засуджують запровадження безальтернативного застосування тримання під вартою, оскільки це суперечить фундаментальним конституційним принципам та практиці ЄСПЛ. Учені підкреслюють, що навіть за надзвичайних умов рішення щодо тримання особи під

вартою має ґрунтуватися на всебічній перевірці обставин провадження, а не лише на формальному застосуванні норм [251, с. 1292, 1293]. ЄСПЛ неодноразово наголошував на необхідності врахування принципу пропорційності та можливості використання менш суворих запобіжних заходів («Kharchenko v. Ukraine», § 80; «Khayredinov v. Ukraine», § 29, 31) [215; 214].

На нашу думку, норма щодо застосування тримання під вартою в зазначених вище випадках має застосовуватися як виняток із загального принципу мінімального втручання в права людини (ст. 5 ЄКПЛ, ст.ст. 12, 176 КПК України), зважаючи на особливі умови воєнного стану. Підвищена суспільна небезпека даних злочинів, реальні ризики втечі, можливість повторного вчинення правопорушення, вплив на свідків або знищення доказів, а також потреба забезпечити належне досудове розслідування і подальший судовий розгляд створюють підстави для застосування найсуворішого запобіжного заходу. Крім того, кожне рішення слідчого судді з метою запобігання формалізму та забезпечення відповідності національної практики стандартам ЄСПЛ має бути детально обґрунтоване із зазначенням чітких фактів, які підтверджують можливі ризики, передбачені ст. 177 КПК України.

Конституційний Суд України (далі – КСУ) у результаті перевірки конституційності положень ч. 6 ст. 176 КПК України дійшов висновку щодо правомірності мети запровадження даної законодавчої норми. Зокрема, установлення особливого порядку застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на час дії воєнного стану орієнтоване на посилення захисту суверенітету країни, її територіальної цілісності та обороноздатності, забезпечення її економічної й інформаційної безпеки. Даний підхід обґрунтовується надзвичайними умовами, що склалися через збройну агресію, та необхідністю забезпечення публічних інтересів найвищого рівня.

Правова позиція КСУ ґрунтується на положеннях, що тримання під вартою, порівняно з більш м’якими запобіжними заходами, за умов сьогодення вважається єдиним реально ефективним засобом для досягнення завдань кримінального провадження, оскільки ускладнюються можливості забезпечення правопорядку в державі та критично зростає рівень загроз життю, здоров’ю та основоположним

правам і свободам громадян. Ізоляція особи, підозрюваної в учиненні особливо тяжких злочинів, усуває реальну небезпеку її ухилення від органів досудового розслідування та/або суду, унеможливлює неналежну процесуальну поведінку та будь-які дії, які можуть завадити здійсненню кримінального провадження або створюватимуть загрози публічним інтересам.

Крім того, у рішенні КСУ акцентується, що положення ч. 6 ст. 176 КПК України не встановлюють абсолютної безальтернативності запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Законодавством передбачена можливість застосування застави як альтернативного запобіжного заходу за наявності для цього передбачених законом підстав та обставин, визначених у ст.ст. 177, 178 КПК України [196]. Таким чином, навіть за умов воєнного стану зберігається механізм судової дискреції, який відповідає принципам пропорційності та необхідності, а також узгоджується з міжнародними стандартами захисту прав людини.

Вивчення сучасної судової практики дозволяє стверджувати, що національними судами послідовно застосовуються імперативні приписи ч. 6 ст. 176 КПК України в поєднанні з положеннями ст.ст. 177 та 183 КПК України, завдяки чому забезпечується баланс між вимогами публічної безпеки, правами підозрюваних та завданнями кримінального провадження. Навіть за умов воєнного стану інститут тримання під вартою зберігає ознаки процесуальної обґрунтованості, оскільки суди здійснюють ретельну оцінку ризиків, передбачених законом, і ухвалюють мотивовані рішення щодо неможливості застосування альтернативних запобіжних заходів. Показовим прикладом є ухвала Покровського районного суду Дніпропетровської області від 15 травня 2025 р. (№ 127357007) щодо продовження строку тримання під вартою обвинуваченого з посиланням на положення ч. 6 ст. 176 КПК України. Суд обґрунтував своє рішення наявністю дійсних ризиків, зокрема ймовірність переховування від суду і вчинення інших кримінальних правопорушень, що виключало можливість обрання більш м’якого запобіжного заходу [245].

Аналогічну ухвалу винесено Подільським районним судом міста Києва від 23 травня 2025 р. (№ 127579980) у кримінальному провадженні, відкритому на підставі ст. 260 КК України. Колегія суддів, розглянувши сукупність обставин,

дійшла висновку щодо наявності ризиків, передбачених ст. 177 КПК України, та обґрунтовано продовжила застосований захід тримання під вартою. Суд визнав, що в умовах воєнного стану існування ризику переховування від суду, учинення інших кримінальних правопорушень та можливість впливу на свідків набувають особливої актуальності, а тому забезпечення належного кримінального провадження виправдовує застосування найсуворішого запобіжного заходу [242].

Не можна залишити поза увагою, що в умовах затяжного воєнного конфлікту в разі застосування до осіб положень ч. 6 ст. 176 КПК України та обрання їм запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою виникають істотні ризики їх фактичного утримування в слідчому ізоляторі впродовж тривалого часу. Зважаючи на передбачені КПК України строки досудового розслідування для тяжких та особливо тяжких злочинів, такі строки можуть обчислюватися не місяцями, а роками, що значно впливає на дотримання засади пропорційності та прав людини на свободу і особисту недоторканність, гарантованих ст. 29 Конституції України та ст. 5 ЄКПЛ.

З огляду на зазначене, О. М. Федорів вважає, що навіть поверхове вивчення норм указує на певні законодавчі недоліки, адже ч. 6 ст. 176 КПК України містить імператив на положення без прямої вказівки на необхідність установлення ризиків, передбачених ст. 177 КПК, що за загальними правилами кримінального процесу є обов’язковою умовою застосування запобіжного заходу. Така невідповідність може призвести до надмірного обмеження прав і свобод особи, якщо підставою для цього буде лише кваліфікація кримінального правопорушення [248, с. 215].

Вважаємо, що з метою мінімізації зазначених ризиків доцільно нормативно скоригувати зазначену норму шляхом запровадження обов’язкової оцінки фактичних обставин ризиків під час вирішення питання щодо застосування або продовження тримання під вартою навіть у справах, що підпадають під дію ч. 6 ст. 176 КПК України, установити обов’язкову періодичну перевірку обґрунтованості рішень щодо подальшого тримання під вартою та передбачити механізм зміни тримання під вартою на менш суворі запобіжні заходи у випадку, якщо рівень таких ризиків зменшується або змінюються обставини провадження. Зважаючи на

виявлені проблеми та ризики, пов'язані із застосуванням ч. 6 ст. 176 КПК України під час воєнного стану, пропонуємо внести певні зміни та доповнення до КПК України, а саме ч. 6 ст. 176 КПК України викласти в такій редакції: «Під час дії воєнного стану до осіб, які підозрюються або обвинувачуються в учиненні злочинів, передбачених ст.ст. 109–114^2, 258–258^6, 260, 261, 437–442^1 КК України, може застосовуватися запобіжний захід у вигляді тримання під вартою за наявності ризиків, передбачених ст. 177 цього Кодексу, та за умови, що менш суворі заходи не можуть забезпечити належну процесуальну поведінку».

Доречно також зауважити, що законодавець у межах дії правового режиму воєнного стану передбачив норму щодо безальтернативного застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою до окремої категорії осіб, а саме військовослужбовців, які підозрюються або обвинувачуються в учиненні злочинів проти встановленого порядку несення військової служби. Так, згідно з ч. 8 ст. 176 КПК України під час дії воєнного стану до військовослужбовців, які підозрюються або обвинувачуються в учиненні злочинів, передбачених ст.ст. 402–405, 407, 408, 429 КК України, застосовується виключно захід у вигляді тримання під вартою.

У змісті даних норм Кримінального кодексу визначено категорії найбільш небезпечних порушень військової дисципліни, а саме: непокора, невиконання наказу, опір начальникові або примушування його до порушення службових обов'язків, погроза або насильство щодо начальника (ст. 402–405 КК України); самовільне залишення військової частини або місця служби (ст. 407 КК України); дезертирство (ст. 408 КК України); самовільне залишення поля бою або відмова діяти зброєю (ст. 429 КК України). Зазначені злочини мають підвищену суспільну небезпечність, оскільки безпосередньо підривають боєздатність Збройних Сил України, порушують принципи субординації та військового управління, створюють загрозу успішності оборонних операцій та життю інших військовослужбовців. В умовах збройної агресії ці правопорушення набувають особливого значення, оскільки можуть призвести до дезорганізації військових підрозділів і створити загрозу обороноздатності держави.

Імперативність тримання під вартою для вказаних категорій правопорушень обґрунтовується необхідністю негайного ізолювання осіб, поведінка яких може стати прецедентом непокори та деморалізувати військові підрозділи, а також високим ризиком ухилення від правосуддя, особливо у випадках дезертирства. Зазначена позиція законодавця має прагматичну спрямованість і покликана забезпечити публічний інтерес у збереженні національної безпеки. Водночас такий підхід викликає суттєві науково-практичні дискусії щодо дотримання принципу пропорційності та відповідності міжнародним стандартам прав людини. По-перше, застосування безальтернативного запобіжного заходу суперечить принципу індивідуалізації, закріпленому в ст. 5 ЄКПЛ та розвиненому в практиці ЄСПЛ. Прикладом, у справі «Case of Buzadji v. Moldova» (2016) Суд наголосив, що позбавлення волі до вироку є виправданим лише за наявності конкретних і достатніх підстав, а не лише з огляду на тяжкість пред'явленого обвинувачення. Формальний підхід, який ґрунтується виключно на кваліфікації злочину без урахування фактичних ризиків, може розцінюватися як порушення принципу пропорційності [284]. По-друге, імперативність норми фактично усуває можливість застосування альтернативних запобіжних заходів, що створює режим абсолютного обмеження свободи. Зазначене не відповідає загальним тенденціям європейської доктрини, яка, навіть за умов надзвичайного стану, орієнтується на мінімізацію втручання в права людини.

Судова практика повністю відображає буквальне застосування імперативної норми щодо виключного застосування тримання під вартою до визначених осіб без можливості вибору альтернатив. Прикладом, рішення Червонозаводського районного суду міста Харкова від 2 вересня 2024 р. у справі № 646/7348/24 (провадження 1-кп/646/972/2024) [30] та Хортицького районного суду міста Запоріжжя від 11 лютого 2025 р. (провадження № 1-кп/337/137/2025) [29].

На підставі вищезазначеного, а також з метою мінімізації ризику порушення прав людини і приведення національного законодавства у відповідність до міжнародних стандартів пропонуємо:

- частину 8 статті 176 КПК України викласти в такій редакції: «Під час дії воєнного стану до військовослужбовців, які підозрюються або обвинувачуються в

учиненні злочинів, передбачених ст.ст. 402–405, 407, 408, 429 КК України, застосовується запобіжний захід у вигляді тримання під вартою за наявності ризиків, передбачених ст. 177 цього Кодексу, та за умови, що менш суворі заходи не можуть забезпечити належну процесуальну поведінку»;

- статтю 199 КПК України доповнити ч. 7 такого змісту: «У справах, визначених ч.ч. 6, 8 ст. 176 цього Кодексу, слідчий суддя зобов'язаний не рідше ніж раз на 60 днів перевіряти наявність підстав для продовження тримання під вартою з обов'язковою участю захисника та прокурора, а також досліджувати докази, що обґрунтовують наявність ризиків»;

- доповнити ст. 202 КПК України ч. 7 такого змісту: «У разі зниження ризиків суд може замінити тримання під вартою на менш суворий запобіжний захід, навіть у випадках, передбачених ч.ч. 6, 8 ст. 176 цього Кодексу, за умови застосування додаткових гарантій».

У період дії воєнного стану в кримінальному процесуальному законодавстві запроваджено спеціальні положення, які суттєво впливають на застосування застави як альтернативного запобіжного заходу. Зокрема, в абз. 8 ч. 4 ст. 183 КПК України передбачено, що слідчий суддя, суд при постановленні ухвали щодо застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, зважаючи на підстави та обставини, передбачені ст.ст. 177 та 178 цього Кодексу, має право не визначати розмір застави в кримінальних провадженнях щодо злочинів, передбачених ст.ст. 109–114^2, 258–258^6, 260, 261, 402–405, 407, 408, 429, 437–442^1 КК України.

Таким чином, інститут застави, який у мирний час слугував альтернативою триманню під вартою та виступав процесуальною гарантією прав особи, у період воєнного стану зазнав певних трансформацій. Зазначена норма фактично стала винятком із загального правила, закріпленого в ч. 3 ст. 183 КПК України, згідно з яким слідчий суддя, обираючи запобіжний захід тримання під вартою, зобов'язаний визначити розмір застави.

Разом з тим застосування абз. 8 ч. 4 ст. 183 КПК України не є автоматичним. Слідчий суддя зобов'язаний здійснити комплексну оцінку обставин, передбачених ст.ст. 177 і 178 КПК України, зокрема: наявність ризиків ухилення від слідства та

суду, можливість впливу на свідків, знищення доказів, а також урахувати тяжкість інкримінованого злочину та характеристику особи підозрюваного.

Вивчення судової практики у справах, пов’язаних зі злочинами проти основ національної, громадської безпеки та військових злочинів, доводить, що суди здебільшого користуються правом не визначати заставу. У мотивувальній частині таких ухвал зазвичай містяться посилання на воєнний стан як чинник підвищеного ризику, а також на обставини, визначені в ст. 177 КПК України. Прикладом, в ухвалах Октябрського районного суду міста Полтави від 25 березня 2025 р. [238] та Шевченківського районного суду міста Запоріжжя від 4 червня 2025 р. [246] суди обґрунтовували відмову в застосуванні застави наявністю комплексу зазначених обставин.

У своїх рішеннях суди здебільшого посилаються на усталену практику ЄСПЛ, відповідно до якої тримання особи під вартою виправдовується в разі існування реальних ознак наявності справжнього суспільного інтересу, який, незважаючи на презумпцію невинуватості, переважає над принципом поваги до особистої свободи. Отже, судове рішення в кожному випадку застосування запобіжного заходу у виді тримання під вартою має враховувати не лише права підозрюваного, а й високі стандарти охорони прав та інтересів як суспільства, так і потерпілого. Визначення таких прав, як підкреслює ЄСПЛ, вимагає від суспільства більшої суворості в оцінці цінностей суспільства («Летельє проти Франції») [238].

В умовах дії воєнного стану в законодавстві передбачено певний порядок скасування запобіжних заходів з метою забезпечення можливості продовження або проходження військової служби за призовом під час мобілізації на особливий період, а також військової служби на підставі контракту. Дана можливість визначається ст. 616 КПК України і стосується, зокрема, скасування тримання під вартою за умов, визначених у ч. 1 ст. 616 КПК України, а також інших запобіжних заходів (ч. 4 ст. 615 КПК України).

Запровадження цього процесуального механізму зумовлене об’єктивною необхідністю мобілізації людських ресурсів з метою забезпечення обороноздатності держави і виконання завдань національної безпеки. Законодавець намагався

поєднати публічні інтереси у сфері безпеки з потребами кримінального провадження, передбачивши можливість для осіб, які не вчинили особливо тяжких злочинів, виконати конституційний обов'язок захисту держави без зупинення провадження та без виключення їх подальшої кримінальної відповідальності.

Реалізація даного права можлива виключно в разі дотримання певних процесуальних умов: у державі запроваджено воєнний стан і вживаються заходи із забезпечення національної безпеки та оборони; особа має статус підозрюваного та тримається під вартою під час досудового розслідування; відсутні законодавчо визначені обмеження (особа підозрюються в учиненні злочинів проти основ національної безпеки (ст. 109–114^2 КК), умисному вбивстві двох і більше осіб, особливо тяжкому вбивстві, поєднаному з особливою жорстокістю або зґвалтуванням, особливо тяжких корупційних злочинах та ін.).

Особливість даної процедури полягає в тому, що підозрюваний не може безпосередньо звернутися до суду з клопотанням про скасування запобіжного заходу, а має ініціювати цей процес через прокурора. Такий підхід зумовлений специфікою воєнного стану та потребою проведення додаткової перевірки клопотань з метою запобігання можливим зловживанням. За цих випадків прокурор стає гарантом дотримання рівноваги між потребами оборони та інтересами правосуддя, він оцінює наявність правових підстав, придатність особи до служби, а також відсутність ризиків, передбачених ст. 177 КПК України.

Слідчий суддя розглядає клопотання невідкладно, що відповідає мобілізаційним потребам держави. Ухвала про скасування запобіжного заходу вручається прокурору та надсилається до територіального центру комплектування і соціальної підтримки (далі – ТЦК і СП) з метою організації її виконання (абз. 2 ч. 2 ст. 616 КПК України). Разом з тим на підозрюваного покладається обов'язок прибути до ТЦК та СП упродовж 48 годин з моменту оголошення ухвали. У разі невиконання даного обов'язку або відмови в прийнятті на військову службу прокурор має невідкладно звернутися до суду з клопотанням про повторне застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою (абз. 2 ч. 3 ст. 616 КПК України).

Контроль за виконанням даної ухвали покладається одночасно на прокурора, ТЦК і СП, що створює подвійний механізм нагляду, а також гарантує належне виконання судового рішення. Разом з тим у чинному законодавстві бракує деталізації деяких важливих процесуальних аспектів, що негативно впливає на правозастосовну практику. На нашу думку, слід урегулювати питання щодо: порядку і строків розгляду клопотання прокурором; критеріїв, які зобов'язують прокурора звернутися до слідчого судді, суду; установлення судового контролю за строками перебування особи на військовій службі; процесуальної відповідальності за ухилення від повернення після виконання військового обов'язку. Дана низка питань потребує певного правового врегулювання з метою мінімізації ризиків зловживань та забезпечення правової визначеності. Щодо цього питання Т. Г. Фоміна та В. В. Рогальська зазначили, що законодавець у даному процесуальному механізмі не врахував певних ключових аспектів, а саме не визначив: змісту клопотання підозрюваного чи обвинуваченого до прокурора; підстав, за наявності яких прокурор має вбачати доцільним звернутися до слідчого судді чи суду; порядку розгляду такого клопотання слідчим суддею або судом; детальних критеріїв, на підставі яких суд уповноважений скасувати запобіжний захід. Зокрема, у ч. 2 ст. 616 КПК України використовується оціночне поняття «за наявності достатніх підстав», яке без додаткового нормативного роз'яснення створює простір для довільного тлумачення і ризиків суб'єктивізму в судовій практиці [251, с. 1296].

На підставі зазначеного пропонуємо положення абз. 2 ч. 1 ст. 616 КПК України викласти в наступній редакції: «Прокурор зобов'язаний розглянути клопотання підозрюваного або обвинуваченого, передбачене абзацом першим цієї частини, у строк не пізніше 48 годин з моменту його надходження. За результатами розгляду клопотання прокурор має право звернутися до слідчого судді або суду, який розглядає кримінальне провадження, з клопотанням про скасування цій особі запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для продовження та/або проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період та/або військової служби за контрактом осіб рядового, сержантського і старшинського та офіцерського складу».

Крім того, пропонуємо доповнити ч. 3 ст. 616 КПК України абз. 4-м такого змісту: «У разі скасування запобіжного заходу на підставі цієї статті слідчий суддя або суд одночасно встановлює строк обов'язкової перевірки виконання особою умов військової служби, який не може перевищувати трьох місяців. За результатами перевірки слідчий суддя або суд за поданням прокурора має право переглянути ухвалу про скасування запобіжного заходу та ухвалити рішення про застосування до особи запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою в разі ухилення від служби або виявлення нових ризиків, передбачених статтею 177 цього Кодексу».

Доречно зазначити, що законодавець передбачив механізм скасування запобіжного заходу, який поширюється не лише на тримання під вартою, а й на інші запобіжні заходи (абз. 1 ч. 4 ст. 616 КПК). Зокрема, особи, щодо яких застосовано особисте зобов'язання, особиста порука чи домашній арешт, також мають право ініціювати скасування запроваджених заходів для реалізації свого конституційного обов'язку – захисту держави. За цих випадків прокурор має діяти на підставі загального алгоритму, що передбачає звернення до суду з відповідним клопотанням.

Еволюція процесуального законодавства призвела також до того, що законодавець закріпив спеціальний порядок зміни запобіжних заходів, визначений у ч.ч. 5 та 6 ст. 616 КПК України. Новою можливістю стала зміна запобіжного заходу у вигляді застави на особисте зобов'язання у випадку, за якою підозрюваний виявляє намір спрямувати внесену заставу (повністю або частково) на спеціальні рахунки Національного банку України (далі – НБУ) для фінансування потреб оборони держави (ч. 5 ст. 616 КПК). Верховний Суд у п. 10 свого листа від 3 березня 2022 р. № 1/0/2-22 «Щодо окремих питань здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» визнав доцільність такого підходу [276] як реалізацію принципу солідарної відповідальності за захист держави.

Зазначимо, що зміна запобіжного заходу у вигляді застави може реалізовуватися у двох формах: повна зміна застави на особисте зобов'язання; зменшення розміру застави з можливістю перерахування вивільненої суми на потреби Збройних Сил України.

Судова практика показує, що в більшості випадків слідчі судді та суди задовольняють клопотання сторони захисту, коли йдеться про перерахування коштів, переданих у вигляді застави, на спеціальний рахунок НБУ для фінансування оборонних потреб [61]. У таких випадках сторона обвинувачення зазвичай не містить заперечень, оскільки переважає публічний інтерес. Крім того, суди обґрунтовано враховують не лише факт волевиявлення підозрюваного чи обвинуваченого, а й згоду заставодавця, якщо кошти були внесені третьою особою.

Важливим адаптивним інструментом, передбаченим ч. 6 ст. 616 КПК України, також є можливість зміни запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту на особисте зобов'язання за випадків перебування особи на території, на якій ведуться активні бойові дії. Даний випадок законодавець визначає єдиною можливістю прямого звернення підозрюваного чи обвинуваченого до слідчого судді або суду. Законодавець передбачив для слідчого судді або суду право, а не обов'язок, розглядати таке питання, яке є винятком із загального порядку, установленого ст. 201 КПК України щодо обов'язкового розгляду клопотання. Дана норма уособлює прагматичну кримінальну політику, оскільки здійснення контролю за виконанням домашнього арешту в зоні бойових дій є об'єктивно неможливим, а отже, необхідно пристосовуватися до запровадження більш гнучких запобіжних заходів.

На підставі аналізу судової практики В. Михайленко виокремила низку критеріїв, які враховуються судами при ухваленні рішення щодо зміни домашнього арешту на особисте зобов'язання: фактичне перебування особи на території активних бойових дій; характер інкримінованого кримінального правопорушення; наявність сім'ї та необхідність забезпечення її безпеки; наявність підстав, згідно з якими підозрюваний чи обвинувачений є військовозобов'язаним та підлягає мобілізації; спроможність особи захищати Україну з огляду на характер правопорушення, за яке її притягнуто до відповідальності; отримання повістки до ТЦК і СП; належне дотримання особою умов раніше обраного запобіжного заходу тощо [61].

Ми підтримуємо позицію В. Михайленко щодо права звернення з клопотанням про зміну чи скасування запобіжного заходу (ст. 201 КПК України), яке в

загальному порядку належить підозрюваному, обвинуваченому та його захиснику, але під час дії особливого режиму досудового розслідування захисника необґрунтовано позбавлено права суб'єкта, який може ініціювати питання щодо скасування чи зміни запобіжного заходу [61]. На нашу думку, даний підхід не узгоджується із засадою рівності сторін та впливає на ефективність захисту, що вимагає нормативного корегування. У зв'язку з цим пропонуємо положення ч.ч. 1, 4, 5, 6 ст. 616 КПК України доповнити нормою щодо права захисника підозрюваного чи обвинуваченого звертатися до прокурора з клопотанням про ініціювання перед судом питання про скасування або зміну запобіжного заходу. Нормативне коригування даних питань підвищить процесуальні гарантії захисту та мінімізує ризики формалізму під час реалізації прав особи.

Таким чином, запровадження правового режиму воєнного стану зумовило істотну трансформацію нормативного регулювання ЗЗКП, насамперед у сфері застосування запобіжних заходів. Наявні зміни стали логічною відповіддю держави на безпрецедентні виклики, спричинені збройною агресією та необхідністю одночасного досягнення двох взаємопов'язаних цілей, а саме забезпечення ефективності кримінального провадження та збереження обороноздатності країни. Аналіз положень розділу II та спеціального розділу IX[1] КПК України свідчить про прагнення законодавця встановити рівновагу між завданнями кримінального провадження та гарантіями прав і свобод людини, однак у ситуації підвищеної загрози національній безпеці пріоритет надається захисту публічного інтересу.

2.3. Процесуальні особливості проведення слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану

Розслідування та розкриття кримінального правопорушення неможливі без своєчасного, повного та ефективного проведення С(Р)Д. Саме їх здійснення дозволяє отримати первинну доказову інформацію, забезпечити її процесуальне закріплення та перевірку достовірності наявних відомостей, а також створити належну основу для прийняття подальших процесуальних рішень.

Відповідно до ч. 1 ст. 223 КПК України С(Р)Д являють собою процесуальні дії, спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. На законодавчому рівні існує чітка система С(Р)Д, визначено коло суб'єктів, уповноважених їх виконувати, установлено процесуальний порядок їх проведення, строки, а також систему процесуальних гарантій, покликаних запобігти порушенням прав і свобод осіб, які залучаються до участі в них. Разом з тим умови воєнного стану потребували суттєвих коректив та трансформацій у частині відповідності С(Р)Д формі та змісту їх проведення. На думку А. Піддубної, організація та порядок проведення С(Р)Д, вибір форм і методів діяльності слідчих підрозділів суттєво залежать від зовнішніх і внутрішніх чинників, особливо за умов дії воєнного стану. Впливовими чинниками передусім є: правовий режим, що передбачає тимчасове обмеженням прав, свобод та законних інтересів громадян відповідно до вимог законодавства воєнного часу; скорочення кількості населення на окремих територіях, що значно ускладнює виявлення, допит свідків; обмеженість або повна недоступність ресурсів оперативних підрозділів, що унеможливлює повноцінне проведення оперативно-розшукових заходів, тощо [153, с. 26]. Зазначені фактори не лише ускладнюють процес збирання доказів, а й зумовлюють потребу у формуванні нових підходів до організації та проведення С(Р)Д.

Проведене нами інтерв'ювання слідчих та прокурорів довело наявність великої кількості ситуацій, за яких вони під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану стикаються з несприятливими для ефективного, повного та швидкого проведення С(Р)Д чинниками, якими передусім стають: високий рівень небезпеки для життя учасників С(Р)Д та знищення або недоступність джерел доказів (відповідно 14,8 % та 26,3 % опитаних); відсутність безпечного доступу до місця події (14,8 % та 21 % опитаних); неможливість залучення понятих (14,8 % та 10,5 % опитаних); неможливість оперативного отримання дозволу слідчого судді на проведення С(Р)Д (40,7 % та 15,7 % опитних). За умов дії воєнного стану слідчі та прокурори змушені максимально адаптуватися та виявляти креативність у визначенні алгоритму дій, фактично самостійно формувати модель реагування на кожну конкретну ситуацію, зважаючи лише на власний професійний досвід і знання. Такий

перебіг подій зумовлює необхідність перегляду традиційного підходу до організації, планування та проведення С(Р)Д, акцентуючи увагу на ситуативну гнучкість, пріоритетність і пошук компромісу між процесуальною формою й досягненням результатів.

В умовах воєнного стану найбільших змін зазнала регламентація порядку проведення тих С(Р)Д, які відіграють ключову роль у фіксації первинної доказової інформації. Такі дії зазвичай потребують обов'язкового контролю чи нагляду за їх проведенням, участі понятих або використання технічних засобів фіксації, а в окремих випадках вимагають отримання попереднього дозволу слідчого судді. Під час дії воєнного стану можливість дотримання відповідних процесуальних вимог суттєво ускладнюється або взагалі унеможливлюється. Зважаючи на це, законодавець передбачив особливий порядок проведення С(Р)Д, спрямований на збереження дієздатності системи досудового розслідування та оперативне реагування на кримінальні правопорушення. Розглянемо детальніше регламентацію проведення деяких С(Р)Д.

Процесуальний порядок проведення *огляду* визначено ст.ст. 237–239 КПК України. Огляд є однією з ключових С(Р)Д та відіграє фундаментальну роль під час збирання первинної доказової інформації на стадії досудового розслідування. Проведення даної дії дозволяє безпосередньо задокументувати важливі обставини події, зокрема зібрати відомості про місце вчинення кримінального правопорушення, простежити його механізм, виявити сліди злочинної діяльності, а також дослідити матеріальні об'єкти, що мають доказове значення. Як зауважив В. В. Корнієнко, огляд являє собою важливу першочергову та невідкладну С(Р)Д, спрямовану на пошук та документування слідів кримінального правопорушення. Унікальність даної дії дозволяє слідчому оцінити обстановку події у вигляді, яка під впливом часу чи умов може змінитися або втратити сліди чи місця їх розташування. Саме під час огляду місця події слідчий моделює механізм учинених протиправних дій, здійснює попередню кримінально-правову кваліфікацію, висуває припущення щодо перебігу події кримінального правопорушення [95, с. 125]. Завдяки кваліфікованому проведенню огляду забезпечується комплексне сприйняття

обстановки події та дозволяє слідчому сформувати обґрунтовану версію розвитку подій з визначенням подальшого напряму дій у кримінальному провадженні. Важливо не лише виявити і зафіксувати речові докази, а й належно їх вилучити, провести попереднє дослідження, перевірку достовірності та подальшу процесуальну оцінку відповідно до критеріїв допустимості, достатності та належності.

Особливої уваги потребує порядок проведення огляду в умовах воєнного стану. У цьому контексті Я. Ю. Бингар та Д. С. Вареник вважають, що кожне місце огляду потребує специфічного підходу з боку слідчих, відповідної тактики проведення С(Р)Д, збирання та фіксування доказів, а також залучення відповідних фахівців, а саме як судово-медичних експертів, саперів, вибухотехніків, спеціалістів з аеророзвідки та ін. [10, с. 26].

В умовах воєнного стану досить часто огляд стає єдиним доступним інструментом безпосереднього збору доказів, що вимагає від слідчого високої професійної підготовки, уміння оперативно орієнтуватися в надзвичайних ситуаціях та водночас дотримуватися процесуальних вимог навіть за відсутності належного технічного забезпечення чи участі понятих. У передбачених законом випадках такий огляд може бути проведено з урахуванням положень ст. 615 КПК України.

В. Г. Клепіковський, досліджуючи особливості проведення огляду в умовах воєнного стану, обґрунтовано зауважив, що, незважаючи на запровадження режиму воєнного стану на всій території України, використання норм розділу IX[1] КПК України в місцевостях, де активні бойові дії не відбувалися або не відбуваються, слід вважати зловживанням правом уповноваженими на те суб’єктами. Наслідком таких дій має бути визнання недопустимими доказів, зібраних у порядку, передбаченому зазначеним вище розділом. Безпосередньо факт проведення огляду місця події в умовах воєнного стану не є підставою необхідності застосування спеціальних процедур, передбачених розділом IX[1] КПК України. Рішення щодо проведення огляду місця події за спеціальними правилами повинно ґрунтуватися на наявності об’єктивних чинників (загальні та спеціальні умови) та суб’єктивній позиції слідчого, дізнавача чи прокурора, який приймає рішення про застосування

розділу IX[1] КПК України, зважаючи на об’єктивні умови та керуючись власним внутрішнім переконанням [88, с. 146, 147].

Загалом проведення огляду місця події, навіть за умов воєнного стану, потребує дотримання базових вимог до тактики, методики та фіксації результатів цієї С(Р)Д. Напрацьовані процесуальною практикою загальні правила мирного часу залишаються також актуальними, зокрема, щодо послідовності дій, використання технічних засобів фото- та відеофіксації, вилучення об’єктів, складання протоколу, залучення спеціалістів та ін. Разом з тим законодавцем передбачено й певну специфіку проведення даного заходу в умовах воєнного стану, а саме щодо процесуального порядку дій: огляд місця події може проводитися без унесення відомостей до ЄРДР у випадках відсутності технічної можливості для такого внесення, а саме слідчий, дізнавач або прокурор повинні невідкладно винести постанову про початок досудового розслідування (абз. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України); за відсутності можливості складання процесуальних документів про хід і результати проведення огляду місця події фіксація здійснюється доступними технічними засобами з подальшим складанням відповідного протоколу, але не пізніше сімдесяти двох годин з моменту завершення огляду місця події (абз. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України); огляд місця події в житлі чи іншому володінні особи може проводитися без участі понятих у випадках об’єктивної неможливості їх залучення або через потенційну небезпеку для їхнього життя чи здоров’я з обов’язковим фіксуванням доступними технічними засобами шляхом здійснення безперервного відеозапису всього перебігу результатів проведення огляду житла чи іншого володіння особи (абз. 3 ч. 1 ст. 615 КПК України); копії матеріалів огляду місця події в обов’язковому порядку зберігаються в електронному вигляді в дізнавача, слідчого чи прокурора (ч. 14 ст. 615 КПК України).

За умов воєнного часу огляд місця події може бути пов’язаний з перебуванням на території, яка може бути замінованою, обстрілюватися чи контролюватися ворогом, що створює пряму загрозу життю та здоров’ю учасників огляду. На думку В. В. Корнієнка, за таких умов проведення огляду місця події слід здійснювати за «усіченою» методикою без пошуку та фіксації в протоколі деталей таких місць

події, які не мають суттєвого значення для кримінального провадження. Такі деталі мають фіксуватися за допомогою фото- та відеозйомки, що дозволить суттєво зекономити часові та людські ресурси, водночас якість огляду не знижується, адже деталі все одно фіксуються в установленому законом порядку [95, с. 126]. Г. К. Тетерятник вважає, що під час проведення огляду місця події в умовах бойової обстановки, а також поєднаному з аварійно-пошуковими та аварійно-рятувальними роботами, необхідно пересуватися до небезпечної зони, де якомога швидше фіксувати обстановку, робити відповідні заміри, фіксувати місце виявлення та перебування трупа, вилучати речові докази тощо. Обстановку необхідно фіксувати за допомогою технічних носіїв, а також швидко занотовувати деталі для подальшого їх занесення до протоколу огляду місця події, який доцільно складати поза межами небезпечної зони [224, с. 295, 296]. Вважаємо, що дана процесуальна дія, у зв'язку з високим рівнем загрози для життя та здоров'я її учасників, має виконуватися в максимально стислий термін, з пріоритетом на фіксацію ключових обставин події та закріплення фактів, що вказують на наявність ознак кримінального правопорушення. За таких умов пріоритетом стає не всебічне дослідження слідової інформації, що часто ускладнюється зазначеними вище причинами, а швидка, надійна та процесуально допустима фіксація події, яка допоможе в подальшому здійснити правову кваліфікацію злочину та зберегти доказову цінність наявної інформації.

Особливо складним є огляд у кримінальних провадженнях, пов'язаних з розслідуванням воєнних злочинів, оскільки виникають складнощі як з об'єктами посягання, так і способом учинення. Уповноважені службові особи під час такого огляду повинні враховувати специфіку джерел доказової інформації. Прикладом, у разі артилерійських обстрілів необхідно брати до уваги форму, напрям розкидання ґрунту, розташування уламків, що допоможе встановити напрям ведення вогню, тип озброєння, ймовірне місце запуску снаряду. Дана інформація має важливе значення для ідентифікації сторони-агресора та кваліфікації злочину. Водночас ефективність огляду таких об'єктів значною мірою залежить від оперативності дій уповноважених осіб, оскільки кратери від вибуху втрачають свою інформаційну

цінність упродовж перших годин або днів після обстрілу внаслідок впливу погодних умов, діяльності військових чи цивільного населення, використання ними техніки. Такий огляд важливо проводити обов'язково за участі фахівців, які можуть здійснити вибухотехнічний аналіз та володіють знаннями з судової балістики. Зазначимо, що з початку повномасштабного вторгнення кількість С(Р)Д, що передбачали проведення огляду місця події та огляду вилучених об'єктів за участі судових експертів-криміналістів, збільшилася на 144 %, при цьому 65 % таких дій проводилися із залученням спеціалістів вибухотехників [259, с. 14].

На нашу думку, своєчасне проведення огляду місця події в умовах воєнного стану в екстремальних умовах можна вважати критичною формою реагування на загрозу безповоротної втрати слідів кримінального правопорушення. Як справедливо підкреслюють О. А. Марченко та І. М. Твердохліб, швидке реагування на повідомлення про вчинений злочин і проведення початкових С(Р)Д в умовах надзвичайної обстановки дозволить отримати найбільш повну та цінну інформацію для розслідування [130, с. 662; 223, с. 1]. Разом з тим за наявності тактичного ризику та потенційної загрози життю і здоров'ю учасників огляду доцільно розглянути можливість перенесення процесуальної дії чи зменшення їх кількості (наприклад, без залучення понятих) або використання дистанційно керованих роботів [225, с. 334].

У цьому контексті варто зазначити щодо можливого використання під час проведення огляду місця події новітніх технологій, здатних мінімізувати загрозу життю та здоров'ю учасників С(Р)Д і одночасно забезпечити належний рівень фіксації доказової інформації. На сьогодні перспективним вважається напрям застосування дистанційних засобів спостереження й фіксації, зокрема безпілотних літальних апаратів (далі – БПЛА), супутникових навігаційних систем, аерофотографування, дистанційного зондування, а також цифрових платформ для створення віртуальних реконструкцій місця події. Застосування БПЛА дозволяє оперативно обстежувати складні висотні об'єкти або велику за площею чи протяжністю територію. Такі дослідження території варто проводити у випадках мінування, активних бойових дій або обмеженого фізичного доступу, забезпечуючи

при цьому високоточну відео- та фотозйомку з різних ракурсів. Отримані дані в результаті такої аерофіксації можна інтегрувати за допомогою спеціалізованого програмного забезпечення для побудови комп'ютерносферичних панорам, тобто віртуальних тривимірних моделей місця події, які дозволяють у подальшому багаторазово вивчати обстановку та деталізувати слідову інформацію без повторного фізичного доступу до локації.

Сьогодні науковці обґрунтовано вивчають доцільність використання робото-технічних комплексів спеціального призначення, які мають широкий функціонал для проведення С(Р)Д у небезпечному середовищі. О. А. Парфило зазначає, що використання цих технічних засобів дозволяє оператору, перебуваючи на безпечній відстані, не лише здійснювати фото- та відеофіксацію, а й виконувати більш складні завдання, прикладом, вилучати сліди біологічного походження [147, с. 94].

Слідчі досить часто для огляду місця події запрошують різного роду спеціалістів. Так, сьогодні для проведення оглядів і документування (фіксації) пошкоджень у результаті влучання снарядів та ракет, на підставі рішення органів досудового розслідування залучають спеціалістів-вибухотехніків чи спеціалістів з питань застосування ракетних військ, артилерії та військової авіації. Зазначені спеціалісти виконують відповідні заходи щодо пошуку, огляду, видалення заряду, транспортування, знешкодження вибухових пристроїв і вибухових речовин, а також підтверджують відсутність загрози вибуху в разі необхідності проведення огляду місця події. З метою проведення С(Р)Д, пов'язаних з оглядом та вилученням технічних засобів з ознаками спеціальних технічних засобів, у ході негласного отримання інформації залучаються спеціалісти у сфері спеціальних технічних засобів [174].

У слідчій практиці дедалі більше трапляється випадків використання матеріалів, зібраних військовослужбовцями в ході виконання ними службових обов'язків. Зокрема, йдеться про рапорти, службові записки, відеозаписи та інші носії інформації, що містять дані про вчинення злочинів та можуть мати доказове значення. Ці матеріали часто стають першоджерелами під час розслідування обставин учинення воєнних злочинів, коли органи розслідування не можуть об'єктивно та оперативно реагувати на події через небезпеку перебування в зоні

бойових дій. Разом з тим наявність зазначених вище матеріалів у кримінальному провадженні не передбачає автоматичного надання їм статусу доказів, зважаючи на вимоги кримінального процесуального закону.

Найбільш складною С(Р)Д є *обшук*, який традиційно вважається найбільш значним за ступенем втручання в конституційні права особи, насамперед право на недоторканність житла чи іншого володіння особи. Відповідно до ч. 1 ст. 234 КПК України обшук проводиться для виявлення і фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукання знаряддя кримінального правопорушення або майна, здобутого внаслідок його вчинення, а також з метою встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб.

Згідно із законодавством обшук може бути проведений у будь-якому приміщенні або місці, де слідчий чи прокурор обґрунтовано припускають наявність речей, документів або інших об'єктів, що мають істотне значення для кримінального провадження. Йдеться не лише про житлові приміщення (будинки, квартири), а й про інші об'єкти, прикладом, садибні ділянки чи заміські будинки, службові чи офісні приміщення, готельні номери, гаражі, а також будь-які інші локації, у яких може знаходитися інформація про обставини чи знаряддя вчинення правопорушення, що підлягають виявленню та вилученню. В. М. Маркєлова підкреслює, що обшук завжди має виражений примусовий характер. Насамперед, такі дії виявляються в праві слідчого входити до приміщення всупереч волі обшукуваної особи, відкривати зачинені приміщення та сховища, усувати системи логічного захисту у випадках відмови присутньої в них особи під час обшуку самостійно зняти обмеження доступу. Слідчий також наділений правом заборонити будь-якій особі залишати місце обшуку до його завершення та вжиття заходів, що заважають проведенню обшуку. Обшук може провадитися у вигляді перевірки осіб, які перебувають у житлі або будь-якому іншому приміщенні, у разі наявності достатніх підстав вважати, що вони приховують важливі для розслідування предмети чи документи [129, с. 79].

Загальною вимогою для проведення обшуку є застосування процедури, визначеної ст. 236 КПК України. Разом з тим у період воєнного стану за умов

неможливості повного дотримання зазначеної норми або за наявності реальної загрози життю та здоров'ю учасникам даної процедури допускається використання механізмів, передбачених ст. 615 КПК України, що встановлює особливий режим проведення обшуку під час дії особливого періоду. Зокрема, під час дії воєнного стану запроваджуються наступні ключові відступи від загального порядку: дозвіл на проведення обшуку може бути надано не лише на підставі ухвали слідчого судді, а також за постановою керівника відповідного органу прокуратури; скасовано заборону на проведення обшуку в нічний час, що обумовлено необхідністю оперативного реагування на обставини, які швидко змінюються; обшук допускається без участі понятих, якщо існує загроза їх життю чи здоров'ю, за умови обов'язкової фіксації технічними засобами ходу та результатів дії; у виняткових випадках дозволяється фіксувати предмети, вилучені під час обшуку, виключно засобами відеозапису з подальшим складанням протоколу протягом 72 годин; зберігається засада забезпечення права на захист, тобто участь захисника повинна бути гарантована або фізично, або шляхом дистанційної комунікації із застосуванням технічних засобів, якщо його особиста присутність є неможливою. Таким чином, законодавець намагається збалансувати потребу в ефективності досудового розслідування із завданням захисту життя та безпеки його учасників, зберігаючи при цьому використання традиційних процесуальних інструментів в особливих умовах.

Разом з тим проведення обшуку в умовах війни не завжди передбачає лише процесуальну дію, а й являє собою комплексне завдання підвищеного ризику, що потребує попередньої підготовки та врахування тактичних особливостей. Зокрема, під час планування дії необхідно оцінити рівень загрози, оперативну обстановку, доступність безпечних маршрутів, а також мінімізувати ризики для особового складу і цивільного населення.

Головним слідчим управлінням Національної поліції України визначено низку рекомендацій для послідовного проведення обшуків органами досудового розслідування в особливих умовах, а саме щодо: розробки маршруту руху до місця обшуку з урахуванням мінної небезпеки, рельєфу місцевості, зон активних бойових дій

та можливих засідок; отримання інформації від військового командування про розташування військових об’єктів, мінних полів, зон артилерійського обстрілу; забезпечення належного супроводу слідчо-оперативної групи підрозділами Збройних Сил України; маскування діяльності правоохоронців, у тому числі використання цивільного одягу, немаркованого транспорту, а також організації фіктивних операцій для відволікання уваги противника; дотримання правил інформаційної безпеки, оскільки ризик витоку даних у прифронтових регіонах є надзвичайно високим через наявність ворожих агентів серед місцевого населення, здатних передавати інформацію про дії слідчих підрозділів з використанням сучасних засобів зв’язку та технологій; урахування загрози застосування противником дронів для ведення спостереження та перехоплення радіо- й телефонних переговорів, що зумовлює необхідність застосування засобів радіозахисту та шифрованих каналів комунікації [2]. Таким чином, проведення обшуку в зоні бойових дій являє собою не лише правову процедуру, а й операцію підвищеної складності, яка охоплює координацію дій між слідчими підрозділами, військовими формуваннями та службами спеціальної підготовки.

Слід зазначити, що в період дії воєнного стану особливі заходи безпеки щодо учасників цієї С(Р)Д мають запроваджуватися до початку її проведення. Зважаючи на підвищений ризик загрози для життя і здоров’я учасників С(Р)Д, обов’язковою умовою є використання ними належних засобів індивідуального захисту, зокрема, бронежилетів, шоломів, а в разі потреби – засобів радіозахисту та екстренної евакуації. Крім того, обшук може проводитися виключно після підтвердження фахівцями-вибухотехніками або саперами відсутності вибухонебезпечних предметів чи мінних загорож на території проведення процесуальної дії [173]. Ця вимога зумовлена великою кількістю випадків мінування житлових і нежитлових приміщень на прифронтових територіях.

Варто підкреслити, що обшук може проводитися як у житлі або іншому володінні підозрюваного чи іншого учасника провадження, так і в третіх осіб, за наявності обґрунтованих підстав вважати, що вони зберігають речі чи документи, які мають доказове значення. Відповідно до вимог КПК України, суб’єктом

проведення обшуку є виключно слідчий чи прокурор, уповноважений на виконання ухвали слідчого судді або постанови керівника відповідного органу прокуратури в порядку, передбаченому ст. 615 КПК України.

Беручи до уваги правозастосовну практику, зазначимо, що відступ від даної норми вважається істотним порушенням закону. Зокрема, Верховний Суд у постанові від 29 січня 2019 р. у справі № 466/896/17 визнав, що проведення обшуку особами, які не є слідчим або прокурором, становить порушення процесуальної форми та передбачає недопустимість отриманих доказів відповідно до ст.ст. 86, 87 КПК України. Результати такого обшуку не можуть бути використані під час ухвалення обвинувального вироку [141].

На початку проведення обшуку слідчий зобов'язаний запропонувати особі видати добровільно предмети, документи чи інше майно, яке підлягає вилученню і може мати доказове значення для кримінального провадження. У разі відмови службові особи на підставі ч. 6 ст. 236 КПК України мають право застосовувати примусові заходи. Усі вилучені під час обшуку предмети можна розмежувати на кілька категорій: речі, безпосередньо зазначені в ухвалі слідчого судді або постанові керівника органу прокуратури про дозвіл на проведення обшуку; речі, вилучені законом з обігу, прикладом зброя, боєприпаси, вибухові речовини, незалежно від їх зв'язку з конкретним кримінальним провадженням; речі, які не зазначено в ухвалі, але які мають доказове значення, що підлягає обґрунтованій фіксації та процесуальній оцінці; речі, вилучені під час особистого обшуку осіб, які перебувають у приміщенні під час проведення обшуку (ч. 7 ст. 236 КПК України).

Реалії сьогодення вимагають нових підходів під час проведення обшуку за умов оголошення сигналу повітряної тривоги. Ю. В. Шендрик зазначає, що наразі слідча практика демонструє переважно сталий підхід, тобто навіть після отримання сигналу тривоги обшук продовжується. Дана практика обумовлюється зокрема тим, що відповідно до ч. 1 ст. 235 КПК України порядок доступу до житла чи іншого володіння особи передбачає можливість реалізації ухвали слідчого судді лише один раз без процедури переривання обшуку. Таким чином, у законодавстві фактично відсутнє регулювання норм щодо порядку дій у разі розпочатого обшуку та

оголошення повітряної тривоги. Відсутність даного положення породжує низку проблем. По-перше, створюється ризик порушення основоположних прав учасників обшуку, зокрема права на життя і безпеку. По-друге, ситуація невизначеності унеможливлює ефективний контроль за законністю дій органів розслідування, що може призвести до оскаржень і втрати допустимості доказів [274, с. 656, 658].

У цьому контексті А. А. Колода зазначив, що власник або користувач житла чи іншого володіння, його захисник, поняті мають право в добровільному порядку залишити місце проведення обшуку в разі надходження повідомлення про повітряну тривогу з офіційних джерел оповіщення органів державної влади України. Такі особи після завершення обшуку звільняються від обов'язку підписувати протокол проведення даної С(Р)Д [90, с. 36, 37].

У свою чергу, О. С. Смірнов та І. С. Огерук акцентують увагу на існуванні низки практичних проблем, пов'язаних з проведенням обшуку, а саме щодо: порядку виклику осіб для підписання протоколу у випадках вимушеного залишення ними місця слідчої дії через загрозу їх життю; відповідальності таких осіб у разі їх неявки; вироблення належного процесуального механізму дій у ситуації, коли особа не може бути фізично присутньою, але готова підтвердити достовірність відомостей у протоколі за допомогою засобів дистанційного зв'язку [206, с. 179; 142, с. 67, 68].

На нашу думку, зазначені вище питання потребують комплексного підходу, який передбачає не лише нормативного регулювання підстав та порядку переривання обшуку, а й визначення алгоритму дій учасників цієї процесуальної дії. У зв'язку з цим пропонуємо внести певні зміни до КПК України, зокрема:

- доповнити ст. 236 КПК України ч. 8^1 та викласти її в такій редакції: «У разі виникнення обставин, що становлять реальну загрозу життю чи здоров'ю учасників обшуку (у тому числі оголошення сигналу повітряної тривоги, артилерійський обстріл, бойові дії в безпосередній близькості), слідчий, прокурор зобов'язані тимчасово перервати проведення обшуку, зафіксувавши в протоколі момент та причини переривання. Поновлення обшуку допускається після усунення небезпеки без отримання нової ухвали слідчого судді, за умови забезпечення безперервності фіксації доказів у протоколі та відеозапису, якщо це технічно можливо»;

- доповнити ч. 2 ст. 104 КПК України четвертим абзацом такого змісту: «У протоколі обшуку обов'язково зазначаються обставини, що стали підставою для переривання процесуальної дії, час її зупинення та відновлення, а також відомості про учасників, які залишили місце проведення дії»;

- частину 1 статті 615 КПК України доповнити абзацами п'ятим та шостим такого змісту:

«У період дії воєнного стану допускається переривання обшуку в разі виникнення загрози життю або здоров'ю його учасників. У такому випадку не вимагається повторного отримання ухвали слідчого судді або постанови керівника відповідного органу прокуратури, якщо обшук відновлюється в межах того самого провадження та того ж місця після усунення загрози.

Учасники обшуку мають право залишити місце проведення процесуальної дії в разі виникнення обставин, що становлять загрозу їхньому життю чи здоров'ю, без негативних процесуальних наслідків. Підписання протоколу в такому випадку може здійснюватися за допомогою кваліфікованого електронного підпису, або під час наступного процесуального контакту».

Вважаємо, що реалізація запропонованого процесуального механізму під час досудового розслідування за умов дії воєнного стану сприятиме досягненню належного балансу між захистом фундаментальних прав учасників і забезпеченням ефективності кримінального провадження, гарантуватиме безпеку учасників процесуальних дій без створення штучних перешкод для досягнення мети обшуку і збереження доказової бази. Крім того, даний процесуальний механізм створить умови для збереження життя і здоров'я осіб, залучених до проведення обшуку, а також унеможливить втрату доказової інформації та переривання процесуальної дії, що може поставити під сумнів допустимість доказів у суді. Отже, запровадження чітко врегульованого порядку призупинення та відновлення обшуку, а також нормативне закріплення дистанційних форм участі учасників процесуальної дії являють собою ключовий механізм для підтримання законності і стабільності правозастосовної практики проведення обшуку в умовах збройного конфлікту.

Важливою С(Р)Д є *допит.* Його процесуальні особливості комплексно врегульовано нормами КПК України, а саме ст. 224 КПК України визначено основні вимоги щодо організації, послідовності та документального оформлення даної С(Р)Д. Зазначене положення окреслює базові засади, яких зобов'язані дотримуватися слідчий та прокурор у процесі отримання показань від учасників кримінального провадження. Водночас законодавство передбачає окремі положення щодо порядку проведення допиту у специфічних процесуальних ситуаціях. Зокрема, ст. 225 КПК України встановлює правові підстави та процедуру проведення допиту свідка чи потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні. Застосування такого механізму забезпечує реалізацію засади безпосередності та спрямовано на недопущення втрати доказової інформації.

Особливої уваги потребують норми, що регулюють допит осіб, які віднесені до вразливих категорій. Так, у ст.ст. 226, 227 КПК України передбачено спеціальні вимоги щодо допиту малолітніх і неповнолітніх осіб, установлюючи обов'язковість участі їх законних представників, а також педагогів чи психологів. Ці приписи покликані мінімізувати негативний психологічний вплив та унеможливити порушення прав даної категорії осіб. Крім того, ст.ст. 490, 491 КПК України регламентують порядок отримання показань від неповнолітніх підозрюваних, що є важливим у контексті реалізації найкращого забезпечення інтересів таких осіб та гарантування їх права на захист.

На сьогодні організація та проведення допиту в умовах дії воєнного стану ускладнюється багатьма об'єктивними факторами, зокрема, через масове вимушене переміщення громадян як у межах території України, так і за її кордони, а також мобілізацією осіб, що унеможливлює їхнє перебування за місцем постійного проживання. Крім того, додаткові ризики створює постійна загроза ракетних і артилерійських обстрілів, що також викликає непередбачувані зміни в місці перебування свідків, потерпілих або підозрюваних.

У зв'язку з наявністю зазначених вище умов традиційний порядок виклику для допиту ускладнюється або зовсім стає неможливим. Загалом забезпечення явки особи потребує певних витрат часових ресурсів, фінансових та організаційних, що

значно впливає на динаміку досудового розслідування, його ефективність та збирання доказової інформації.

О. В. Лазукова, К. Ю. Чугуєнко та О. І. Агаркова з метою забезпечення оперативного розслідування кримінального провадження в умовах особливого режиму пропонують слідчим та прокурорам запровадити застосування відповідно до ч. 11 ст. 232 КПК України проведення опитування особи в режимі відео- або телефонної конференції, яка у зв'язку з перебуванням у віддаленому від місця проведення досудового розслідування місці, хворобою, зайнятістю або іншими причинами не може без зайвих труднощів вчасно прибути до слідчого чи прокурора. Таке опитування може слугувати інформаційним орієнтиром для обґрунтування позиції сторони кримінального провадження, потерпілого щодо заявленого клопотання, скарги тощо, але не є доказом у кримінальному провадженні. Крім того, науковці пропонують надати можливість свідкам і потерпілим записувати свої показання власноруч [111, с. 169, 170; 265, с. 164].

Вважаємо пропозицію щодо можливості власноручного викладення свідками чи потерпілими своїх показань цікавою, але вона потребує критичного осмислення з позицій засад кримінального провадження. Письмовий виклад показань в умовах воєнного стану може виконувати важливу превентивну функцію, а саме сприяти збереженню фактичних даних, які за відсутності альтернативних механізмів можуть бути втрачені назавжди. Разом з тим слід зауважити, що ця ініціатива в її нинішньому вигляді не відповідає вимогам процесуальної форми, що визначено ст. 84 КПК України, а також властивостям допустимості доказів, закріпленим у ст.ст. 86, 87 КПК України. Власноручно написані показання, отримані поза межами процесуальної дії, не гарантують автентичності джерела, добровільності волевиявлення та відсутності зовнішнього впливу. Крім того, така форма отримання інформації позбавляє реалізації права стороною захисту на перехресний допит, що вважається ключовим елементом засади змагальності.

В умовах збройної агресії та підвищеного рівня загроз національній безпеці в наукових колах періодично порушується питання щодо доцільності запровадження так званих «особливих» або «посилених» методів допиту, спрямованих на

отримання інформації будь-якими засобами. Прикладом, ізраїльські спецслужби користуються методом фізичного й психологічного впливу, що не залишають видимих слідів (позбавлення сну, вплив високої чи низької температури тощо). Прихильники даної концепції апелюють до принципу «вищої мети», обґрунтовуючи, що в умовах реальної небезпеки морально-етичні міркування поступаються прагматичним критеріям ефективності [111, с. 171]. Однак такі концепції, на нашу думку, несумісні з фундаментальними засадами кримінального провадження та міжнародними стандартами у сфері захисту прав людини, оскільки вони суперечать ст. 28 Конституції України, у якій закріплено абсолютну заборону катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поводження чи покарання. Дана норма має імперативний характер і не допускає жодних винятків навіть в умовах особливого періоду. Аналогічна заборона передбачена ст. 3 ЄКПЛ, яка так само має абсолютний характер і не припускає відступів навіть за умов війни. Більш того, легітимація подібних дій суперечила б засаді верховенства права, що становить основу кримінального провадження (ст. 8 КПК України).

На нашу думку, в умовах воєнного стану пріоритетним має стати завдання вдосконалення сучасних тактичних прийомів допиту, розроблення науково обґрунтованих комунікативних методик та впровадження технологічних засобів, здатних підвищити результативність отримання інформації без порушення фундаментальних прав людини. Передусім слід розглядати застосування поліграфа, когнітивного інтерв'ю, методик аналізу поведінкових реакцій та психофізіологічних показників, що, у свою чергу, підвищить якість розслідування з урахуванням етичних чи правових стандартів.

Вважаємо в цьому контексті слушною думку С. А. Градун щодо систематичного вчинення воєнних злочинів військовослужбовцями держави-агресора та зростання рівня суспільної небезпеки. Для встановлення істини в кримінальних провадженнях за такими злочинами необхідно використовувати лише легальні засоби. У зв'язку з цим застосування поліграфа під час проведення С(Р)Д у районах ведення бойових дій вважається обґрунтованим [48, с. 321]. Ми

підтримуємо таку позицію, оскільки використання поліграфа може стати допоміжним засобом для отримання орієнтовної інформації, яка дозволить перевірити правдивість наданих показань або уточнити напрям подальшого розслідування.

Доречно також зауважити, що проведення допиту в умовах дії воєнного стану потребує врахування не лише правових, а й психологічних аспектів, оскільки велика кількість потерпілих, свідків і навіть підозрюваних належить до категорії осіб, які зазнали психологічних травм через бойові дії, окупацію або інші пов'язані з війною обставини. Отже, вважаємо обов'язковим залучення спеціалістів, які мають відповідну підготовку та досвід роботи з вразливими групами (психологи, психіатри, медичні працівники та ін.).

Під час надання показань особливого підходу потребують особи вразливої категорії, до яких передусім належать: неповнолітні та малолітні особи, особливо ті, які стали свідками чи жертвами воєнних злочинів; люди похилого віку, які через фізичні чи когнітивні зміни потребують спеціальної тактики допиту; потерпілі від сексуального насильства, катувань чи інших насильницьких злочинів, що стають поширеним явищем під час воєнних конфліктів; особи з інвалідністю, а також ті, хто мають ознаки психологічної травми або посттравматичного стресового розладу (далі – ПТСР).

У ході допиту слід ураховувати загальний фізичний і психоемоційний стан особи, а також фактори, що зумовлюють підвищену вразливість. Обов'язковою умовою результативності даної С(Р)Д є залучення спеціаліста, який розуміє природу психологічної травми та її наслідки. Такий фахівець буде сприяти слідчому у визначенні відповідної комунікативної тактики, формулюванні запитань та мінімізації ризику повторної травматизації потерпілого чи свідка.

Важливе значення як з огляду забезпечення обороноздатності держави, так і з метою належного документування воєнних злочинів має допит військовополонених. Як зауважили Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О. М Дуфенюк, даний процес є частиною слідчої діяльності, спрямованої на з'ясування фактів, отримання показань та інформації від військовополонених щодо подій, які сталися під час воєнних дій [11, с. 159].

Своєчасне і належне проведення допиту зазначеної категорії осіб становить важливий інструмент для отримання даних про дислокацію військ противника, їх чисельність, озброєння, моральний стан і наміри. Допит відіграє ключову роль у кримінальних провадженнях щодо злочинів, учинених військовослужбовцями держави-агресора. Умовно можна виокремити дві категорії військовополонених: перша – це особи, щодо яких відсутні ознаки їх причетності до воєнних злочинів, у такому разі допит має оперативно-розвідувальний характер; друга – це особи, стосовно яких існують докази вчинення воєнних злочинів, у такому разі допит набуває форми повноцінної С(Р)Д у межах кримінального провадження. Разом з тим у будь-якому випадку зазначена категорія суб'єктів має право на гідне поводження та недоторканність особи.

Суттєве значення в розслідуванні воєнних злочинів посідає інститут *судової експертизи*. Зважаючи на те, що злочини, учинені військовослужбовцями країни агресора на території України визначаються безпрецедентним масштабом, високим ступенем суспільної небезпеки та складністю доказування, виникає потреба в усебічному аналізі великого масиву подій, ретельному документуванні доказової інформації та організації широкого кола судових експертиз. Експертні дослідження за таких подій стають важливим інструментом формування належної доказової бази в кримінальному провадженні. На думку О. О. Кисельова, збирання процесуальних доказів в умовах особливого періоду неминуче передбачає проведення великої кількості судових експертиз, зокрема, судово-медичних, судово-балістичних, експертизи зброї, слідів та обставин її використання, вибухотехнічних, військових, екологічних, пожежно-технічних, трасологічних, досліджень металів і сплавів, генотипоскопічних та інших [87, с. 117].

Одним з ключових напрямів у цьому контексті є проведення військово-медичних експертиз, метою яких стає дослідження характеру і локалізації тілесних ушкоджень, заподіяних жертвам воєнних злочинів, а також установлення їхнього механізму, оцінка ступеня тяжкості та визначення причин смерті. Беручи до уваги специфіку бойових травм, непоодинокі випадки застосування заборонених засобів і

методів ведення війни, результати таких досліджень набувають особливого значення для правильної кваліфікації злочинних діянь.

Суттєве значення має проведення балістичних експертиз, що дозволяють установити траєкторію польоту снарядів або куль, визначити відстань пострілу, вид і модель зброї, а також умови її використання. Результати даних експертиз спрямовані на встановлення обставин учинення обстрілів цивільних об'єктів і, відповідно, доведення фактів порушення законів та звичаїв війни.

Важливе доказове значення має інформація, здобута завдяки проведенню трасологічної та молекулярно-генетичної експертиз. Зокрема, вивчаються сліди пальців рук, фрагменти волосся, крові та інших біологічних зразків, що в подальшому використовується для ідентифікації осіб, причетних до злочинів, а також підтвердження факту перебування конкретних військовослужбовців на місці події. Дослідження зразків ДНК та порівняння відбитків взуття, виявлених на місцях злочину, дозволяють установити зв'язок між підозрюваним та кримінальною подією.

Ю. Чечіль на підставі вивчення досвіду діяльності експертних служб в умовах воєнного стану стверджує щодо впровадження останнім часом понад двадцяти нових експертних спеціальностей, серед яких є унікальні для України, зокрема: оцінка можливих наслідків застосування вибухових пристроїв; оцінка наслідків впливу технічних факторів диверсії (терористичного акту) та інших надзвичайних ситуацій; визначення геолокації електронного пристрою; дослідження радіоелектронного обладнання прийому, обробки та передачі інформації [259, с. 13]. Вважаємо, що ці напрями є надзвичайно актуальними в умовах воєнного стану, оскільки розслідування великої кількості воєнних злочинів потребує не лише класичних підходів, а й упровадження новітніх технологій з метою встановлення фактів застосування зброї масового ураження, виявлення цифрових слідів злочину, документування фактів використання сучасних засобів комунікації в процесі вчинення злочинів.

Певної трансформації у зв'язку з необхідністю здійснення досудового розслідування в умовах особливого режиму зазнало правове регулювання

проведення НС(Р)Д. Зазначимо, що формально ст. 615 КПК України передбачає лише зміну суб'єкта, уповноваженого надавати дозвіл на проведення НС(Р)Д (замість слідчого судді таке рішення може надати керівник органу прокуратури), але фактичні модифікації є значно глибшими й охоплюють організаційно-тактичний аспект їх реалізації. Загалом зміни в законодавстві зумовлені низкою чинників, серед яких: поява категорій осіб, які раніше не належали до сфери контролю органів розслідування, але становлять підвищену суспільну небезпеку, зокрема колаборанти, учасники незаконних збройних формувань; обмеженість у використанні традиційного арсеналу сил, засобів і технологій негласної роботи оперативних підрозділів у зоні активних бойових дій; відсутність ефективного правового забезпечення діяльності органів досудового розслідування та оперативних підрозділів в умовах воєнного стану [254, с. 195].

Реалізація НС(Р)Д в умовах дій активного воєнного конфлікту ускладнюється наявністю підвищених ризиків як з погляду забезпечення безпеки уповноважених осіб, так і з огляду на збереження та належне оформлення отриманої інформації. Основним завданням у таких умовах стає швидке та надійне отримання відомостей про переміщення, контакти та дії підозрюваних осіб, у тому числі на тимчасово окупованих територіях.

У зв'язку з обмеженим доступом до традиційних каналів оперативного збору інформації, особливого значення набуває використання сучасних технічних засобів. Зокрема, йдеться про застосування автономних пристроїв для спостереження, систем дистанційного перехоплення інформації, технологій прихованої аудіо- та відеофіксації з можливістю передавання даних захищеними каналами.

Разом з тим найбільш критичним викликом залишається забезпечення легітимності та процесуальної допустимості отриманих даних. За умов обмеженого або відсутнього судового контролю на окремих територіях суттєво зростає ризик визнання таких доказів недопустимими. Це обумовлює необхідність вироблення чітких правових механізмів фіксації результатів НС(Р)Д, запровадження додаткових гарантій від можливих зловживань та визначення спеціального порядку оцінки допустимості таких доказів у судовому провадженні.

Слід зауважити, що ефективне проведення С(Р)Д та НС(Р)Д в умовах воєнного стану вимагає належної координації між органами досудового розслідування, оперативними підрозділами та іншими державними й недержавними інституціями. Зважаючи на це, законодавцем прийнято низку нормативно-правових актів, покликаних урегулювати механізми такої взаємодії. Прикладом комплексного регулювання є спільний наказ МВС України, МОЗ України та Офіса Генерального прокурора «Про затвердження Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції України, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини під час воєнного стану на території України» [175]. Зазначений документ визначає алгоритм дій слідчих під час проведення огляду місця події, вилучення біологічних зразків, організації судово-медичних експертиз і забезпечення збереження доказової інформації.

На сьогодні важливе значення має міжнародна співпраця під час збирання та перевірки доказової інформації за фактами вчинення воєнних злочинів. Яскравим прикладом цього є передача французькими фахівцями українським слідчим мобільної ДНК-лабораторії, за допомогою якої значно прискорюється ідентифікація загиблих і підвищується достовірність результатів біологічних експертиз [131]. Крім того, Україна активно співпрацює в рамках спільних слідчих груп (Joint investigation team, JIT; спільна слідча група у складі слідчих із Франції, Ірландії, України) з розслідування як міжнародних, так і окремих злочинів, а також з Офісом прокурора Міжнародного кримінального суду та спеціалізованими іноземними інституціями [96; 63]. Чималий внесок у розслідування забезпечує Atrocity Crimes Advisory Group (ACA), яка надає експертну допомогу шляхом залучення фахівців з міжнародного права, криміналістики та тактики проведення С(Р)Д у конфліктних зонах [40; 59, с. 30; 192]. Як слушно зазначають А. О. Лабенок та І. П. Осипенко, використання міжнародного досвіду та взаємодія з Міжнародним кримінальним судом значно сприяють застосуванню національних практик та дотриманню міжнародних стандартів. Загалом це забезпечує не лише підвищення якості С(Р)Д, а й впливає на легітимність отриманих доказів, що відповідає міжнародним стандартам [172, с. 99, 100].

Отже, С(Р)Д в умовах особливого періоду набувають значення не лише як інструмент установлення фактичних обставин кримінального правопорушення, а й як ключовий елемент функціонування системи кримінальної юстиції. Вони забезпечують реалізацію процесуального обов'язку держави з розслідування злочинів, особливо тих, що мають ознаки воєнних чи системних порушень прав людини. Разом з тим складність оперативного реагування, обмеження доступу до територій, ризики для безпеки учасників провадження вимагають переосмислення практичних підходів до організації та проведення С(Р)Д і нормативних засад їх правового регулювання.

Висновки до розділу 2

1. Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного стану становить цілісну правову модель, що функціонує як механізм адаптації кримінального провадження до системних загроз війни, зберігаючи процесуальну безперервність і забезпечуючи мінімальний рівень правової визначеності. Йдеться не лише про тимчасові відступи від загальних правил кримінального процесу, а й про формування гнучких, але водночас унормованих механізмів, які дозволять органам досудового розслідування та прокуратури реалізувати свої функції в умовах надзвичайних загроз.

2. Функціональність особливого режиму досудового розслідування доцільно розглядати крізь призму взаємопов'язаних напрямів, а саме: регулятивного, гарантійного та інституційно-стабілізаційного.

3. Особливий режим досудового розслідування має тимчасовий характер та обмежується строком дії воєнного стану. Він має винятковий характер, оскільки його застосування допускається виключно за умов об'єктивної неможливості застосування досудового розслідування на загальних підставах. Будь-які рішення владних суб'єктів у межах дії особливого режиму досудового розслідування мають ґрунтуватися на доведеній необхідності відступу від загальних правил, відповідати принципу пропорційності обмежень щодо досягнення легітимної мети та

супроводжуватися обов'язковим прагненням до мінімізації втручання в права та свободи людини.

4. Системного значення набуває поєднання особливого режиму досудового розслідування та інституту спеціального розслідування (in absentia), оскільки дозволяє компенсувати неможливість забезпечити особисту участь підозрюваних, які перебувають на окупованих територіях чи в державі-агресорі. Це формує нову практику взаємодії національних органів із міжнародними інституціями.

5. На основі аналізу положень ст. 615 КПК України обґрунтовано її системоутворюючу роль у побудові особливого режиму досудового розслідування. Розроблена авторська класифікація норм цієї статті за функціональними критеріями, що дозволяє упорядкувати законодавчі новели й виявити їхній вплив на окремі інституту кримінального провадження.

6. Воєнний стан об'єктивно впливає на корекцію регулятивних моделей застосування ЗЗКП, особливо запобіжних заходів. Аналіз норм кримінального процесуального законодавства України доводить, що модифікація механізму застосування ЗЗКП під час воєнного стану відбувається в таких ключових напрямах, як: запровадження спеціального порядку застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою до осіб, підозрюваних у вчиненні особливо небезпечних злочинів у період воєнного стану (ч.ч. 6, 8 ст. 176 КПК України); урегулювання процедури скасування запобіжного заходу у зв'язку з прийняттям рішення про обмін підозрюваного як військовополоненого (ст. 201^1, ч. 6 ст. 202 КПК України); надання керівнику органу прокуратури повноважень дозволяти застосування окремих заходів у разі неможливості звернення до слідчого судді (абз. 5 ч. 1 ст. 615 КПК України); розширення підстав для затримання особи без ухвали слідчого судді (абз. 10 ч. 1 ст. 615 КПК України); запровадження дистанційної участі затриманої особи під час розгляду клопотань про обрання запобіжного заходу (абз. 12 ч. 1 ст. 615 КПК України); можливість скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом або за контрактом у період мобілізації (ч.ч. 1–3 ст. 616 КПК України); особливий порядок зміни запобіжного заходу у вигляді застави або домашнього арешту на інший, менш суворий (ч.ч. 5, 6 ст. 616 КПК України);

надання прокурору права щодо надання тимчасового доступу до речей і документів у спрощеному порядку (п. 20^7 розділу XI КПК України).

7. Слідчі (розшукові) дії в умовах воєнного стану підлягають специфічній трансформації: допускається проведення обшуку та огляду без понятих за умови відеофіксації; допит та інші дії можуть проводитися дистанційно, із застосуванням технічних засобів; відтерміноване внесення даних до ЄРДР та процесуальне фіксування забезпечують доказову безперервність. Доведено, що ці механізми відповідають міжнародним стандартам, але потребують додаткової нормативної деталізації.

РОЗДІЛ 3
СУДОВИЙ РОЗГЛЯД В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: НОРМАТИВНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА ПРАКТИЧНІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОСУДДЯ

3.1. Особливий режим судового розгляду: нормативна трансформація та функціональні орієнтири в умовах воєнного стану

Судовий розгляд посідає ключове місце в системі кримінального провадження, оскільки саме на цій стадії в процесуальній формі, визначеній кримінальним процесуальним законом, безпосередньо реалізуються завдання кримінального провадження, закріплені в ст. 2 КПК України, та забезпечується судом функція правосуддя як особлива форма здійснення судової влади. С. Р. Рафальонт слушно зазначає, що судовий розгляд вважається найважливішим етапом кримінальної процесуальної діяльності, змістом якого є правовий спір між державою та обвинуваченим щодо публічного його визнання винуватим і, у разі наявності необхідних підстав, справедливо притягнути до кримінальної відповідальності з усіма правовими наслідками, що передбачає покарання та наявність судимості. Саме на цій стадії вирішується питання про долю основних прав і свобод людини, що визнаються найвищою соціальною цінністю [191, с. 4].

У межах загального порядку кримінального провадження суд, дотримуючись принципу внутрішнього переконання, що формується на основі всебічного, повного й неупередженого дослідження всіх обставин кримінального провадження, оцінює кожний доказ за критеріями належності, допустимості, достовірності, а також аналізує сукупність доказів з погляду їх достатності та взаємозв’язку з метою ухвалення законного, обґрунтованого і мотивованого судового рішення. Даний процес невід’ємно пов’язаний з активною реалізацією основоположних засад кримінального провадження, зокрема: засадою рівності перед законом і судом (ст. 10 КПК України), що гарантує однакове процесуальне становище всіх учасників провадження незалежно від їхнього правового статусу; правом на захист (ст. 20

КПК України), як ключовою гарантією дотримання прав обвинуваченого; доступом до правосуддя та обов'язковості судових рішень (ст. 21 КПК України), що визначає юридичну силу судових рішень; змагальністю сторін і свободи в поданні доказів (ст. 22 КПК України), яка сприяє ефективній реалізації функцій обвинувачення та захисту; безпосередністю дослідження доказів судом (ст. 23 КПК України), що виключає можливість постановлення вироку на підставі доказів, які не досліджувались у судовому засіданні; гласністю, відкритістю судового провадження та його повним фіксуванням технічними засобами (ст. 27 КПК України), що забезпечує прозорість судового процесу та контроль з боку суспільства; розумністю строків судового розгляду (ст. 28 КПК України), як вияву ефективності правосуддя. Зазначені вище положення втілюють національні гарантії справедливого судового розгляду та узгоджуються з міжнародними стандартами, зокрема з правом кожного на справедливий і відкритий розгляд його справи незалежним та неупередженим судом упродовж розумного строку, закріпленим ст. 6 ЄКПЛ.

ЄСПЛ, коментуючи ст. 6 ЄКПЛ щодо принципу доступу до правосуддя, неодноразово наголошував на існування декількох ключових аспектів. По-перше, суд має бути наділений достатніми повноваженнями для вирішення справи: він повинен мати можливість розглядати як питання факту, так і питання права, що стосуються спору про права та обов'язки відповідно до положень Конвенції. По-друге, кожній особі необхідно гарантувати не формальний, а реальний доступ до правосуддя, тобто відновлення порушеного права не може ускладнюватися непрозорими чи надмірними процедурними чи фактичними перешкодами ні на етапі звернення до суду, ні під час самого розгляду справи. По-третє, судові органи, штатний колектив суддів і працівників цих інституцій повинні мати належні умови для здійснення правосуддя навіть в умовах дії правового режиму воєнного стану [207, с. 452].

Зазначене доводить, що стадія судового розгляду являє собою не лише логічне завершення процесуальної діяльності сторін, а й є юридичним механізмом, за допомогою якого матеріалізуються конституційні та конвенційні гарантії захисту прав і свобод особи в демократичній правовій державі.

Слід підкреслити, що судовий розгляд має чітку правову регламентацію, визначену переважно в положеннях розділу IV КПК України. Процедура судового розгляду будується за принципом послідовного проходження низки самостійних процесуальних етапів, які мають своє функціональне призначення та логічно інтегровані в загальну структуру розгляду справи судом першої інстанції. Така процедура гарантує цілісність, передбачуваність та нормативну визначеність судового процесу.

Разом з тим запровадження в Україні воєнного стану істотно позначилося на всіх сферах суспільного життя, ураховуючи й національну судову систему. Як слушно зауважила О. Г. Яновська, перед суддями постало украй складне завдання – гарантувати безперервність здійснення правосуддя та забезпечити стабільну роботу судів навіть за умов збройної агресії. У цьому контексті актуальності набуває юридична аксіома: «відкладене правосуддя рівнозначне з відмовою в правосудді». Саме тому в критичний для держави період неприпустимим стає зупинення розгляду справ, адже судова влада є не лише інститутом правосуддя, а й атрибутом державності та суверенітету [278].

А. Стаханова з даного приводу зауважує, що забезпечення справедливого судового розгляду є не лише внутрішньою процесуальною вимогою, а й міжнародно-правовим зобов’язанням України як держави-учасниці численних міжнародних договорів і конвенцій. Будь-яка відмова в справедливому судовому розгляді, зокрема у справах, пов’язаних із збройним конфліктом, може вважатися не лише порушенням національного законодавства, а й злочином відповідно до норм міжнародного гуманітарного права та міжнародного кримінального права [216]. І. Ю. Хила також зазначає, що в умовах дії надзвичайного чи іншого особливого правового режиму саме суд виступає головною гарантією забезпечення та захисту прав і свобод людини [253, с. 147].

Зазначимо, що внаслідок запровадження воєнного стану в Україні законодавець уперше в історії незалежності був вимушений урегулювати порядок зміни територіальної підсудності судових справ. Так, якщо суди, які діють на території, на якій введено воєнний стан у зв’язку з бойовими діями, не можуть здійснювати

правосуддя, територіальна підсудність судових справ, що перебувають у їх провадженні, може бути змінена на підставі ухваленого рішення Вищою радою правосуддя за поданням Голови Верховного Суду та передачі до суду, який є найбільш територіально наближеним, або іншого визначеного суду. У разі неможливості реалізації Вищою радою правосуддя даного повноваження воно здійснюється за розпорядженням Голови Верховного Суду (ч. 3 ст. 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», ч. 7 ст. 147 Закону України «Про судоустрій та статус суддів»). Зазначене рішення є підставою для передачі всіх справ, які перебували на розгляді суду, територіальна підсудність якого змінюється. Прикладом, рішенням Вищої ради правосуддя № 355/0/15-25 від 27 лютого 2025 р. змінено територіальну підсудність судових справ Білозерського районного суду Херсонської області шляхом її передачі Херсонському міському суду Херсонської області [33], рішенням № 1105/0/15-25 від 22 травня 2025 р. змінено територіальну підсудність судових справ Краснопільського районного суду Сумської області шляхом її передачі до Зарічного районного суду міста Суми [31], рішенням № 1589/0/15-25 від 29 липня 2025 р. змінено територіальну підсудність судових справ Межівського районного суду Дніпропетровської області шляхом її передачі Павлоградському міськрайонному суду Дніпропетровської області [32]. Даний правовий механізм застосовується для тимчасової або постійної зміни територіальної юрисдикції суду як інституції в наступних випадках: об’єктивної неможливості суду здійснювати правосуддя внаслідок знищення або пошкодження приміщень, відсутність суддів, неможливість гарантувати безпеку та ін. причини; проведення активних бойових дій на території розташування суду або її окупації; відсутності умов для доступу до суду та виконання ним своїх функцій тощо. Вважаємо, що питання безпеки людей під час здійснення правосуддя на тій чи іншій території, тим чи іншим судом, наразі є визначальним при ухваленні відповідних рішень.

Досвід країн, на території яких відбувалися воєнні конфлікти, показує, що зміна територіальної підсудності судових справ є ключовим інструментом забезпечення безперервності здійснення правосуддя. Цей механізм дозволяє адаптувати систему

судочинства до дій у небезпечних ситуаціях з метою подальшого збереження ефективності та легітимності судової влади, навіть в умовах надзвичайних подій, а також підтримання верховенства права в ситуаціях, за яких звичний порядок функціонування судів є неможливим.

У цьому контексті цікавим є приклад Польщі після її окупації 1939 року. Польський уряд у вигнанні створив систему підпільних судів, які діяли в межах підпільної польської держави, спочатку як суто військові трибунали, які розглядали справи, керуючись нормами військового права, зокрема щодо державної зради. Прикладом, постановою від 16 квітня 1940 р. уряд Польщі в Лондоні започаткував спеціальні підпільні суди для переслідування злочинців, зрадників, інформаторів та колаборантів. Юрисдикція даних судів поширювалася виключно на громадян Польщі, які до початку війни підпадали під дію польського законодавства. Принципово важливим було те, що іноземні громадяни, у тому числі військовослужбовці окупаційних армій Німеччини та СРСР, не належали до підсудності цих судів. Ця політика засновувалася на концепції, що підпільна польська держава має діяти так, ніби окупації та поділу країни не відбулося. Спеціальними підпільними судами загалом розглянуто близько 10 000–17 000 справ про колабораціонізм, за якими було засуджено понад 3 500 осіб до смертної кари та майже 2 500 вироків було виконано. Покарання також передбачали побиття, штрафи чи рекомендації щодо перегляду справ після закінчення війни [295].

Схожий до українського законодавства сценарій відбувався в Хорватії під час війни за незалежність (1991–1995 рр.). Так, на початку воєнних дій частина судів, зокрема у Східній Славонії, фактично втратила можливість здійснювати правосуддя і Уряд Хорватії ухвалив рішення щодо тимчасової зміни територіальної підсудності, тобто розгляд справ щодо воєнних злочинів було передано до судів у Загребі, Рієці, Спліті та Осієку. Передача справ відбувалася за умов доведення державним прокурором наявності обставин, пов’язаних з учиненням злочину та неможливістю розгляду справ у первісно визначеному суді. Обов’язковою умовою також була згода Голови Верховного суду Хорватії [291].

Слід зазначити, що чинна законодавча модель зміни територіальної підсудності у воєнний період викликає певні обґрунтовані застереження з боку науковців та практиків. Зокрема М. І. Смокович, зазначає, що передача судових справ до найбільш територіально наближеного суду є необдуманою та не враховує реалій воєнного часу. Нормативне закріплення цього критерію занадто формалізоване і, по суті, є механічним [207, с. 453, 454]. Аналогічну позицію має Л. В. Півненко, наголошуючи, що в сучасних реаліях важко передбачити розвиток воєнних дій на певних територіях. Функціонування кожного конкретного суду безпосередньо залежить від наявності контролю України над певною територією та населеним пунктом, а також від рівня безпеки, необхідного для здійснення правосуддя з огляду на перебіг бойових дій та їх географічний простір. За таких умов застосування вказаної імперативної правової норми в умовах правового режиму воєнного стану є неприйнятним [151, с. 141].

Вважаємо, що дане питання потребує особливої теоретичної та прикладної уваги, оскільки від коректності підходу законодавця до вибору «адресата» переданих справ безпосередньо залежить стабільність функціонування судової влади та ефективність здійснення правосуддя. У цьому контексті обґрунтованої критики заслуговує встановлений законом припис про передачу справ до «найбільш територіально наближеного» суду. Такий підхід, попри свою формальну простоту і зрозумілість у звичайних умовах, виявляється концептуально вразливим в умовах воєнного стану. З позиції процесуальної доцільності він не враховує високої динаміки безпекової ситуації, за якої лінія бойових зіткнень або зона вогневого ураження можуть змінюватися протягом кількох днів. Суди, які на момент ухвалення рішення про зміну підсудності виглядали формально безпечними, у короткий проміжок часу можуть утратити спроможність здійснювати правосуддя через зміну військово-оперативної ситуації. Такий перебіг подій створює ризик повторного передавання справ, що суперечить засадам процесуальної економії та розумності строків судового розгляду. Крім того, критерій «територіальної наближеності» не охоплює інших ключових факторів, які мають ураховуватися під час вирішення питання щодо зміни підсудності, а саме: кадрової укомплектованості

суду, наявності технічної інфраструктури, зокрема доступу до ЄСІТС та засобів відеоконференцзв'язку, реального навантаження на суддів, логістичної доступності для конвоювання обвинувачених та прибуття учасників процесу. Ігнорування даної системи може призвести до формального виконання вимог закону при фактичному зниженні якості правосуддя та збільшенні процесуальних затримок. Більш того, обов'язковість норми «найбільш територіально наближеного суду» в умовах воєнного стану суперечить принципу забезпечення безпеки учасників кримінального провадження, який є складовою гарантій права на справедливий суд.

У зв'язку із зазначеним доцільно запропонувати підхід, який дозволить визначати «адресата» переданих справ не за географічним чинником як домінуючим, а на підставі комплексної оцінки рівня безпеки, організаційної спроможності та прогнозованої стабільності функціонування суду. Таке рішення має ухвалюватися з урахуванням оперативної інформації про організаційну та технічну готовність конкретного суду забезпечувати безперервність розгляду справ, а також ситуації в зоні бойових дій.

Слід підкреслити, що правовий режим воєнного стану неможливо точно визначити в часовому вимірі та передбачити всі обставини, що його зумовлюють і супроводжують. Його тривалість та інтенсивність безпосередньо залежать від перебігу бойових дій, масштабу загроз національній безпеці та рішень вищих органів державної влади. Разом з тим кримінальне провадження, у тому числі й судовий розгляд, мають чітко окреслені та передбачені законодавством часові межі, які слугують інструментом забезпечення оперативності та ефективності правосуддя. До таких часових орієнтирів належать: строк проведення підготовчого судового засідання; строк призначення судового розгляду; розумний строк розгляду кримінального провадження, строк дії ЗЗКП; строк притягнення до кримінальної відповідальності та ін. Наявність таких часових меж є невід'ємною складовою засади розумності строків, що передбачено ст. 28 КПК України.

Таким чином, навіть у найскладніших воєнних умовах судовий розгляд не можна поставити на паузу чи фактично припинити. У зв'язку із зазначеним чинне законодавство об'єктивно потребувало певної адаптації стандартних процесуальних

механізмів судового розгляду до умов екстремального функціонування системи правосуддя. Високий рівень загроз для учасників судового розгляду, обмеження в пересуванні, складність у забезпеченні безперервності розгляду справ, руйнування інфраструктури, перебої в комунікації, мобілізація учасників провадження до лав Збройних Сил України та інші чинники актуалізували необхідність пошуку нормативних рішень, здатних гарантувати безперервність, результативність і справедливість судового розгляду в умовах збройного конфлікту.

Є. І. Довгополий, А. К. Вітко, М. В. Шляховчук та М. С. Маслов слушно зазначили, що сучасні виклики зумовили потребу в розробці нового нормативного підґрунтя для здійснення правосуддя в умовах особливого правового режиму з метою гарантування своєчасного, неупередженого та справедливого розгляду справ [56, с. 286]. А. В. Завидняк вважає, що на відміну від запровадження надзвичайного стану, здійснення правосуддя в умовах дій воєнного стану ускладнюється безпосередніми загрозами життю і здоров'ю суддів з боку держави-агресора та ризиком окупації території. За таких обставин необхідно визначати нові форми і засоби для реалізації правосуддя [64, с. 219].

Слід зазначити, що законодавець доволі оперативно відреагував на наявні виклики, результатом чого стало нормативне закріплення в розділі IX[1] КПК України положень не лише щодо особливого режиму досудового розслідування, а й судового розгляду на період дії воєнного стану. Унікальність цієї моделі особливого режиму здійснення судового розгляду полягає ще й в тому, що вона не передбачає створення окремої чи автономної стадії кримінального провадження, оскільки має характер нормативно-організаційної модифікації загального порядку судового розгляду, зумовленої потребою адаптації правозастосовної практики до умов дії правого режиму воєнного стану. Фактично йдеться про трансформацію базових процесуальних процедур, яка не змінює їх сутності, а лише тимчасово корегує умови реалізації у зв'язку з об'єктивною неможливістю виконання окремих процесуальних дій у звичайному порядку під час судового розгляду.

З метою чіткого розмежування сутності загального та особливого режимів судового розгляду необхідно чітко розуміти критерії, які відображають специфіку

функціонування правосуддя в умовах воєнного стану. По-перше, особливий режим упроваджується виключно за наявності воєнного стану, який обумовлює правомірність відступів від загальних процесуальних правил. По-друге, функціональна мета особливого режиму полягає в забезпеченні здійснення правосуддя в умовах збройного конфлікту з урахуванням реальних обмежень, які впливають на доступність суду, безпеку учасників та стабільність правопорядку. По-третє, наявність процесуальних відступів у впроваджених механізмах судового розгляду.

Основним нормативним положенням, що визначає зміст та межі особливого режиму судового розгляду, є норми ст. 615 КПК України, які містять низку спеціальних і водночас виняткових процесуальних механізмів, покликаних забезпечити безперервність здійснення правосуддя, дотримання розумних процесуальних строків, збереження рівноваги між інтересами безпеки держави та конституційними правами учасників судового розгляду.

Зауважимо, що Верховний Суд на початку воєнних дій видав розпорядження з певними рекомендаціями для судів першої та апеляційної інстанцій щодо дій в умовах воєнного стану, підтвердив допустимість застосування процедур, передбачених ст. 615 КПК України, з урахуванням фактичної ситуації в регіонах, що перебувають під загрозою або в умовах бойових дій. Верховний Суд зауважив щодо необхідності забезпечувати мінімальні стандарти справедливого суду навіть за умов обмеженого доступу до правосуддя [24; 194].

У попередньому розділі дисертації ми спробували систематизувати положення ст. 615 КПК України шляхом розроблення науково обґрунтованої класифікації її норм за функціональними критеріями. У цьому підрозділі вважаємо за доцільне розглянути запропоновану класифікацію, зважаючи на специфіку особливого судового провадження в умовах воєнного стану.

Розподіл матеріалів кримінального провадження між суддями в разі відсутності доступу до ЄСІТС (абз. 8 ч. 1 ст. 615 КПК України)

У мирний час розвиток правосуддя в Україні виявлявся в цифровій трансформації, яка впроваджувалася на всіх стадіях судового провадження, починаючи від реєстрації матеріалів до винесення остаточного судового рішення. Ключовим інструментом даної

трансформації в кримінальному провадженні є ЄСІТС, що являє собою інтегрований комплекс автоматизованих рішень, спрямованих на забезпечення ефективності, прозорості, оперативності та безперервності судочинства. Використання ЄСІТС стало гарантією стабільності та передбачуваності судового розгляду, його прозорості, а також виключило ризики стороннього впливу на суди.

Разом з тим унаслідок запровадження в державі воєнного стану в територіально наближених до бойових зіткнень судах суттєво погіршилася технічна можливість доступу до ЄСІТС. Потенційна загроза збою в роботі цієї системи за відсутності належної альтернативи могла спричинити фактичне блокування проваджень і порушення права на розгляд справи в розумні строки. Передбачаючи таку ситуацію, законодавець закріпив в абз. 8 ч. 1 ст. 615 КПК України спеціальний механізм заміни в кризових умовах автоматизованого розподілу матеріалів кримінального провадження між суддями на ручний, що зберігає ключові процесуальні гарантії. Доручення функції тимчасового розподілу матеріалів кримінального провадження голові суду з обов'язковим дотримання черговості та принципу рівномірного навантаження не лише забезпечило інституційну сталість судової системи, а й унеможливило виникнення правового вакууму. Даний підхід завадив проблемі відкладення чи зупинення розгляду справ. І. Гловюк, О. Дроздов, Г. Тетерятник, Т. Фоміна, В. Рогальська та В. Завтур, досліджуючи питання об'єктивного і неупередженого розподілу матеріалів кримінального провадження між суддями з дотриманням принципів черговості та однакової кількості проваджень для кожного судді, вважають його важливою гарантією здійснення законного, справедливого та ефективного правосуддя [45, с. 18].

З метою недопущення організаційного колапсу в разі кадрових утрат чи тимчасової відсутності голови суду в законодавстві передбачено делегування цих повноважень його заступникові, а за відсутності обох – найстаршому за віком судді відповідного суду. Така градація осіб, наділених повноваженнями здійснювати розподіл проваджень, демонструє нормативну далекоглядність законодавця в питаннях забезпечення безперервності функціонування правосуддя, навіть за умов кадрових, організаційних чи технічних труднощів. На думку П. В. Шевчук,

запроваджений законодавцем підхід до закріплення багатоступеневої наступності в делегуванні повноважень в умовах воєнного стану є надзвичайно виваженим і доцільним. Очевидним є те, що в умовах воєнного стану, наявних загроз активних бойових дій чи ракетних обстрілів, надзвичайного стану та інших особливих періодів запроваджений алгоритм виступає ключовою умовою підтримання функціонування кримінального процесу. Зазначений підхід є необхідним для належного врегулювання діяльності критично важливих аспектів кримінальної процесуальної системи [272, с. 122].

Вважаємо, що визначений законом розподіл матеріалів кримінального провадження між суддями в разі недоступності ЄСІТС є дієвим правовим механізмом, що дозволив мінімізувати ризики затягування процесу та забезпечив готовність суду продовжувати судовий розгляд матеріалів кримінального провадження навіть в особливих умовах, і тим самим відповідає вимогам як національного законодавства, так і міжнародних стандартів доступу до правосуддя.

Автоматичне продовження запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою (ч. 5 ст. 615 КПК України)

Важливою загрозою для функціональної безперервності кримінального провадження в умовах дії воєнного стану є неможливість за певних випадків проведення підготовчого судового засідання в установлені законодавством процесуальні строки. Ураховуючи таку ситуацію, законодавець у ч. 5 ст. 615 КПК України з метою збереження дії обраного під час досудового розслідування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, передбачив спеціальний правовий механізм, який діятиме навіть за відсутності процесуальної можливості його судового перегляду в підготовчому засіданні.

Слід зазначити, що за звичайних умов тримання особи під вартою на стадії досудового розслідування є винятковим запобіжним заходом і підлягає обов’язковому перегляду судом у межах підготовчого засідання, що випливає зі змісту ст.ст 183, 197 та 315 КПК України. Порушення визначених законом строків перегляду призводить до припинення дії запобіжного заходу і звільнення особи з-під варти. Водночас в умовах збройного конфлікту, за якого об’єктивно неможливо

провести підготовче судове засідання або забезпечити явку учасників провадження в межах підготовчого засідання, виникає загроза припинення дії обраного заходу не з правових, а з технічних або безпекових підстав.

З метою мінімізації виникнення таких ситуацій законодавець тимчасово дозволив автоматично продовжувати дію запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на строк, який не перевищує двох місяців, у випадку неможливості провести підготовче судове засідання, після чого суд зобов'язаний повернутися до розгляду питання щодо доцільності подальшого тримання особи під вартою. Ця норма є винятковою і застосовується виключно в період дії особливого правового режиму через неможливість належного проведення підготовчого засідання (повітряні тривоги, обстріли, технічні складнощі тощо) та є формою розумного балансу між публічними інтересами, зокрема, потребами забезпечення належного кримінального переслідування, запобігання втечі обвинуваченого, тиску на свідків тощо, та індивідуальними правами особи на свободу й особисту недоторканність.

Ми поділяємо позицію Д. Губницького та І. Шаповалової, які, порівнюючи положення ч. 1 ст. 314 КПК України з реальними умовами роботи судової системи України в умовах воєнного стану, пропонують кожний конкретний випадок установлення неможливості проведення підготовчого судового засідання в призначений судом строк оцінювати окремо та індивідуально, зважаючи на наявність реальної загрози життю, здоров'ю та безпеці відвідувачів суду, працівників апарату суду, суддів, а також існування інших об'єктивних обставин, що впливають на можливість здійснення судочинства. Слід також ураховувати, що поняття неможливості розгляду є оціночним і повинно співвідноситися з конкретною обстановкою, яка передує судовому засіданню. Водночас така неможливість може виникнути безпосередньо під час проведення судового засідання внаслідок явищ, притаманних війні: артилерійського обстрілу, авіаційного нальоту, знеструмлення зали судового засідання, ураження судової інфраструктури, поранення, загибелі учасників розгляду та ін. [50; 268, с. 8].

Практика застосування правових норм ч. 5 ст. 615 КПК України доводить їх надзвичайно важливу роль у забезпеченні процесуальної стабільності та

безперервності кримінального провадження в умовах системних загроз функціонуванню суду. Вивчення судових рішень, оприлюднених в Єдиному державному реєстрі судових рішень, дозволяє стверджувати про застосування автоматичного продовження строку тримання під вартою передусім у регіонах, у яких бойові дії або ризик обстрілів унеможливлювали фізичне проведення судових засідань. Прикладом, на підставі ухвали Кіровоградського районного суду Кіровоградської області від 19 квітня 2024 р. у справі № 390/760/24, провадження № 1-кп 390/59/24, було відкладено підготовче судове засідання на підставі ч. 5 ст. 615 КПК України. Суд визнав, що численні та тривалі повітряні тривоги перешкоджають явці захисників на судове засідання та можливості провести підготовче судове засідання 19.04.2024 р., а також унеможливлюють розгляд питання щодо доцільності продовження тримання під вартою обвинуваченому Р. Г. Червінському. Суд дійшов висновку щодо необхідності застосування положень ч. 5 ст. 615 КПК України та вважати продовженим строк дії запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою стосовно обвинуваченого до вирішення питання в наступному судовому засіданні, але не більше ніж на два місяці [236].

Підкреслимо, що факт запровадження на території України правового режиму воєнного стану не стає автоматичною підставою для застосування ч. 5 ст. 615 КПК України. Ця норма не є універсальною для всіх кримінальних проваджень, які розглядаються на момент дії воєнного стану, а застосовується виключно за наявності чітко визначених у законі фактичних та процесуальних умов. Функціональне призначення даної норми полягає в урегулюванні виняткових ситуацій, за яких об’єктивні обставини, зумовлені збройною агресією, унеможливлюють дотримання стандартної процедури продовження строків тримання під вартою під час підготовчого судового засідання.

Разом з тим у правозастосовній практиці судами застосовуються різні варіанти реалізації положень ч. 5 ст. 615 КПК України. Зокрема, існують випадки, за яких через відсутність у законі чіткої регламентації процесуального рішення, яке має ухвалюватися в разі неможливості проведення підготовчого судового засідання за наявності клопотання прокурора про продовження запобіжного заходу у вигляді

тримання під вартою, суди взагалі не постановляють відповідної ухвали про продовження строку тримання під вартою [235]. В інших випадках суди обмежуються направленням начальнику слідчого ізолятора повідомлення про неможливість розгляду цього питання та фактично покладають на адміністрацію установи виконання покарань обов'язок застосування положень ч. 5 ст. 615 КПК України щодо автоматичного продовження строку тримання під вартою [50; 268, с. 10].

На нашу думку, такий підхід є процесуально помилковим, оскільки він безпосередньо суперечить вимогам ч. 2 ст. 369 та ст. 372 КПК України, які обов'язково передбачають, що будь-яке судове рішення ухвалюється у вигляді мотивованої ухвали. Крім того, даний підхід не узгоджується з вимогами ст. 3 Закону України «Про попереднє ув'язнення», якою передбачено, що підставою для тримання під вартою може бути лише вмотивоване судове рішення про обрання відповідного заходу або постанова прокурора, ухвалена у випадках та в порядку, передбачених ст. 615 КПК України. Відсутність ухвали суду в подібних ситуаціях фактично становить істотне порушення вимог кримінального процесуального закону та створює ризик визнання подальшого тримання особи під вартою незаконним як на національному, так і міжнародному рівнях.

І. Шаповалова слушно зауважила, що для правомірного застосування ч. 5 ст. 615 КПК України в ухвалі суду обов'язково мають зазначатися обов'язкові відомості щодо: констатації об'єктивної неможливості проведення підготовчого судового засідання; наявності обраного на стадії досудового розслідування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою; факту спливу строку дії ухвали про застосування запобіжного заходу; імперативного відтермінування розгляду питання про його продовження; визначення конкретного строку, на який вважається продовженим запобіжний захід [268, с. 11].

О. В. Чорна, досліджуючи процесуальний механізм ч. 5 ст. 615 КПК України, вважає, що автоматичне продовження запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою є прямим втручанням у право на свободу та особисту недоторканність особи та водночас суттєво звужує обсяг судового контролю внаслідок відсутності належної

процесуальної процедури продовження запобіжного заходу та через відсутність ефективного механізму оскарження цього рішення [263, с. 264, 265]. Схожу позицію мають О. О. Гущин, Д. Р. Власенко, О. І. Тищенко, Т. Г. Фоміна, В. В. Рогальська, зауважуючи, що автоматична пролонгація строку тримання під вартою не відповідає міжнародним стандартам допустимості обмеження права на свободу та особисту недоторканність, а також усталеній прецедентній практиці ЄСПЛ [52, с. 548; 251, с. 1294].

На наш погляд, положення ч. 5 ст. 615 КПК України, незважаючи на прагматичне функціональне призначення – запобігання звільненню обвинувачених унаслідок виникнення процесуальних збоїв під час воєнного стану, – створює істотний ризик відступу від стандартів, закріплених у ст. 5 ЄКПЛ. У своїй прецедентній практиці ЄСПЛ, зокрема у справах Baranowski v. Poland (заява № 28358/95, рішення від 28 березня 2000 р., HUDOC) [296], Kharchenko v. Ukraine (заява № 40107/02, рішення від 10 лютого 2011 р., HUDOC) [290], послідовно підкреслює, що будь-яке позбавлення свободи має ґрунтуватися на «достатніх і належних» підставах, перебувати під регулярним й ефективним судовим контролем та не може здійснюватися за суто формальною чи автоматичною процедурою.

Автоматичне продовження запобіжного заходу тримання під вартою в умовах дії ч. 5 ст. 615 КПК України фактично усуває обов’язок суду перевіряти наявність ризиків, визначених у ст. 177 КПК України, а також здійснювати оцінку пропорційності подальшого позбавлення особи свободи. Даний підхід істотно звужує зміст і обсяг прав, гарантованих ст. 29 Конституції України та ст. 5 ЄКПЛ, навіть з урахуванням допустимого відступу від окремих зобов’язань у період надзвичайних обставин.

На підставі зазначеного вважаємо доцільним замінити чинний механізм «автоматичного» продовження на спрощену, але індивідуалізовану, судову перевірку підстав для тримання особи під вартою та викласти ч. 5 ст. 615 КПК України в такій редакції: «У разі неможливості проведення підготовчого судового засідання з об’єктивних причин, пов’язаних з воєнним станом, суд має право одноразово продовжити строк тримання під вартою не більше ніж на 14

календарних днів, постановивши відповідну вмотивовану ухвалу з індивідуальною оцінкою кожного з ризиків, передбачених ст. 177 цього Кодексу».

Ключовим недоліком правового регулювання, закріпленого у ч. 5 ст. 615 КПК України, також слід вважати відсутність процесуальної можливості апеляційного оскарження судового рішення щодо продовження строку запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, ухваленого за спеціальними правилами цієї норми. Ця законодавча прогалина у зв'язку з обмеженням права на судовий перегляд даного заходу суперечить гарантованим ст. 5 ЄКПЛ правам на свободу та особисту недоторканність. Зазначена ситуація свідчить про необхідність комплексного перегляду чинного регулювання та внесення змін до кримінального процесуального законодавства з метою запровадження ефективного механізму апеляційного контролю за продовженням строків тримання під вартою, навіть у межах особливого режиму судового розгляду.

Зміна територіальної підсудності (ч. 9 ст. 615 КПК України)

В умовах воєнного стану однією з ключових процесуальних трансформацій є тимчасове коригування правил щодо територіальної підсудності кримінальних проваджень, які закріплено в ч. 9 ст. 615 КПК України. У мирний час територіальна юрисдикція судів визначалася за місцем учинення кримінального правопорушення згідно зі ст. 32 КПК України, що відповідало принципам зручності, процесуальної економії та ефективності судового провадження. В умовах воєнного стану дану модель не завжди можна реалізувати у зв'язку з об'єктивною неможливістю функціонування судів на територіях, на яких ведуться активні бойові дії або які перебувають під окупацією, або через інші надзвичайні обставини, що перешкоджають здійсненню правосуддя.

Запроваджений на сьогодні механізм надає можливість передавати кримінальні провадження до суду, на території юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, що завершив досудове розслідування, або до інших судів, які мають достатній кадровий, технічний та організаційний потенціал для забезпечення безперервного розгляду справ. У такий спосіб законодавець сформував гнучкий інструмент підтримання процесуальної стабільності, який поєднує завдання

гарантування доступу до правосуддя з необхідністю реагування на виклики безпеки та забезпечення ефективності судового процесу.

Суттєвим є те, що даний підхід забезпечується гарантіями юридичної визначеності, тобто дія ч. 9 ст. 615 КПК України не поширюється на кримінальні провадження, обвинувальні акти та клопотання, які були передані до суду до моменту запровадження воєнного стану і набрання чинності відповідними змінами. Це виключає можливість втручання у вже розпочаті провадження та гарантує стабільність судового розгляду.

Аналіз судової практики свідчить, що в період воєнного стану переважна більшість проваджень передається до судів за місцем завершення досудового розслідування. Цю тенденцію підтверджує й позиція Верховного Суду, тобто вироблений підхід зводиться до принципу: «де слідство – там і суд». Інше тлумачення позбавляло б сенсу внесені зміни, ураховуючи безперервність роботи органів досудового розслідування навіть після їх евакуації з непідконтрольних територій [145]. Аналогічну позицію висловив суддя Третьої судової палати Касаційного кримінального суду С. Фомін, що на період воєнного стану правило визначення підсудності за місцем учинення кримінального правопорушення фактично не застосовується, а провідним критерієм визнається прив’язка до місця завершення досудового розслідування [188].

Особливої уваги потребують кримінальні провадження, віднесені до підсудності Вищого антикорупційного суду (далі – ВАКС). Законодавець обґрунтовано передбачив, що обвинувальні акти та відповідні клопотання у справах, які за загальними правилами належать до компетенції ВАКС, мають надсилатися виключно до цього суду за його місцезнаходженням, незалежно від місця вчинення кримінального правопорушення або розташування органу досудового розслідування. Такий підхід забезпечує інституційну цілісність та спеціалізацію антикорупційної юстиції, допомагає уникнути фрагментації її юрисдикції та гарантує професійний рівень розгляду навіть у надзвичайних умовах.

Визначення компетенції суду першої інстанції щодо справ з високим ступенем суспільної небезпеки (ч. 10 ст. 615 КПК України)

В умовах дії правового режиму воєнного стану досить складною в судовому провадженні виявилася трансформація порядку здійснення судового розгляду у справах про злочини, за які передбачено покарання у вигляді довічного позбавлення волі. У мирний час такі кримінальні провадження відповідно до ст. 31 КПК України розглядалися судом першої інстанції колегіально в складі трьох професійних суддів або колегії з двох суддів та трьох присяжних. Цей порядок забезпечував високий рівень процесуальних гарантій та суспільну значущість вирішення цих справ.

Разом з тим у період дії воєнного стану відповідно до ч. 10 ст. 615 КПК України запроваджено інший порядок, а саме розгляд зазначеної вище категорії проваджень здійснюється виключно колегією з трьох професійних суддів, за винятком випадків, за яких на момент введення воєнного стану та набрання чинності відповідною нормою вже був визначений склад суду за участю присяжних. Цей підхід пояснюється об’єктивною неможливістю гарантувати постійну участь присяжних у процесі, оскільки деякі з них можуть бути мобілізовані до лав Збройних Сил України, евакуйовані з небезпечних територій, позбавлені можливості безпечного доступу до суду, тимчасово втратять можливість виконувати свої обов’язки з причин хвороби, вагітності чи досягнення граничного віку та ін. Зазначені причини створюють ризик для безперервного проведення слухань, істотного затягування строків розгляду та, як наслідок, порушення ст. 6 ЄКПЛ та ст. 28 КПК України.

Водночас закріплений у законі виняток щодо збереження вже визначеного складу з присяжними відповідає принципу недопустимості зворотної дії процесуального закону, якщо це погіршує становище обвинуваченого, а також принципу незмінності складу суду, що є елементом гарантій стабільності та передбачуваності провадження.

У практичному розумінні дана норма є імперативною і застосовується незалежно від фактичної можливості сформувати склад суду присяжних у конкретному регіоні. З цього приводу І. А. Ляховченко зазначив, що на відміну від більшості інших положень, передбачених ст. 615 КПК України, положення ч. 10 не вимагають перевірки щодо наявності будь-яких фактичних обставин, які унеможливлюють розгляд справи за участю присяжних. Такі випадки вимагають

лише факту запровадження воєнного стану на території України. Отже, такі випадки однаково мають застосовуватися по всій території України незалежно від ступеня наближеності місця розгляду провадження до зони бойових дій. Вважаємо, що в такий спосіб законодавець намагається мінімізувати будь-які ризики, які можуть вплинути на результативність кримінального провадження [124, с. 627, 628].

Наукова дискусія щодо виправданості такого обмеження залишається актуальною. Прихильники його збереження акцентують увагу на необхідності мінімізації ризиків зриву процесу та гарантування безперервності правосуддя у справах з високим ступенем суспільної небезпеки. Опоненти, зокрема О. Є Ференець, указують, що навіть в умовах воєнного часу інститут присяжних відіграє важливу роль у сучасній судовій системі та правовій державі, оскільки забезпечує участь громадян у здійсненні правосуддя та підвищує довіру суспільства до судової влади [249, с. 116]. Прикладом, під час розгляду справи і винесення вироку Первомайським міськрайонним судом Миколаївської області від 6 січня 2023 р. у справі № 484/3366/22 [27], участь присяжних була забезпечена вже після запровадження воєнного стану, що демонструє наявність фактичних можливостей для збереження такої форми судочинства в окремих регіонах.

На нашу думку, положення ч. 10 ст. 615 КПК України мають застосовуватися лише як тимчасовий механізм, який діє виключно в період воєнного стану і повинні автоматично втрачати чинність після його припинення. Крім того, з метою дотримання принципу пропорційності та запобігання зловживанням важливо передбачити в законі обов’язок суду зазначити у вироку мотиви неможливості залучення присяжних, що також сприятиме прозорості процесу, зміцненню довіри до судової системи і забезпеченню балансу між інтересами правосуддя й правами обвинуваченого, навіть за надзвичайних ситуацій.

Проголошення лише резолютивної частини вироку з подальшим врученням повного тексту (ч. 15 ст. 615 КПК України)

Під час дії правового режиму воєнного стану трансформація вплинула не лише на правила територіальної підсудності та визначення складу суду, а й на порядок проголошення судових рішень. Відповідні зміни ч. 15 ст. 615 КПК України

стосуються виключно судових рішень щодо вироків та передбачають мінімізувати перебування учасників кримінального провадження в залі судового засідання, знизити ризик для їхньої безпеки під час повітряних тривог чи обстрілів, оптимізувати використання часу суду та сторін, а також забезпечити негайний доступ до повного тексту судового рішення. Даний підхід унеможливив зловживання або затяґування з реалізацією права на апеляційне оскарження.

У мирний час порядок проголошення вироку детально визначався ст. 376 КПК України. За загальним правилом можливість оголошення лише резолютивної частини передбачена виключно для ухвал (постанов) і не поширюється на вироки. Показовим у цьому контексті є рішення Верховного Суду від 2 лютого 2021 р. у справі № 519/41/20, яким було скасовано вирок суду першої інстанції у зв’язку з порушенням вимог ст. 376 КПК України, оскільки суд обмежився проголошенням лише резолютивної частини та не оголосив повний текст вироку [99, с. 354–356].

В умовах воєнного стану законодавець запровадив відступи від цього загального механізму. Згідно з ч. 15 ст. 615 КПК України суд має право після складання та підписання повного тексту вироку обмежитися проголошенням його резолютивної частини з обов’язковим врученням учасникам судового провадження повного тексту вироку в день його проголошення. Таким чином, зміна стосується не змісту, а лише форми доведення судового рішення до відома сторін. Водночас ця норма закону не скасовує вимог щодо законності, обґрунтованості та вмотивованості судового рішення.

Закон не передбачає жодних спеціальних умов для застосування такого порядку, зокрема вимоги щодо «відсутності об’єктивної можливості» та ін. Отже, рішення щодо повного проголошення вироку чи оголошення лише його резолютивної частини є виявом судової дискреції, яка має реалізовуватися з урахуванням конкретних обставин провадження, актуальної безпекової ситуації та принципу процесуальної доцільності.

У науковій та практичній площині даний підхід отримав позитивну оцінку. Зокрема, О. О. Кравчук вважає, що скорочене проголошення вироку сприяє економії часу, дозволяє суду та учасникам брати участь в інших судових засіданнях, зменшує ризики порушення графіка слухань і набуває особливої актуальності в умовах воєнного стану, за якого можуть виникнути перебої з енергопостачанням чи

повітряні тривоги. Крім того, у випадках розгляду справ у закритому судовому засіданні відпадає необхідність підготовки спеціального виправленого тексту для публічного проголошення, оскільки резолютивна частина зазвичай не містить відомостей з обмеженим доступом [98].

Слід зазначити, що положення ч. 15 ст. 615 КПК України узгоджуються з міжнародними стандартами, закріпленими ст. 6 ЄКПЛ, яка не встановлює конкретної форми проголошення вироку, але вимагає забезпечення його публічності. Практика ЄСПЛ (справи «Welke and Białek v. Poland», «Pretto and Others v. Italy», «Axen v. Germany», «Sutter v. Switzerland») [211; 98] підтверджує, що дана вимога публічного проголошення може бути реалізована в різних формах, а саме шляхом оприлюднення в реєстрах, офіційних збірниках або шляхом вручення повного тексту сторонам. Таким чином, належний рівень громадського контролю за діяльністю судової влади забезпечується передбаченим ч. 15 ст. 615 КПК України обов’язком вручення сторонам повного тексту вироку в день проголошення, а також подальшим розміщенням рішення в Єдиному державному реєстрі судових рішень.

Проведене нами дослідження довело активне використання положень ч. 15 ст. 615 КПК України в правозастосовній практиці. Так, у постанові від 13 вересня 2023 р. у справі № 638/4224/22 Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду підтвердив право суду в умовах воєнного стану обмежитися проголошенням резолютивної частини вироку з обов’язковим врученням учасникам судового провадження повного тексту того самого дня [157]. Аналогічними прикладами є вироки Кіцманського районного суду Чернівецької області від 15 квітня 2024 р. (справа №718/1017/24) [26] та Томашпільського районного суду Вінницької області від 20 лютого 2025 р. (справа № 146/52/25) [28].

Отже, ч. 15 ст. 615 КПК України являє собою важливий інструмент процесуальної адаптації, що поєднує гнучкість і безпекові міркування з дотриманням фундаментальних гарантій права на справедливий суд. Ефективне застосування даних норм вимагає належної фіксації факту вручення повного тексту вироку сторонам та забезпечення їх реального доступу до змісту рішення для реалізації права на апеляційне оскарження.

Узагальнюючи зазначене, слід наголосити, що судовий розгляд у період воєнного часу здійснюється в умовах особливого режиму, який поєднує загальні норми КПК України з винятковими механізмами процесуальної адаптації. Його основним завданням є забезпечення безперервності правосуддя та збереження фундаментальних процесуальних гарантій навіть під час збройної агресії. Використання тимчасових відступів має суто винятковий і пропорційний характер, що унеможливлює нівелювання конституційних прав і свобод. У цьому контексті суд виступає гарантом справедливого балансу між публічними інтересами держави та правами особи.

3.2. Функціональна трансформація загальної моделі судового розгляду в умовах воєнного стану

Правове регулювання судового розгляду в умовах воєнного стану не обмежується лише змістом ст. 615 КПК України. Положення даної норми діють у взаємозв’язку з іншими нормами, які впливають на порядок, форми та строки здійснення судового розгляду в особливих умовах. Так, положення ст.ст. 318–368 КПК України визначають базову структуру стадії судового розгляду, що охоплює підготовче засідання, безпосередній судовий розгляд, судові дебати, реалізацію права обвинуваченого на останнє слово, ухвалення та проголошення вироку. Зазначені положення формують основну модель функціонування кримінального провадження в умовах мирного часу. Разом з тим під час дії воєнного стану окремі з наведених приписів зазнали функціональної трансформації у зв’язку зі специфікою надзвичайних умов. Зокрема, йдеться про застосування механізмів дистанційної участі сторін шляхом використання відеоконференцій, можливості зупинення провадження в разі мобілізації обвинуваченого, застосування інституту спеціального судового провадження (in absentia) щодо осіб, які переховуються на тимчасово окупованих територіях або на території держави-агресора. Така адаптація поєднує збереження базових процесуальних гарантій з необхідною гнучкістю

реагування на виклики воєнного часу, що трансформовано в кримінальне процесуальне законодавство України.

З огляду на масштабність та складність процесуальних змін у межах цього дисертаційного дослідження вважаємо доцільним розглянути найбільш концептуально значущі та дискусійні питання щодо специфіки адаптації загальної моделі судового розгляду в умовах воєнного часу.

Проведення судових засідань у режимі відеоконференцій в умовах воєнного стану

Після початку повномасштабного збройного вторгнення країни-агресора в Україну судова система опинилася перед безпрецедентними викликами, серед яких особливо актуальною стає проблема забезпечення безперешкодної та своєчасної участі всіх учасників кримінального провадження в судових засіданнях. Воєнні дії, загрози життю та здоров'ю, руйнування інфраструктури, перебої в транспортному сполученні та вимушене переміщення осіб об'єктивно ускладнили можливість фізичної присутності сторін, свідків, експертів та інших учасників процесу в залі суду.

Важливим процесуальним інструментом, покликаним забезпечити безперервність здійснення правосуддя за таких умов, стало активне застосування режиму відеоконференції під час судового розгляду (ст. 336 КПК України). Використання цього інструменту не лише підтримало функціональну спроможність судової влади, а й допомогло адаптувати проведення судового розгляду в екстремальних умовах, забезпечуючи баланс між безпековими потребами та гарантіями права на справедливий суд.

Науковці визнають використання технологій відеоконференцзв'язку найбільш значимим процесуальним нововведенням у сучасному кримінальному провадженні. Так, С. Р. Рафальонт вважає відеоконференцію витребуваною і прогресивною технологією, що передбачена КПК України, оскільки за її допомогою реалізується комплекс процесуальних прав учасників судового провадження. Йдеться передусім про можливість заявлення відводів, подання та обґрунтування клопотань, надання пояснень і показань, ініціювання та подання доказів, участь у їх дослідженні, навіть за умов перебування учасника на значній відстані від місця проведення судового

засідання [191, с. 181]. О. П. Лапіна вважає, що застосування відеоконференції під час судового розгляду не лише мінімізує фізичні ризики для учасників процесу, а й сприяє збереженню оперативності судового розгляду [113, с. 93]. І. О. Бабій також наголошує, що впровадження і поширення практики використання відеоконференцзв'язку під час судового розгляду дозволило пришвидшити реагування на судові потреби, навіть під час воєнних обмежень [5, с. 30].

Згідно з офіційними статистичними даними, у 2022 р. дистанційна форма судового провадження використовувалася у 13 796 кримінальних справах із загальної кількості 82 746 справ, розглянутих судами цієї категорії, що становить близько 16,7 % від їх загального обсягу. У 2023 році кількість розгляду кримінальних проваджень у форматі відеоконференції зросла до 17 788 зі 108 744 розглянутих, тобто приблизно 16,4 % [191, с. 180]. Ці показники свідчать про стабільно високий рівень використання дистанційних технологій у кримінальному провадженні, що з одного боку, відображає їх ефективність та сприйняття правозастосовною практикою як дієвого інструменту забезпечення безперервності судового розгляду, а з іншого – підтверджує їх актуальність в умовах довготривалого воєнного стану і обмеження ресурсів судової системи.

Згідно з ч.ч. 7–9 ст. 336 КПК України судове засідання в режимі відеоконференції може проводитися не лише в спеціально обладнаному залі суду (наприклад, під час допиту свідка, потерпілого чи спеціаліста), у тому числі за межами юрисдикції відповідного суду та поза територією міста, в якому розташований суд, а й у приміщеннях установ попереднього ув'язнення чи виконання покарань, а за потреби – навіть поза межами приміщення суду з використанням відповідних технічних засобів. Даний процесуальний порядок вимагає суворого дотримання низки обов'язкових гарантій, спрямованих на забезпечення допустимості та достовірності отриманих доказів. Такими обов'язковими гарантіями є: ідентифікація особи, яка бере участь у засіданні дистанційно, з метою виключення можливості підміни особи; забезпечення стабільної роботи технічних засобів і безперервності зв'язку; створення умов, що виключають будь-який сторонній вплив на учасника, який дає показання чи пояснення;

обов’язкова фіксація перебігу відеоконференції в режимі реального часу з подальшим збереженням (архівуванням) запису в матеріалах кримінального провадження.

Результати проведеного нами інтерв’ювання суддів засвідчили стійку тенденцію до застосування на практиці дистанційних форм судового провадження. Найчастіше судові засідання в режимі відеоконференцій проводяться при винесенні ухвали про проведення судового засідання в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду із застосуванням власних технічних засобів учасників провадження (55,5 %). Даний підхід застосовується переважно у випадках необхідності оперативного розгляду справ або за умов об’єктивної неможливості фізичної присутності учасника провадження в приміщенні суду. Непоодинокими є випадки постановлення ухвал про проведення засідання в режимі відеоконференцій безпосередньо в приміщеннях суду та в приміщеннях судів, розташованих поза територією юрисдикції суду і поза територією міста, в якому розташований суд (16,6 %). Даний формат викликаний необхідністю забезпечити належну якість зв’язку, процесуальну безпеку та контроль за дотриманням процесуальних прав учасників. Окрему категорію становлять проведення дистанційних засідань у приміщеннях установ попереднього ув’язнення чи виконання покарань (11,1 %). Такий формат не лише зменшує логістичні та безпекові ризики, пов’язані з етапуванням осіб, а й сприяє безперервності судового розгляду в умовах воєнного стану та реалізації права на справедливий суд.

Важливо зазначити, що рішення про проведення судового засідання в дистанційному форматі суд може ухвалити як за власною ініціативою, так і за клопотанням сторони обвинувачення, захисту або інших учасників кримінального провадження. Разом з тим положення ст. 336 КПК України не містять імперативного припису щодо обов’язковості проведення судового засідання в режимі відеоконференції. Застосування даної форми участі сторін у судовому розгляді не являють собою автоматичну процесуальну дію, а є дискреційними повноваженнями суду, який приймає рішення щодо доцільності та обґрунтованості такого формату, ураховуючи конкретні обставини провадження, безпекові умови, технічні можливості та процесуальну економію часу. Чітке закріплення цієї правової позиції

міститься в ухвалі Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 5 липня 2024 р. у справі № 991/4436/24 [9].

Обґрунтування доцільності застосування відеоконференції здійснюється на підставі відповідного клопотання, у якому ініціатор зобов'язаний не лише викласти обставини, а й надати належні та допустимі докази, що підтверджують підстави для прийняття процесуального рішення. Аналогічний обов'язок покладається і на суд, який, задовольняючи клопотання, має мотивувати своє рішення з посиланням на конкретні фактичні та правові підстави.

ЄСПЛ у справі «Marcello Viola v. Italy» [272] наголосив, що застосування режиму відеоконференції в кримінальному провадженні має бути спрямоване на досягнення чітко визначеної та законної мети. Використання цього формату не повинно розглядатися як зручний технічний засіб для суду, а має обумовлюватися об'єктивними чинниками, які унеможливлюють або істотно ускладнюють фізичну присутність особи в залі суду. За відсутності належних підстав для проведення засідання в режимі відеоконференції та відсутності перешкод для особистої участі особи в суді ЄСПЛ може кваліфікувати дану практику такою, що не відповідає вимогам ст. 6 ЄКПЛ [188]. У цьому контексті особливого значення набуває належне документування обґрунтованості рішення про використання відеоконференції, зокрема її необхідності, пропорційності та відповідності легітимній меті, адже лише за таких умов вона не порушує гарантій справедливого суду.

Разом з тим безпідставна або формальна відмова в задоволенні клопотання про участь у судовому засіданні з використанням власних технічних засобів може призвести до негативних результатів для кримінального провадження. Зокрема, можна втратити можливість допитати свідків, експертів або інших важливих учасників процесу, що в майбутньому значно зашкодить об'єктивності судового розгляду, а також реалізації засади змагальності сторін.

У випадках відмови чи заперечення сторони кримінального провадження або потерпілого щодо проведення судового розгляду в режимі дистанційної участі, суд може ухвалити рішення про застосування такого формату лише на підставі належним чином оформленої вмотивованої ухвали. Водночас закон прямо забороняє

здійснювати дистанційне судове провадження за участю обвинуваченого, який перебуває поза межами приміщення суду та заперечує проти цього, крім випадків дистанційного судового провадження в умовах воєнного стану (ч. 2 ст. 336 КПК України). Прикладом, об'єднана палата Касаційного кримінального суду Верховного Суду в постанові від 21 листопада 2022 р. у справі № 415/1698/12-к визначила, що ухвалення судом рішення щодо проведення дистанційного судового засідання всупереч заявленому клопотанню про його особисту присутність, крім випадків воєнного стану, згідно з вимогами ст. 412 КПК становить істотне порушення вимог кримінального процесуального закону [197].

Актуальність зазначеного підходу підтверджується й подальшою судовою практикою. Так, Касаційний кримінальний суд Верховного Суду в постанові від 11 жовтня 2023 р. у справі № 371/1524/15-к визначив чітку правову позицію, що, ухвалюючи рішення про проведення судового засідання в режимі відеоконференції під час воєнного стану всупереч волі обвинуваченого, суд зобов'язаний постановити мотивовану ухвалу з наведенням конкретних аргументів з описом обставин, які унеможливлюють його особисту присутність у залі суду [86]. На думку І. В. Гловюк та О. М. Дроздова, з метою уникнення зловживань судами своїми повноваженнями та формального застосування ч. 2 ст. 336 КПК України зазначені вище положення слід тлумачити таким чином, що дистанційне судове провадження допускається не в кожному випадку дії воєнного стану, а лише за відповідних умов воєнного стану в конкретному провадженні та у зв'язку з об'єктивною неможливістю забезпечити безпосередню участь обвинуваченого в судовому провадженні [45, с. 440].

Разом з тим Т. О. Лоскутов висловлює критичну позицію щодо винесення судом ухвали про проведення відеоконференції з обвинуваченим усупереч його волі, адже це може суттєво погіршити його процесуальне становище через неповагу держави до його «легітимних очікувань» у реалізації права на особисту присутність у судовому засіданні [118, с. 97].

На нашу думку, законодавча модель ч. 2 ст. 336 КПК України в умовах воєнного стану являє собою вимушений компроміс між безпековими інтересами та фундаментальними процесуальними гарантіями. З одного боку, обмеження права

обвинуваченого на особисту участь у судовому засіданні може сприйматися як звуження гарантій, передбачених ст. 6 ЄКПЛ. З іншого боку, під час воєнного стану переміщення обвинуваченого може пов'язуватися з непомірними ризиками, а дистанційний формат забезпечує безперервність судового розгляду, запобігає його затягуванню та узгоджується з принципом процесуальної економії. Вважаємо, що запровадження даної процедури має супроводжуватися законодавчим закріпленням обов'язку суду надавати розширене обґрунтування причин відхилення заперечень обвинуваченого, упровадженням додаткових гарантій (прикладом, фіксація відсутності сторонніх осіб у приміщенні, у якому перебуває обвинувачений, і забезпечення конфіденційного зв'язку із захисником), а також визначенням часових меж, щоб винятковість такого порядку не перетворилася на звичайну практику після припинення дії воєнного стану.

Слід підкреслити, що в науковців і практиків відсутня єдність поглядів щодо допустимості застосування ч. 5 ст. 336 КПК України під час проведення судових засідань у кримінальному провадженні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів учасників процесу. Так, І. Глушко і А. Моісєєва обґрунтовано вказують на існування потенціальних ризиків цього формату, що виявляється в неналежній обізнаності особи щодо її процесуальних прав і обов'язків, відсутності належних гарантій конфіденційності та неупередженості, можливості здійснення психологічного чи фізичного тиску на особу, яка дає показання [46]. На думку науковців, такі чинники можуть завадити отриманню достовірних показань та безпосередньо вплинути на справедливість судового розгляду.

Водночас Д. Клепка дотримується протилежної позиції, що впровадження дистанційного судового розгляду з використанням власних технічних засобів під час воєнного стану є цілком обґрунтованим та логічним кроком. На її переконання, цей механізм має значення не лише в контексті екстраординарних процедур особливого режиму судового розгляду, а й може застосовуватися у звичайному порядку розгляду кримінального провадження, оскільки він забезпечує доступність правосуддя та процесуальну економію [89, с. 257, 258].

На нашу думку, оптимальне вирішення цього питання полягає в досягненні належного балансу між процесуальною ефективністю та гарантіями захисту прав учасників кримінального провадження. З одного боку, використання власних технічних засобів дає можливість оперативно реагувати на обставини, що перешкоджають фізичній присутності в суді, зокрема під час воєнного стану, в умовах окупації або активних бойових дій. З іншого боку, такий формат створює додаткові ризики для дотримання засад безпосередності, конфіденційності та захищеності від стороннього впливу. Підтримуючи загальну доцільність використання цього формату, вважаємо за необхідне нормативно деталізувати процесуальні запобіжники його застосування. Так, доцільно встановити обов'язкову перевірку технічної спроможності та безпечності каналу зв'язку перед початком судового засідання, передбачити обов'язкову фіксацію відсутності сторонніх осіб у приміщенні, у якому перебуває учасник процесу, забезпечити попередній інструктаж учасників щодо їхніх прав та обов'язків у дистанційному форматі, установити спеціальні гарантії конфіденційного спілкування із захисником.

Варто зауважити, що в правозастосовній практиці трапляються випадки відмови судами в задоволенні клопотань учасників кримінального провадження, які перебувають за межами країни, щодо їх участі під час проведення судових засідань у режимі відеоконференції. Аргументацією для таких рішень стають положення щодо неможливості здійснити належну перевірку документів, що посвідчують особу, у зв'язку з її фізичним перебуванням поза територією юрисдикції будь-якого судового органу України. Прикладом, ухвали Дніпровського районного суду міста Києва від 19 червня 2024 р. у справі №759/1898/20 та Київського районного суду міста Харкова від 17 травня 2023 р у справі №640/13289/18. Разом з тим існує низка рішень, зокрема ухвали Великої Палати Верховного Суду від 5 липня 2023 р. у справі № 415/2182/20 та від 8 вересня 2023 р. у справі №1-7/12, у яких сформульовано протилежний підхід щодо можливої участі особи в судовому засіданні дистанційно з будь-якого місця з використанням власних технічних засобів [9].

Вважаємо, що на сучасному етапі розвитку цифрових технологій, зокрема широке використання високоякісних сервісів відеозв'язку, систем електронної ідентифікації та кваліфікованого електронного підпису, значною мірою нівелює аргументи проти участі осіб, які перебувають за межами країни, у судових засіданнях у режимі відеоконференції. За умов належної організації такого формату використання захищеного каналу зв'язку та верифікації особи із застосуванням передбачених законодавством технічних і правових інструментів можна цілком гарантувати дотримання процесуальних прав та обов'язків учасників провадження. Більш того, в умовах воєнного стану, обмеженої мобільності багатьох учасників процесу та існування безпекових ризиків дистанційна участь з-за кордону стає не лише технічно можливою, а й доцільною, зважаючи на забезпечення засад доступності правосуддя, процесуальної економії та безперервності судового розгляду.

Зупинення судового розгляду в разі призову обвинуваченого на військову службу за мобілізацією

Заслуговує уваги й положення, що стосується судового розгляду та відіграє важливу роль в узгоджуваності публічних інтересів держави та індивідуальних прав особи в умовах особливого періоду. Йдеться про призов на військову службу за мобілізацією обвинуваченого під час розгляду справи. За таких випадків законодавством передбачено відповідно до ч. 1 ст. 336 КПК України зупинення судом провадження стосовно даної особи до моменту її звільнення з військової служби.

Зміст даної норми демонструє презумпцію неможливості ефективної та повноцінної реалізації обвинуваченим своїх процесуальних прав під час проходження військової служби в особливий період. Це пояснюється тим, що участь у судовому засіданні передбачає не лише фізичну присутність особи, а й можливість належної підготовки до захисту, комунікації із захисником, надання доказів та можливість своєчасно реагувати на доводи сторони обвинувачення тощо. Проте мобілізаційні обов'язки, обмеження свободи пересування, підпорядкування військовій дисципліні та перебування в зоні бойових дій фактично виключають такі можливості, зважаючи на істотні ризики для прав обвинуваченого.

Крім того, зазначена вище норма запобігає можливості ухвалення судового рішення в період відсутності обвинуваченого, що також впливає на легітимність вироку. У цьому контексті зупинення провадження є формою процесуальної гарантії від порушення засад змагальності та безпосередності судового розгляду.

Сьогодні серед науковців триває дискусія щодо правової природи положень ч. 1 ст. 335 КПК України та їх імперативного чи дискреційного характеру. Так, Н. О. Вакуленко вважає хибним імперативне формулювання даної статті, оскільки воно суперечить основоположним засадам кримінального провадження. Зупинення розгляду без попередньої перевірки реальної можливості обвинуваченого брати участь у судових засіданнях указує на ігнорування ключових обставин справи та може призвести до затягування провадження, зниження його ефективності та фактичного обмеження доступу до правосуддя [19, с. 20]. М. Г. Чалий і А. Г. Воєвода також вважають, що зупинення провадження може застосовуватися лише після перевірки фактів об’єктивної неможливості участі обвинуваченого в судовому засіданні [258, с. 462]. Водночас С. Р. Рафальонт стверджує, що ця норма повинна застосовуватися без судового розсуду, на відміну від інших підстав ч. 1 ст. 335 КПК України, особливо в період воєнного стану [191, с. 232, 249].

Судова практика також демонструє відсутність єдиного підходу в цьому питанні. Так, Апеляційна Палата ВАКС в ухвалі від 27 грудня 2022 р. у справі № 991/5181/20 визнала призов обвинуваченого на військову службу безумовною та безальтернативною підставою для зупинення провадження [233], фактично підтвердивши імперативний характер норми. Водночас колегія суддів Стрийського міськрайонного суду Львівської області в ухвалі від 25 січня 2023 р. у справі № 442/823/18 дійшла протилежного висновку, зазначивши, що положення ст. 335 КПК України в цій частині не мають імперативного змісту, а відтак суд має право враховувати конкретні обставини справи та технічні можливості для забезпечення участі обвинуваченого [244].

На нашу думку, чинна редакція ч. 1 ст. 335 КПК України щодо зупинення судового провадження у випадку призову обвинуваченого на військову службу під час мобілізації має імперативний характер, оскільки формулювання «суд зупиняє

судове провадження» не залишає суду простору для розсуду, а тому за наявності цієї підстави він зобов'язаний зупинити розгляд справи, обмежуючись лише перевіркою факту призову без оцінювання доцільності або можливості продовження провадження, а також без урахування готовності обвинуваченого брати участь дистанційно чи наявності технічних можливостей суду.

Вважаємо, що в умовах сучасного розвитку цифрових технологій, зокрема широкого використання можливостей дистанційної участі в судових засіданнях, положення ч. 1 ст. 335 КПК України не повинні мати категоричного імперативного характеру. Доцільно механізм даної норми трансформувати в умовно-імперативний, коли обов'язок суду зупинити провадження виникає лише за відсутності реальної та безпечної можливості забезпечити участь мобілізованого обвинуваченого в процесі – як особисто, так і шляхом відеоконференції чи інших електронних засобів комунікації. Даний підхід дозволить поєднати завдання кримінального провадження з засадою верховенства права, сприятиме запобіганню необґрунтованого затягування судового розгляду та гарантувати дотримання прав учасників провадження навіть в умовах дії воєнного стану.

Кожний випадок зупинення судового провадження у зв'язку з мобілізацією обвинуваченого потребує індивідуального вирішення та реального оцінювання можливості його участі в судових засіданнях. Оцінювання має враховувати комплекс взаємопов'язаних чинників, зокрема: род та специфіку військ, у яких проходить службу обвинувачений, що впливає на рівень бойового навантаження і його можливості пересуватися і комунікувати; характер і зміст завдань відповідного військового підрозділу, його дислокація, віддаленість від суду та умов перебування, що можуть унеможливлювати фізичну чи дистанційну участь у судовому засіданні; військова посада обвинуваченого, що може передбачати безперервне виконання бойових або управлінських функцій, несумісних з можливістю відлучатися навіть на короткий термін; наявність або відсутність технічної можливості брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції чи за допомогою використання інших захищених засобів дистанційного зв'язку, що гарантують реалізацію процесуальних прав і виконання процесуальних обов'язків.

Крім того, рішення про зупинення провадження у зв’язку з мобілізацією обвинуваченого має підтверджуватися належно оформленими документами його призову та проходження військової служби. До матеріалів кримінального провадження мають долучатися наступні документи: витяг з наказу начальника відповідного ТЦК і СП із зазначенням військової посади обвинуваченого та підрозділу; офіційна довідка чи витяг з наказу командира військової частини про фактичне проходження обвинуваченим військової служби; копія військового квитка із записом зарахування до списків особового складу Збройних Сил України чи іншого військового формування. Зазначені документи є об’єктивним підтвердженням для ухвалення судом процесуального рішення та водночас виключити ризики прийняття формального або недостатньо обґрунтованого рішення щодо зупинення судового провадження.

Отже, на підставі зазначеного пропонуємо ст. 335 КПК України доповнити ч. 1^1 такого змісту:

«У разі призову обвинуваченого на військову службу під час мобілізації, на особливий період, суд має право не зупиняти провадження, якщо за письмовою згодою обвинуваченого та за наявності технічної можливості забезпечується його повноцінна участь у судовому розгляді в режимі відеоконференції, що гарантує реалізацію його процесуальних прав і виконання процесуальних обов’язків.

Рішення про проведення судового розгляду із залученням мобілізованого обвинуваченого в дистанційному режимі ухвалюється судом з урахуванням:

1) письмової згоди обвинуваченого;

2) забезпечення можливості конфіденційного спілкування із захисником;

3) технічної стабільності та захищеності каналу зв’язку;

4) відсутності обставин, що перешкоджають безпечній та безперервній участі обвинуваченого в засіданні.

У разі неможливості виконати одну з умов, передбачених пунктами 1–4 цієї частини, суд зобов’язаний зупинити судове провадження до звільнення обвинуваченого з військової служби.

Розшук обвинуваченого, який ухилився від суду, оголошується ухвалою суду, організація виконання якої доручається слідчому та/або прокурору».

Деякі науковці та практики висловлюють припущення щодо доцільності в зазначеній вище ситуації не зупиняти, а відкладати судове засідання. Водночас Т. Б. Сеник вважає, що неможливо передбачити повного закінчення бойових дій та конкретної дати для демобілізації обвинувачених, які проходять військову службу за призовом. Відповідно такі особи не можуть брати участь у судових засіданнях упродовж невизначеного часу, а отже, відкладення справи і призначення її розгляду на чітко визначену дату, сподіваючись, що обвинувачений буде присутній, є неефективним [201, с. 87–89].

Ми підтримуємо зазначену вище позицію та вважаємо, що відкладення розгляду справи з призначенням її на конкретну дату в очікуванні явки обвинуваченого є неефективним і суперечить засаді дотримання розумних строків розгляду кримінального провадження та, у свою чергу, породжує процесуальну бездіяльність. З огляду реалій сьогодення доцільним вважається механізм зупинення провадження у випадках мобілізації обвинуваченого з одночасним передбаченням у КПК альтернативи у вигляді дистанційної участі такої особи в судовому засіданні.

Зауважимо, що чинна редакція ст. 335 КПК України фактично не передбачає правового механізму контролю за зміною обставин, які стали підставою для зупинення судового провадження. Як слушно зауважили М. Г. Чалий та А. Г. Воєвода, під час дії особливого періоду умови проходження служби військовослужбовців можуть зазнавати змін, і внаслідок цього обставини, які стали підставою для зупинення судового провадження, можуть утратити актуальність і не будуть перешкоджати подальшому розгляду справи [258, с. 462]. Вивчення даної норми доводить, що закон не визначає коло суб’єктів, відповідальних за відстеження таких змін, не встановлює процедури інформування суду про усунення чи зміну відповідних обставин. Ця нормативна прогалина породжує ризики затягування розгляду справ, знижує ефективність дотримання засади розумності строків судового провадження і створює загрозу формального невиконання завдань кримінального провадження.

З метою розв’язання даної проблеми М. Г. Чалий та А. Г. Воєвода пропонують покласти обов’язок перевірки обставини, що стали підставою для зупинення провадження, на сторону захисту та відповідні військові органи – командування

військової частини чи ТЦК і СП [258, с. 463]. На нашу думку, покладення первинного тягаря контролю на сторону захисту є не зовсім вірним рішенням, оскільки порушує розподіл процесуальних функцій між сторонами кримінального провадження. Саме держава в особі суду та сторони обвинувачення несуть обов'язок щодо організації провадження, що гарантує розумні строки й доступ до суду. Сторона захисту має реалізовувати право, а не виконувати державну функцію здійснення провадження. Перетворення права на захист чи квазі-адміністративний обов'язок суперечить презумпції невинуватості та може призвести до небажаних процесуальних наслідків. Крім того, сторона захисту не має легітимного процесуального інтересу, повноважень чи доступу до службової інформації (наказів, розпоряджень тощо) для контролю обставин зупинення провадження, що робить такі обов'язки фіктивними. У зв'язку з цим вважаємо, що контроль має бути покладений виключно на прокурора, який повинен здійснювати періодичну перевірку наявності або відсутності підстав (надсилати запити до військових органів, ініціювати поновлення провадження тощо), суд (може визначати календарні контрольні дати, у межах яких зобов'язаний провести перевірку актуальності підстав для зупинення провадження, та за її результатами постановити вмотивовану ухвалу про залишення судового розгляду в стані зупинення або його поновлення), а також військові органи (командування військової частини, ТЦК і СП), які зобов'язані у визначений строк поінформувати суд і прокурора щодо зміни статусу мобілізованого, прикладом, переведення до іншої військової частини, госпіталізація, відпустка, демобілізація, оголошення в розшук у зв'язку з СЗЧ тощо.

Таким чином, з метою усунення зазначених вище проблем пропонуємо ст. 335 КПК України доповнити ч. 1^2 наступним змістом:

«Обов'язок контролю за зміною обставин, що стали підставою для зупинення провадження, покладається на прокурора як процесуального керівника та на керівника відповідного органу чи установи, у якій перебуває обвинувачений. Такі особи зобов'язані невідкладно, але не пізніше трьох діб з моменту виявлення змін, письмово поінформувати суд про усунення підстав для зупинення провадження, додавши документальне підтвердження.

Суд зобов’язаний не менше одного разу на місяць здійснювати перевірку наявності підстав для подальшого зупинення провадження та, у разі їх відсутності, ухвалювати рішення про його поновлення у строк, що не перевищує п’яти днів з моменту отримання відповідної інформації.

Неналежне виконання обов’язку з контролю за зміною обставин і своєчасного інформування суду тягне передбачену законом відповідальність».

Ключовою умовою для відновлення розгляду провадження є звільнення обвинуваченого з військової служби. Таким чином, у ситуації, коли особливий період завершився, але обвинувачений продовжує службу, прикладом за контрактом з військовим формуванням, справа залишається зупиненою до моменту його фактичного звільнення, що породжує правову колізію. У зв’язку з цим вважаємо, що абсолютний імператив щодо зупинення провадження в разі мобілізації слід виключити та закріпити засаду перевірки реальної можливості участі обвинуваченого в судовому засіданні, зокрема дистанційно.

Самостійною, а також винятковою підставою для зупинення судового провадження є передача обвинуваченого для обміну як військовополоненого. Специфіка цієї підстави полягає в поєднанні процесуально-правової та міжнародно-правової складових, адже процедура обміну військовополоненими ґрунтується не лише на нормах КПК України, а й на приписах міжнародного гуманітарного права, зокрема Женевських конвенцій 1949 р. та Додаткових протоколів до них.

Відповідно до ч. 2 ст. 335 КПК України у випадках, за яких уповноважений орган державної влади ухвалює рішення щодо передачі обвинуваченого для обміну, а він надає письмову згоду на таку процедуру, суд зобов’язаний постановити ухвалу про зупинення провадження щодо цієї особи. Зупинення провадження діє до моменту фактичного проведення обміну або отримання офіційного підтвердження від уповноваженого органу про те, що обмін не відбувся. З наукового погляду дана норма є прикладом особливого судового режиму, що функціонує на стику внутрішньодержавних процесуальних процедур і зовнішньополітичних інтересів держави, вимагаючи від суду одночасного забезпечення правових гарантій особи та врахування гуманітарно-оборонних обставин, зумовлених воєнним конфліктом.

Здійснення спеціального судового провадження в умовах воєнного стану

В умовах воєнного стану інститут спеціального судового провадження (in absentia) стає особливо актуальним, оскільки значна кількість осіб, яким інкримінуються злочини проти основ національної безпеки України, перебувають на окупованих територіях чи переховуються на території держави-агресора. До цієї категорії осіб також належать військовослужбовці збройних сил Російської Федерації, які обґрунтовано обвинувачуються в учиненні воєнних злочинів, насамперед у порушенні законів і звичаїв війни. Застосування спеціального судового провадження є необхідним передусім для забезпечення невідворотності покарання, дотримання засади верховенства права та виконання міжнародних зобов'язань України у сфері боротьби зі злочинами агресії та колабораціонізму.

Актуальна судова практика свідчить, що велика частина кримінальних проваджень щодо колабораційної діяльності та воєнних злочинів завершується ухваленням заочних вироків. Як зазначає І. В. Оборонова, спеціальне судове провадження неминуче зумовлює відступи від загальних засад кримінального процесу, зокрема обмежується засада змагальності, а також рівноправність і активність сторін процесу перед судом [140, с. 164, 175, 176]. О. В. Калінніков також справедливо зауважує, що положення чинного КПК України не гарантують обвинуваченому в умовах in absentia можливості реалізувати низку ключових прав (надавати пояснення щодо пред'явленого обвинувачення, брати участь у дослідженні доказів та допиті свідків, виступати в судових дебатах), передбачених як конституційними приписами, так і міжнародними стандартами. Водночас імперативною гарантією законодавець визначив обов'язкову участь захисника, що дозволяє забезпечити мінімальний баланс між завданням кримінального провадження та захистом прав особи [83, с. 131, 132].

Ключовою відмінністю провадження in absentia від загального порядку є обов'язок дотримання фундаментальних гарантій на справедливий суд. ЄСПЛ у своїй практиці, зокрема в справі Somogyi v. Italy, визначив, що відсутність обвинуваченого безперечно не порушує вимог ст. 6 ЄКПЛ, але національні суди обов'язково мають перевіряти належне інформування особи про відкриття

провадження та її реальну можливість скористатися своїми правами [210]. Вимоги до таких проваджень закріплені в Резолюції Комітету Міністрів Ради Європи (75)11 від 19 січня 1973 р. «Про критерії, які регламентують розгляд, що проводиться у відсутності обвинуваченого». У даних документах міститься перелік ключових вимог щодо розгляду таких проваджень, а саме: своєчасне і належне інформування особи про дату і місце судового розгляду; підтвердження отримання цього повідомлення; надання можливості підготовки захисту; вручення вироку та забезпечення права на його апеляційне оскарження; право на повторний розгляд у разі наявності поважних причин відсутності [67, с. 10].

Зазначені положення активно застосовуються в українській судовій практиці. Так, Верховний Суд у постанові від 13 червня 2019 р. у справі № 607/9498/16-к зазначив, що обов'язковою умовою розгляду справи за відсутності обвинуваченого є його інформування про існування кримінального провадження [22]. Дане рішення вказує на справедливе виконання процедури in absentia та гарантування державою ефективного інформування обвинуваченого навіть у випадку неможливості його фактичної присутності в суді.

Зазначені міжнародні стандарти значною мірою відображаються в положеннях КПК України, що свідчить про намагання законодавця інтегрувати міжнародні засади справедливого судочинства в національну правову систему. Так, ч. 2 ст. 7 КПК України передбачає, що зміст і форма кримінального провадження за відсутності обвинуваченого in absentia мають відповідати загальним засадам кримінального провадження, з урахуванням передбачених законом особливостей. Ця норма закріплює обов'язкову вимогу дотримуватися базових гарантій справедливого суду. Обов'язок щодо забезпечення таких гарантій покладається на сторону обвинувачення, яка повинна вжити всіх доступних заходів для охорони прав обвинуваченого – на захист, доступ до правосуддя, дотримання конфіденційності комунікацій та на приватність.

Умови здійснення спеціального судового провадження чітко визначено в ч. 3 ст. 323 КПК України. Зокрема, судовий розгляд у справах про злочини, передбачені ч. 2 ст. 297^1 цього Кодексу, може здійснюватися за відсутності обвинуваченого, крім

неповнолітнього, який переховується від органів слідства та суду на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, з метою ухилення від кримінальної відповідальності (спеціальне судове провадження) та/або оголошений у міжнародний розшук [22]. Законодавець окремо передбачив додаткову підставу для застосування in absentia у вигляді обміну обвинуваченого як військовополоненого, що свідчить про адаптацію національного процесуального механізму в умовах воєнного стану. Початок такого судового провадження можливий лише за умов доведення прокурором факту належного інформування особи про існування та перебіг кримінального переслідування, що відповідає стандартам ЄСПЛ.

Окремої уваги потребує питання змісту вироку, ухваленого за результатами in absentia. Згідно з ч. 5 ст. 374 КПК України суд зобов'язаний у вироку окремо обґрунтувати факт, що сторона обвинувачення використала всі можливості для забезпечення процесуальних прав обвинуваченого. Дана законодавча вимога являє собою не лише технічний процесуальний припис, а й слугує гарантією забезпечення балансу між публічним інтересом у притягненні до відповідальності за тяжкі злочини, передусім проти основ національної безпеки, і необхідністю дотримання права особи на справедливий суд.

Звернемо увагу на ще одне питання. Так, на сьогодні науковці та практики дедалі більше приділяють уваги питанню запровадження інституту спеціалізації суддів у сфері розгляду кримінальних проваджень, пов'язаних з воєнними злочинами [218]. Цей підхід обґрунтовано вважається перспективним напрямом розвитку українського правосуддя в умовах воєнного стану та поствоєнної відбудови. Зокрема, Н. Рогатинська та В. Русняк вважають, що створення спеціалізованих судів або судових палат з розгляду справ, пов'язаних з національною безпекою та військовими злочинами, суттєво підвищить ефективність правосуддя та його відповідність міжнародним стандартам у сфері кримінальної юстиції [199, с. 156].

Необхідність запровадження такого інституційного нововведення зумовлена низкою об'єктивних чинників, а саме: швидким зростанням кількості проваджень

зазначеної категорії, специфікою доказової бази в справах про порушення законів та звичаїв війни, а також потребою інтеграції в національну практику стандартів міжнародного гуманітарного і міжнародного кримінального права. Як зауважила С. Яковлєва, у справах про воєнні злочини недостатньо встановити лише факт участі особи у воєнних діях – необхідно чітко визначити конкретні діяння, що утворюють склад злочину. Такий підхід узгоджується з принципом індивідуалізації відповідальності та забезпечує належний процесуальний стандарт доказування. Разом з тим під час розгляду даної категорії справ важливо зберігати баланс між вимогами національного законодавства та нормами європейського й міжнародного права з метою унеможливлення в подальшому виникнення підстав для констатації порушень прав будь-якої зі сторін провадження [189]. У цьому контексті О. Яновська справедливо зауважує, що розгляд справ про воєнні злочини має бути не лише ефективним і процесуально результативним, а й справедливим, забезпечувати реальний захист прав потерпілих та позбавити засуджених воєнних злочинців, зокрема представників збройних сил Російської Федерації, процесуальних підстав для звернення до європейських судових інституцій у зв'язку з нібито порушенням їхніх прав [219].

Станом на 25 лютого 2025 р. в Україні зареєстровано, згідно з офіційною статистикою Офісу Генерального прокурора, 20 960 кримінальних правопорушень проти національної безпеки, з яких майже 9,5 тис. становлять злочини, пов'язані з колабораційною діяльністю (ст. 111^1 КК України), та 4 тис. – державною зрадою (ст. 111 КК України) [218]. Значна частина таких проваджень на підставі територіальної підсудності (ст. 32 КПК України) потрапляє на розгляд судів, розташованих у безпосередній близькості до зон активних бойових дій, що не лише підвищує процесуальне навантаження на суддів, а й створює додаткові ризики для забезпечення безпеки учасників провадження та стабільності судового розгляду. Слід зазначити, що кадрова ситуація в багатьох судах є вкрай критичною, оскільки чимало судів не спроможні утворити колегію з трьох суддів, як цього вимагає ст. 31 КПК України, для розгляду окремих категорій кримінальних правопорушень. Якщо в суді функціонує лише один суддя, його вузька спеціалізація на справах про воєнні злочини може фактично заблокувати розгляд інших кримінальних проваджень, що

негативно вплине на дотримання розумних строків та права на доступ до правосуддя.

Отже, інститут спеціалізації суддів дозволить: по-перше, зосередити практику розгляду справ про воєнні злочини в руках суддів, які мають спеціальну підготовку, що підвищить якість правосуддя та сприятиме більш ґрунтовному застосуванню норм міжнародного гуманітарного права і врахуванню прецедентів Міжнародного кримінального суду; по-друге, дозволить уніфікувати судову практику з метою уникнення суперечностей у кваліфікації діянь, а також забезпечить ефективний обмін досвідом між судами.

Разом з тим вважаємо, що запровадження відповідної спеціалізації суддів може стати доцільним лише в разі впровадження адаптивної моделі такої спеціалізації, що передбачатиме наступні елементи: застосування змішаної моделі спеціалізації, за якої суддя, закріплений за категорією воєнних злочинів, у випадку недостатнього навантаження розглядає інші категорії кримінальних проваджень; запровадження гнучкого механізму перерозподілу справ залежно від зміни безпекової обстановки, а не лише за формальною ознакою територіальної підсудності. Такий інститут спеціалізації суддів у справах про воєнні злочини беззаперечно має потенціал стати ефективним інструментом оптимізації кримінального провадження в умовах воєнного стану.

Підсумовуючи зазначене, зауважимо, що правова природа судового розгляду в умовах воєнного стану продемонструвала фундаментальну трансформацію, що виходить за межі звичайної процесуальної адаптації до екстремальних умов. Йдеться про формування особливого, тимчасового, але цілісного механізму кримінальної юстиції, спрямованого на забезпечення безперервності здійснення правосуддя навіть за надзвичайних викликів. Ця модель, з одного боку, покликана гарантувати ефективність кримінального провадження в умовах правової турбулентності, а з іншого – зберігати ключові засади справедливого судового розгляду як конституційної гарантії та міжнародного стандарту.

Будь-які відступи від загальних правил кримінального провадження мають розглядатися виключно як виняткові та обґрунтовані заходи, нормативно

врегульовані, пропорційні поставленим завданням та обмежені часовими рамками особливого періоду. Ключовим орієнтиром у цьому контексті є забезпечення мінімізації втручання в процесуальні права учасників провадження та створення механізмів компенсації можливих обмежень, що виникають унаслідок дії воєнного стану. Разом з тим суд, залишаючись уособленням верховенства права, не може перетворюватися на орган формального чи спрощеного правозастосування. Його конституційна місія – гарантувати баланс між публічними інтересами в забезпеченні національної безпеки та індивідуальними правами людини, запобігаючи ризику девальвації самої сутності правосуддя. Саме від здатності судової влади забезпечити цей баланс залежить довіра суспільства до інститутів правосуддя та легітимність державної влади загалом.

Висновки до Розділу 3

1. Особливий режим судового розгляду в умовах воєнного стану є логічним продовженням особливого режиму досудового розслідування, але має власну специфіку, оскільки поєднує процесуальні гарантії публічності, змагальності та безпосередності з вимогами оперативності, безпеки та доступності правосуддя.

2. Критеріями розмежування загального та особливого режимів судового розгляду є: особливий режим упроваджується виключно за наявності воєнного стану, який обумовлює правомірність відступів від загальних процесуальних правил; функціональна мета особливого режиму полягає в забезпеченні здійснення правосуддя в умовах збройного конфлікту з урахуванням реальних обмежень, які впливають на доступність суду, безпеку учасників та стабільність правопорядку; наявність процесуальних відступів у впроваджених механізмах судового розгляду.

3. Основним нормативним положенням, що визначає зміст та межі особливого режиму судового розгляду, є норми ст. 615 КПК України, які містять низку спеціальних і водночас виняткових процесуальних механізмів, покликаних забезпечити безперервність здійснення правосуддя, дотримання розумних процесуальних строків, збереження рівноваги між інтересами безпеки держави та конституційними правами учасників судового розгляду. Разом з тим норми ст. 615

КПК України у частині судового розгляду мають фрагментарний і компромісний характер, що призводить до різних підходів у правозастосовній практиці.

4. Запропоновано класифікацію норм, що регулюють особливий режим судового розгляду за функціональними критеріями, що передбачають: розподіл матеріалів кримінального провадження між суддями в разі відсутності доступу до ЄСІТС; автоматичне продовження запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою; зміну територіальної підсудності; визначення компетенції суду першої інстанції у справах з високим ступенем суспільної небезпеки; проголошення лише резолютивної частини вироку з подальшим врученням повного тексту.

5. Поглиблено обґрунтування щодо необхідності модернізації підходів до територіальної підсудності в умовах воєнного стану. Визначено, що застосування критерію «найбільш територіально наближеного суду» не завжди відповідає умовам воєнних дій, а оптимальним є орієнтування на критерій безпеки та функціональної спроможності суду.

6. Доведено, що впровадження дистанційних форм судового розгляду (відеоконференції) стало ключовим процесуальним інструментом воєнного часу, що гарантує доступ до правосуддя навіть в умовах небезпеки. Водночас дана форма судового розгляду потребує нормативного удосконалення у частині забезпечення технічної стабільності, ідентифікації учасників та недопущення порушення їхніх процесуальних прав.

7. Обґрунтовано, що інститут зупинення судового розгляду через мобілізацію обвинуваченого має колізійний характер, оскільки імперативність цієї норми суперечить засаді розумних строків і може створювати ситуації «заморожених» справ. Запропоновано зміну правового підходу шляхом передбачення можливості дистанційної участі обвинуваченого.

8. Визначено, що спеціальне судове провадження (in absentia) набуло особливого значення у справах щодо колабораційної діяльності та воєнних злочинів. Доведено, що застосування цього інституту є сумісним із міжнародними стандартами справедливого судового розгляду за умови дотримання мінімальних гарантій прав обвинуваченого.

ВИСНОВКИ

1. Запровадження в Україні особливого періоду зумовило трансформацію системи державного управління, правозастосування та реалізації конституційних прав і свобод громадян. Особливий період є комплексним правовим явищем, яке охоплює сукупність спеціальних правових режимів (воєнний стан, надзвичайний стан, надзвичайна ситуація, інші спеціальні режими, що можуть запроваджуватися відповідно до законодавства у відповідь на нестандартні загрози). Основними ознаками особливого періоду є: винятковість; тимчасовість; обмеження конституційних прав і свобод; специфічний порядок функціонування органів влади, у тому числі органів досудового розслідування, прокуратури та суду; застосування додаткових примусових заходів.

2. Введення воєнного стану зумовило трансформацію кримінального провадження та формування особливого режиму досудового розслідування і судового розгляду – тимчасової процесуальної моделі кризового реагування, що забезпечує здійснення кримінального провадження за умов об’єктивної неможливості реалізації звичайної процесуальної форми. Особливий режим не змінює фундаментальних засад кримінального провадження, але допускає тимчасові, пропорційні й чітко врегульовані законом відступи за наявності підтвердженої неможливості дотримання загальних процесуальних правил.

3. Історико-порівняльний аналіз показав, що ст. 615 КПК України є основою правового регулювання особливого режиму, а її зміни у 2014, 2021 та 2022 роках відображають поступову інституціоналізацію цього режиму: від незначних процесуальних винятків у досудовому розслідуванні до комплексного регулювання, яке охопило і судове провадження. Розроблена авторська класифікація норм цієї статті за функціональними критеріями, що дозволяє упорядкувати законодавчі новели й виявити їхній вплив на окремі інституту кримінального провадження.

4. Системний аналіз КПК України (ст.ст. 104, 176, 199, 202, 236, 335, 615, 616 та ін.) засвідчив, що вони містять як інноваційні процесуальні інструменти (зміна територіальної підсудності, дистанційне провадження, спеціальне провадження (in

absentia)), так і прогалини, зокрема відсутність чіткого механізму контролю за підставами зупинення судового розгляду або недостатню регламентацію застосування відеоконференцій із використанням власних технічних засобів.

5. У роботі встановлено, що зміни у підслідності та підсудності під час воєнного стану мають адаптаційний характер: забезпечують безперервність провадження за відсутності можливості його здійснення за загальними правилами. Проаналізовано трансформації інституту ЗЗКП. Зокрема, ст. 615 КПК України передбачає автоматичне продовження строків тримання під вартою, а прокурор наділений процесуальними повноваженнями, що традиційно належали слідчому судді. Цей результат має значення для визначення меж допустимості делегування повноважень без руйнування судового контролю.

6. У роботі підкреслено, що С(Р)Д в умовах воєнного стану провадяться з використанням спрощених процесуальних механізмів: допиту та інших дій у дистанційній формі, проведення огляду чи обшуку без понятих із застосуванням відеофіксації, відтермінованого внесення даних в ЄРДР.

7. Встановлено, що дистанційна комунікація учасників кримінального провадження перетворилася на системний елемент процесуальної форми. Цей результат має значення для розвитку інституту цифровізації кримінального провадження та створення правових стандартів ідентифікації доказів.

8. Закцентовано, що в умовах воєнного стану відбувається суттєва модифікація правил судового розгляду. Виявлено, що процесуальна форма судового розгляду під час воєнного стану поєднує дистанційні механізми та спрощені процедури із збереженням обов’язкових гарантій: рівності сторін, незалежності суду, обов’язковості обґрунтування судових рішень. Дослідження підтвердило, що запровадження відеоконференцій, зміна територіальної підсудності, зупинення провадження у зв’язку з мобілізацією обвинуваченого та розгляд справ (in absentia) стали ключовими інструментами забезпечення безперервності правосуддя. Водночас встановлено, що деякі норми мають надмірно імперативний характер, що породжує дискусії в наукових колах та неоднозначність у практиці судів.

9. Доведено, що організаційні рішення (ручний розподіл справ, зміна складу суду, проголошення лише резолютивної частини вироку) мають виключно процесуальний характер і слугують засобами забезпечення функціонування судової влади в умовах війни.

10. Дисертаційне дослідження доводить, що особливий режим досудового розслідування та судового розгляду в умовах воєнного стану є закономірним і необхідним елементом правового реагування держави на збройну агресію. Разом з тим, він повинен мати винятковий і тимчасовий характер, бути чітко врегульованим, пропорційним і підконтрольним судовій владі. Забезпечення балансу між ефективністю правосуддя та захистом прав людини є визначальним критерієм його легітимності та науково-практичним орієнтиром для подальшого вдосконалення кримінального процесуального законодавства України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абламська В. В. Законодавчі новели щодо здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану. *Право і безпека*. 2022. № 2. С. 140–148.

2. Алгоритм дій слідчо-оперативних груп Національної поліції на звільнених від окупації територіях з документування воєнних злочинів (на прикладі звільнених територій Київської області). Головне слідче управління Національної поліції України. URL: https://drive.google.com/file/d/11Cn7drDDDsZDuEmdnPpRKABXnKCIVjDr/view

3. Бааджи Н. А. До питання законності дерогації прав людини: умови правомірності згідно практиці ЄСПЛ. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 10. С. 593–596.

4. Бабенко А. М. Запобігання злочинності в регіонах України: концептуально-методологічний та праксеологічний вимір: монографія. Одеса: ОДУВС, 2014. 416 с.

5. Бабій І. О. Адаптація судових процесів під час воєнного стану: правові аспекти та іноземний досвід. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2020. № 4. С. 29–37.

6. Байрачна Л. К., Носенко О. В., Євенчук О. І. Легітимність мети як умова правомірного обмеження реалізації прав людини: теорія та судова практика. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2024. № 12. С. 56–60.

7. Балов П. О. Спрощені порядки кримінального провадження у стадії досудового розслідування: дис. … д-ра філософії. Хмельницький, 2024. 252 с.

8. Барабаш А. А. Проведення процесуальних дій та судових засідань у кримінальному провадженні у режимі відеоконференцзв’язку: проблеми та шляхи вирішення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 12. С. 630–633.

9. Бєлоцька І. Дистанційне провадження у кримінальному процесі як юридична адаптація до воєнних умов. URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/distanciyne-provadzhennya-u-kriminalnomu-procesi-yak-yuridichna-adaptaciya-do-voennih-umov.html

10. Бингар Я. Ю., Вареник Д. С. Повноваження оперативних підрозділів на стадії досудового розслідування в умовах воєнного стану. *Universum*. 2024. № 12. С. 22–31.

11. Благута Р. І., Гуцуляк Ю. В., Дуфенюк О. М. та ін. Кримінальне процесуальне право України. Київ, Львів: ЛьвДУВС, 2017. 610 с.

12. Боксгорн А. В., Волошанівська Т. В., Федоров І. В. Забезпечення дотримання конституційних прав громадян під час проведення досудового розслідування в умовах воєнного стану. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. № 3. С. 196–202.

13. Бондар В. С., Яковенко М. О. Про завдання органів досудового розслідування в умовах подолання наслідків агресії рф на деокупованих територіях: до постановки проблеми. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2022. Вип. 3 (99). С. 226–242.

14. Бондаренко А. М., Лугіна Н. А., Лугін С. В. Дія запобіжних заходів в умовах воєнного стану. *Ірпінський юридичний часопис: науковий журнал.* 2023. Вип. 3 (12). С. 228–235.

15. Буга Г. С., Вовк Д. О. Обмеження прав людини під час дії воєнного стану. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2023. № 1. Т. 34 (73). С. 177–181.

16. Булавіна С. Є. Гороть А. М. Правові підстави відступів та обмежень від міжнародних стандартів прав людини. *Нове українське право.* 2022. Вип. 6. Т. 1. С. 49–54.

17. Бура О., Колосовський Є. Особливості процедури доказування в умовах воєнного стану в Україні. *Протидія кримінальним правопорушенням в умовах воєнного стану*: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Кропивницький, 27 жовт. 2022 р.). Кропивницький, 2022. С. 232–235.

18. Буханевич О. М., Кузніченко С. О., Мерник А. М. Зарубіжний досвід конституційно-правового регулювання обмеження прав людини в умовах надзвичайного та воєнного станів. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. 2021. № 2. Vol. 28. С. 55–65.

19. Вакуленко Н. О. Аналіз інституту зупинення судового провадження в кримінальному судочинстві під час воєнного стану в Україні: окремі проблеми та

перспективи. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету.* 2024. № 86. Т. 5. С. 17–23.

20. Варава І. П., Хубулов І. С. Правове регулювання обмеження прав людини в умовах надзвичайного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 3. С. 67–70.

21. Верховний Суд (Касаційний кримінальний суд). Постанова від 13 груд. 2022 р. у справі № 127/1796/21 (провадження № 51-2157км22). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/107904819

22. Верховний Суд. Постанова від 13 черв. 2019 р. у справі № 607/9498/16-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/82492181

23. Верховний Суд. Постанова від 8 квіт. 2020 р. у справі № 263/15845/2019 (провадження № 51-6165км19). URL: https://protocol.ua/ua/postanova_kks_vp_vid_08_04_2020_roku_u_spravi_263_15845_2019_1/?utm_source=Reshenie_v_Zakon&utm_medium=Reshenie_v_Zakon&utm_campaign=Reshenie_v_Zakon/

24. Верховний Суд. Щодо окремих питань здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/war/Inform_lyst_2022_03_03.pdf

25. Верхогляд-Герасименко О. В. Забезпечення майнових прав особи при застосуванні заходів кримінально-процесуального примусу: монографія. Харків: Юрайт, 2012. 216 с.

26. Вирок Кіцманського районного суду Чернівецької області від 15 квіт. 2024 р. у справі №718/1017/24 провадження №1-кп/718/49/24. URL: https://youcontrol.com.ua/en/catalog/court-document/118344688/?utm_source=

27. Вирок Первомайського міськрайонного суду Миколаївської області від 06 січ. 2023 р. у справі № 484/3366/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/ Review/108276394.

28. Вирок Томашпільського районного суду Вінницької області від 20 лют. 2025 р. у справі № 146/52/25. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/125324765?utm_source=

29. Вирок Хортицького районного суду м. Запоріжжя від 11 лют. 2025 р. провадження № 1-кп/337/137/2025. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/125049135?

30. Вирок Червонозаводського районного суду м. Харкова від 2 верес. 2024 р. у справі № 646/7348/24 провадження 1-кп/646/972/2024. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/121362478?

31. Вища рада правосуддя. Рішення № 1105/0/15-25 від 22 трав. 2025 р. «Про зміну територіальної підсудності судових справ Краснопільського районного суду Сумської області». URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/rizne/1105_22_05_2025.pdf

32. Вища рада правосуддя. Рішення № 1589/0/15-25 від 29 лип. 2025 р. «Про зміну територіальної підсудності судових справ Межівського районного суду Дніпропетровської області». URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/rizne/1589_29_07_2025.pdf

33. Вища рада правосуддя. Рішення № 355/0/15-25 від 27 лют. 2025 р. «Про зміну територіальної підсудності судових справ Білозерського районного суду Херсонської області». URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/rizne/355_27_02_2025.pdf

34. Воєнний стан: теоретико-праксеологічні проблеми юриспруденції: колективна монографія. Львів – Торунь: Liha-Pres, 2024. 508 с.

35. Волошанівська Т. В. Цифровізація кримінального провадження як дієвий інструмент відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2025. № 3. С. 693–696.

36. Вронська Т. В., Пилипчук В. Г. Трансформація особливих правових режимів на українських землях у XIX – XX столітті. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова*. 2016. Серія 18: Економіка і право. Вип. 31. С. 12–23.

37. Ганова Г. Визначення поняття «особливий період» за законодавством України. *Вісник національної академії прокуратури України*. 2019. № 2. С. 60–69.

38. Ганова Г. О. Окремі особливості досудового розслідування в умовах надзвичайної ситуації. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх*

справ імені Е. О. Дідоренка. 2015. Вип. 1. С. 241–250. URL: https://luhbulletin.dnuvs.ukr.education/index.php/main/issue/view/36/35

39. Генпрокурор Кравченко провів координаційну нараду керівників правоохоронних органів. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/generalnii-prokuror-proviv-koordinaciinu-naradu-kerivnikiv-pravooxoronnix-organiv

40. Генпрокурор обговорив з Маасікасом співпрацю у розслідуванні воєнних злочинів рф. Укрінформ. 23 серп. 2022 р. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3556139-genprokuror-obgovoriv-z-maasikasom-spivpracu-u-rozsliduvanni-voennih-zlociniv-rf.html

41. Главюк І. Новели здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану: зміни до КПК України від 03 бер. 2022 р. та роз'яснення Верховного Суду. Вища школа адвокатури. 2022. URL: https://www.hsa.org.ua/blog/novely-zdijsnennya-kryminalnogo-provadzhennya-v-umovah-voyennogo-stanu-zminy-do-kpk-ukrayiny-vid-03-bereznya-2022-ta-roz-yasnennya-verhovnogo-sudu/

42. Главюк І. В., Дроздов О. М. Проведення судового засідання у режимі відеоконференції у кримінальному провадженні: доктринальні та практичні проблеми. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 438–444.

43. Главюк І. В., Завтур В. А. Тенденції змін кримінальної юстиції в умовах війни та права людини. The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects: Scientific monograph. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2022. P. 1123–1129.

44. Главюк І., Завтур В. Зміни у кримінальному провадженні від 14 квіт. 2022 р. URL: https://pravo.ua/zminy-u-kryminalnomu-provadzhenni-vid-14-kvitnia-2022-roku

45. Главюк І., Дроздов О., Тетерятник Г., Фоміна Т., Рогальська В., Завтур В. Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану: науково-практичний коментар Розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України. Видання 4. Електронне видання (станом на 30 груд. 2022 р.). Дніпро-Львів-Одеса-Харків. 2023. 82 с.

46. Глушко І., Моісєєва А. Дистанційне кримінальне провадження під час воєнного стану. URL: https://zib.com.ua/ua/151928.html

47. Горбова Н. А., Палюх А. Я., Палюх А. Я. Правовий захист та відновлення прав людини і основоположних свобод в умовах подолання наслідків війни. *Київський часопис права*. 2023. № 1. С. 47–52.

48. Градун С. Використання поліграфа під час проведення слідчих (розшукових) дій у районах проведення воєнних (бойових) дій. *Протидія кримінальним правопорушенням в умовах воєнного стану*: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції в авторській редакції, (м. Кропивницький, 27 жовт. 2022 р.). Кропивницький, 2022. С. 320–322.

49. Гриньо Д. Д. Обмеження прав і свобод людини в умовах воєнного стану в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 2. С. 45–48.

50. Губницький Д. Нюанси нового законодавства щодо питання про продовження запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. *Судово-юридична газета*. 11 квіт. 2022 р. URL: https://sud.ua/uk/news/blog/234575-nyuansi-novogo-zakonodavstvaschodo-pitannya-pro-prodovzhennya-zapobizhnogo-zakhodu-u-viglyadi-trimannya-pidvartoyu

51. Гурін О. Ю. Спеціальне досудове розслідування як дієвий інструмент розслідування воєнних злочинів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 12. С. 344–346.

52. Гущин О. О., Власенко Д. Р., Тищенко О. І. Особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану: законодавчі новації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 546–548.

53. Давиденко П. О., Уколова В. О., Уколова Є. О. Особливості діяльності судової системи в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 12. С. 84–87.

54. Дерев'янко М. І., Ільченко С. Ю. Функція судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб: реальність чи примарність здійснення. *Juris Europensis Scientia*. 2024. Вип. 5. С. 54–57.

55. Добросердов А. повідомив про новий порядок розслідування справ осіб, зниклих безвісти за особливих обставин. URL: https://mvs.gov.ua/news/artur-dobroserdov-povidomiv-pro-novii-poriadok-rozsliduvannia-sprav-osib-zniklix-bezvisti-za-osoblivix-obstavin

56. Довгополий Є. І., Вітко А. К., Шляховчук М. В., Маслов М. С. Особливості здійснення правосуддя в умовах воєнного стану. *Наукові записки*. 2023. Серія: право. Вип. 15. С. 284–291.

57. Дорошенко Е. Обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина в період воєнного стану в Україні. *Юридичний вісник.* 2022. № 5. С. 247–253.

58. Драган О. В. Особливості допиту осіб під час воєнного стану та процесуального керівництва прокурора. *Психологічна допомога в умовах воєнного стану*: матеріали Всеукр. кругл. столу (Київ, 18 трав. 2023 р.). Київський університет інтелектуальної власності та права НУ «Одеська юридична академія». Київ: Видавник Назаров О. А. 2023. С. 48–54. URL: https://cutt.ly/mwqF4TWV

59. Дуфенюк О. М. Розвиток криміналістики в умовах воєнного стану: міжнародний, інноваційний, практичний, освітній, доктринальний напрями. *Процесуальне та криміналістичне забезпечення досудового розслідування*: тези доповідей учасників наук.-практ. семінару (1 груд. 2023 р.). Львів: ЛьвДУВС. 2023. С. 28–32.

60. Дьомін М. Нові зміни в законодавстві: злочинцем може стати кожен. URL: https://blog.liga.net/user/mdyomin/article/43984

61. Еволюція судової практики у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану: запобіжні заходи. URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/evolyuciya-sudovoyi-praktiki-u-kriminalnomu-provadzhenni-v-umovah-voennogo-stanu-zapobizhni-zahodi.html

62. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-грудень 2024 р. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2

63. Жодні політсили не впливають на роботу Спільної слідчої групи щодо злочинів РФ – Костін. Укрінформ. 17 жовт. 2022 р. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3774823-robota-spilnoi-slidcoi-grupi-sodo-zlociniv-rf-ne-zalezit-vid-politicnih-vpliviv-kostin.html

64. Завидняк А. В. Доступ до адміністративного правосуддя в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 1. С. 218–222.

65. Загальна декларація прав людини: прийнята і проголошена резолюцією 217 А(III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 груд. 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

66. Загуменна Ю. О. Дерогація прав людини в умовах воєнного стану: аналіз положень Конституції України та практичні аспекти. *Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах війни та післявоєнний період*: матеріали наукового семінару (21 червня 2024 р.) / упор. Д. Є. Забзалюк, М. В. Ковалів, М. Т. Гаврильців, Н. Я. Лепіш. Львів: ЛьвДУВС, 2024. С. 76–78.

67. Застосування спеціальної процедури притягнення до кримінальної відповідальності (in absentia) за колаборaційну діяльність. К., 2023. 17 с. URL: https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2023/06/Zastosuvannia-spetsialnoi-protsedury-prytiahnennia-do-kryminalnoi-vidpovidalnosti-in-absentia-za-kolaboratsiynu-diialnist.pdf

68. Застрожнікова К. С. Дерогація прав людини в умовах воєнного стану: міжнародні стандарти і виклики для кримінального процесу. *Juris Europensis Scientia*. 2025. № 3. С. 161–167.

69. Застрожнікова К. С. Кримінальне провадження в умовах особливих правових режимів: зарубіжні моделі та напрями правового впливу. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія: Юридичні науки». 2025. Т. 36 (75). № 3. С. 117–124.

70. Застрожнікова К. С. Особливий порядок початку досудового розслідування під час воєнного стану. *Пріоритетні напрями розвитку юридичної науки та практики*: науково-практична конференція, м. Хмельницький, 19–20 верес. 2025 р. С. 175–179.

71. Застрожнікова К. С. Особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану: теоретико-практичний вимір. *Право і суспільство*. 2025. № 3. Т. 2. С. 186–194.

72. Застрожнікова К. С. Правові режими особливого періоду та їх вплив на кримінальне провадження в умовах надзвичайних загроз. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management).* 2025. № 2 (70). С. 101–108.

73. Застрожнікова К. С. Відеофіксація допиту як умова допустимості доказів під час війни. *Правова система, держава та суспільство в умовах сучасного законодавства* : Матеріали наук.-практ. конф. (м. Рівне, 5–6 груд. 2025 р.). Одеса, 2025. С. 166–169.

74. Застрожнікова К. С. Зупинення досудового розслідування в умовах воєнного стану: проблеми правозастосування та шляхи вдосконалення. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права*: XI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кременчук, 5 груд. 2025 р.). С. 134–137.

75. Застрожнікова К. С. Трансформація кримінального провадження в особливий період: нормативні інструменти та правові запобіжники. *Права людини та публічне врядування*: VIII Міжнар. правн. форум (м. Чернівці, 30 трав. 2025 р. Львів–Торунь, 2025). С. 379–382.

76. Застрожнікова К. С. Адаптація судового розгляду до умов воєнного стану: кримінальні процесуальні виклики та нормативні рішення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* Серія «Юриспруденція». 2026. № 79. С. 133–138.

77. Застрожнікова К. С. Забезпечення ефективного та справедливого судового розгляду воєнних злочинів в Україні: роль спеціалізації суддів. *Реформування правоохоронних органів в Україні: актуальні питання та перспективи* : Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів–Торунь, 5 лют. 2026 р.). С. 73–76.

78. Застрожнікова К. С. Особливий режим судового розгляду в кримінальному провадженні в умовах воєнного стану: проблеми правового регулювання та правозастосування. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2026. № 1. С. 135–143.

79. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження за 2024 рік № 1-к. URL: https://https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2024

80. Іванов С. С., Батлук М. В., П. Г. Козлова. Проблеми дотримання прав та свобод людини в кримінальному провадженні в умовах воєнного стану. *Правова позиція.* 2022. № 3 (36). С. 52–57.

81. Івано-Франківський міський суд. Вирок від 30 січ. 2025 р. у справі № 344/1070/25. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/12479649

82. Іляшко О. О. Особливості правового регулювання прав та свобод людини на тимчасово окупованих територіях України. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: юридичні науки. 2020. № 6. Т. 31 (70). С. 19–25.

83. Калінніков О. В. Спеціальне судове провадження: праксеологічний аспект. *Актуальні проблеми держави і права*. 2025. Вип. 105. С. 131–138.

84. Карвацький А. М., Сергєєва Д. Б. Особливості правового регулювання початку досудового розслідування в умовах надзвичайних правових режимів. *Вісник кримінального судочинства*. 2023. № 1, 2. С. 193–200.

85. Карпенко М. До питання правового визначення особливого періоду за законодавством України. *Natonal law journal*. 2019. January. С. 172–175.

86. Касаційний кримінальний суд Верховного суду. Постанова від 11 жовт. 2023 р. у справі 371/1524/15-к. URL: https://court.opendatabot.ua/lp/provedennia-protsesualnykh-dii-u-rezhymi-videokonferentsiyi-pid-chas-sudovoho-provadzhennia-stattia-336-2410/9988.

87. Кисельов О. О. Особливості здійснення кримінального провадження в умовах особливого періоду, надзвичайного та воєнного станів: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2022. 211 с.

88. Клепіковський В. Г. Кримінальний процесуальний аналіз огляду місця події як слідчої (розшукової) дії: дис. … д-ра філософії. Одеса, 2023. 208 с.

89. Клепка Д. До питання оптимізації розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача, прокурора під час досудового розслідування в умовах воєнного стану. *Протидія кримінальним правопорушенням в умовах*

воєнного стану: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Кропивницький, 27 жовт. 2022 р.). Кропивницький, 2022. С. 255–258.

90. Колода А. А. Помилки слідчого при проведенні обшуку в умовах воєнного стану. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». 2022. № 4. Т. 31. С. 33–39.

91. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами): Конвенція Ради Європи від 4 лист. 1950 р., ратифікована Законом України від 17 лип. 1997 р. № 475/97-ВР. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

92. Конвенція про права дитини: прийнята резолюцією 44/25 Генеральної Асамблеї ООН 20 лист. 1989 р. // База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

93. Конституція Польщі від 2 квіт. 1997 р. URL: https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm

94. Конституція Української Народної Республіки (Статут про державний устрій, права і вільності УНР). URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/n0002300-18

95. Корнієнко В. В. Особливості огляду місця події в умовах ведення бойових дій. *Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри*: зб. доп. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 12 квіт. 2023 р.). Харків: ХНУВС, 2023. С. 125–126.

96. Костін: У Спільній слідчій групі з розслідування тяжких міжнародних злочинів – уже сім країн. Укрінформ. 15 жовт. 2022 р. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3593612-kostin-u-spilnij-slidcij-grupi-z-rozsliduvanna-tazkih-miznarodnih-zlociniv-uze-sim-krain.html

97. Котова В. В., Колот С. О. Міжнародний досвід розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану. *Правовий часопис Донбасу*. 2022. № 2 (79). С. 144–151.

98. Кравчук О. Проголошення резолютивної частини вироку. URL: https://first.vaks.gov.ua/articles/proholoshennia-rezoliutyvnoi-chastyny-vyroku/

99. Кравчук О. О., Остащук І. Б. Судова символіка: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 528 с.

100. Кримінально-процесуальний кодекс Азербайджанської Республіки (затверджений Законом Азербайджанської Республіки від 14 лип. 2000 р. № 907-IQ) (зі змінами та доповненнями станом на 27 груд. 2024 р.). URL: https://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=11597

101. Кримінально-процесуальний кодекс Республіки Казахстан від 4 лип. 2014 р. № 231-V (зі змінами та доповненнями станом на 24 лип. 2023 р. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575852&pos=966;-29#pos=966;-29

102. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. Верховна Рада України : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

103. Кримінологія: підручник / А. М. Бабенко, О. Ю. Бусол, О. М. Костенко та ін. ; за заг. ред. Ю. В. Нікітіна, С. Ф. Денисова, Є. Л. Стрельцова. 2-ге вид., перероб. та допов. Харків: Право, 2018. 416 с.

104. Кримінологія: підручник / Б. М. Головкін, В. В. Голіна, О. В. Лисодєд, А. А. Бабенко та ін. Харків. Право, 2020. 384 с.

105. Кузніченко С. О. Концепт обмеження прав людини в умовах воєнного стану. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 1, 2. С. 32–36.

106. Кузніченко С. О., Голуб В. О. Воєнний стан: закордонний досвід та українська модель: монографія. Одеса: Гельветика, 2019. 244 с.

107. Кулик О. Г., Наумова І. В., Бава А. А. Злочинність в Україні: фактори, тенденції, протидія: (2002–2014 рр.): монографія. Київ: ДНДІ МВС України, 2015. 362 с.

108. Кулик С. В. Фактичні підстави застосування особливого правового режиму воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 5. С. 71–75.

109. Лабенок А. О., Осипенко І. П. Досудове розслідування воєнних злочинів в Україні: стандарти, ризики для особистого життя і здоров'я. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія: ПРАВО. 2024. Вип. 86: частина 5. С. 95–100.

110. Лазар У. Здійснення правосуддя в умовах війни. *Юридичний вісник,* 2023. № 1. С. 69–73.

111. Лазукова О. В. Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції : дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2018. 276 с.

112. Лазукова О. В. Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції : автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2018. 20 с.

113. Лапіна О. П. Дотримання прав обвинувачених у судових процесах під час воєнного стану: питання ефективності та прозорості. *Проблеми правозастосування*. 2021. № 2. С. 88–95.

114. Лисак О. М. Поняття та сутність категорії «спеціальні правові режими». *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 8. С. 21–24.

115. Лисаченко С. Л. Проблеми проведення допиту на стадії досудового розслідування. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 6. С. 364–368.

116. Лист Верховного Суду від 13 лип. 2018 р. № 60-1543/0/2-18. щодо тлумачення поняття «особливий період». URL: https://medoc.ua/uk/blog/osoblivij-period-v-ukrani-di-verhovnij-sud

117. Лоскутов Т. О. Загальні питання правового регулювання особливого порядку кримінального провадження, обумовленого правовим режимом воєнного стану. *Українська поліцеїстика: теорія, законодавство, практика*. 2022. № 1 (3). С. 41–48.

118. Лоскутов Т. О. Засада захисту правової довіри у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету.* 2024. Серія ПРАВО. Вип. 82: ч. 3. С. 94–98.

119. Лоскутов Т. О. Правова регламентація допиту в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету.* 2022. Серія ПРАВО. Вип. 71. С. 315–320.

120. Лоскутов Т. О. Правове регулювання засади пропорційності у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 1. С. 524–529.

121. Лоскутов Т. О. Правове регулювання фіксування кримінального провадження в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 1. С. 340–345.

122. Лотюк О. С. Конституційні засади обмеження прав та свобод людини і громадянина у повоєнний період. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2023. № 2. С. 9–15.

123. Любавіна В. П., Смородінова М. В. Кримінальне провадження в умовах воєнного стану. *Ірпінський юридичний часопис*. 2023. Вип. 3 (12). С. 284–290.

124. Ляховченко І. А. Суд присяжних в умовах дії воєнного стану в Україні. *Європейські орієнтири розвитку України: нові виміри у воєнний час*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 16 трав. 2025 р.): у 2 т. Одеса, 2025. Т. 1. С. 626–628.

125. Магда С. О. Забезпечення права, свобод та реалізація обов'язків громадян в умовах дії надзвичайних адміністративно-правових режимів: монографія. Харків: Право, 2015. 216 с.

126. Маєтний М. І. Правові підстави для обмеження прав і основних свобод людини в умовах воєнного стану. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. Вип. 2(43). С. 13–17.

127. Мазурков Д. Д. Проблеми запровадження та функціонування електронного кримінального провадження. *Цифровізація кримінального провадження: стан та перспективи*: матеріали наук.-практ. круглого столу, м. Харків, 19 верес. 2024 р. С. 102–108.

128. Малюта О. С., Овчаренко П. В. Особливості реалізації Україною права на відступ від позитивних зобов'язань під час здійснення досудового розслідування в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. С. 587–590.

129. Маркєлова В. М. Обмеження права власності під час кримінального провадження: теорія та сучасна практика: дис. … д-ра філософії. Ірпінь, 2024. 285 с.

130. Марченко О. А. Деякі процесуальні особливості проведення слідчих розшукових дій в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 661–665.

131. Матола В. Міжнародна підтримка розслідувань воєнних злочинів. *Юридична газета*. 29 берез. 2023 р. URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodnepravo-investiciyi/mizhnarodna-pidtrimka-rozsliduvan-voennih-zlochiniv.html

132. Мерник А. М. Контроль за дотриманням прав людини під час їх обмежень в умовах особливих правових режимів. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2023. № 1. Т. 30. С. 31–43.

133. Мисник Н. Робота судів України в умовах воєнного стану. URL: https://jurliga.ligazakon.net/ru/news/209874_

134. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 груд. 1966 р., ратифікований Законом Української РСР від 19 жовт. 1973 р. № 2148-V-III // База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

135. Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила») від 29 лист. 1985 р. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/158593___158593

136. Мудрецька Г. В. Європейські стандарти обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою: проблеми реалізації в умовах воєнного стану. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 4. Ч. 2. С. 89–97.

137. Назимко Є. С., Пономарьова Т. І. Особливості застосування запобіжного заходу у виді тримання під вартою в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 12. С. 497–501.

138. Нікітін А. А. Забезпечення прав людини у сфері національної безпеки в умовах дії режиму воєнного стану. *Юридичний бюлетень*. 2023. Вип. 29. С. 327–338.

139. Нікітіна Л. О. Конституційні права людини та громадянина в Україні в умовах воєнного стану: проблематика обмеження, забезпечення та охорони. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 135–137.

140. Оборонова І. В. Диференціація кримінального провадження в суді першої інстанції: дис. … д-ра філософії. Хмельницький, 2023. 250 с.

141. Обшук має проводитись виключно слідчим, а не оперативними працівниками, навіть за наявності такого доручення (ВС/ККС у справі № 466/896/17 від 29 січ. 2019 р.). URL: https://protocol.ua/ua/vs_kks_obshuk_mae/

142. Огерук І. С. Особливості обшуку в умовах воєнного стану. *Правова політика України: історія та сучасність*: матер. ІІІ Всеукр. наук.-практ. сем. (м. Житомир, 7 жовт. 2022 р.). Житомир: Житомирська політехніка, 2022. С. 65–68.

143. Огородник Д. М. Становлення правового регулювання здійснення кримінального провадження в Україні в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2024. Серія ПРАВО. Вип. 81: ч. 3. С. 133–138.

144. Основи міжнародно-правових стандартів прав людини: навч.-метод. посібник. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 168 с.

145. Особливості кримінального провадження під час воєнного стану. URL: https://uba.ua/ukr/news/osoblyvosti-kryminalnogo-provadzhennya-pid-chas-voyennogo-stanu-onlajn-zustrich-iz-golovoyu-kasaczijnogo-kryminalnogo-sudu-u-skladi-verhovnogo-sudu-stanislavom-kravchenkom-teksto

146. Офіс Генерального прокурора України. Результати роботи з протидії злочинам, вчиненим в умовах збройного конфлікту за І квартал 2025 р. URL: https://www.facebook.com/photo?fbid=1118671950295637&set=pcb.1118678980294934

147. Парфило О. А. Питання техніко-криміналістичного забезпечення розслідування інцидентів із саморобними вибуховими пристроями, виявленими в районі проведення АТО. *Особливості процесуального доказування у кримінальних провадженнях про злочини, вчинені на тимчасово окупованих територіях*: матер. кругл. столу (26 лип. 2016 р.). Київ, 2016. С. 91–94.

148. Пархоменко Н. Нормативна складова механізму забезпечення прав людини: проблеми трансформації в умовах війни. *Незалежність України: права людини та національна безпека*: зб. матеріалів Четвертої міжн. наук.-практ. конф. (Львів, 12 квіт. 2024 р.) / Національний університет «Львівська політехніка». Київ: КНТ, 2024. С. 40–43.

149. Перевірки на блокпостах: коли порушується право на приватність? URL: https://www.helsinki.org.ua/articles/perevirky-na-blokpostakh-koly-porushuietsia-pravo-na-pryvatnist/

150. Пилипенко Д. О., Андріяшевський А. Г. Щодо питання визначення окремих аспектів особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного стану. *Українська поліцеїстика: теорія, законодавство, практика*. 2023. № 1 (5). С. 162–165.

151. Півненко Л. В. Проблемні аспекти реалізації права на судовий захист в умовах воєнного стану. *Нове українське право.* 2023. Вип. 1. С. 137–143.

152. Під час воєнного стану в Україні дозволили проводити обшуки вночі й без понятих і затримувати на 9 днів. URL: https://poltava.to/news/66023/

153. Піддубна А. Взаємодії учасників кримінального провадження в умовах воєнного стану. *Актуальні питання досудового розслідування*: зб. матеріалів кругл. столу, м. Кривий Ріг, 28 квіт. 2023 р. Кривий Ріг: КННІ ДонДУВС, 2023. С. 26–28.

154. Повний україномовний текст Конституції П. Орлика. URL: http://static.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1710.html.

155. Поліцейська юрисдикція в умовах воєнного стану: монографія / за заг. ред. Д. В. Швеця, М. О. Семенишина. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 552 с.

156. Посібник зі статті 15 Європейської конвенції з прав людини. Рада Європи/Європейський суд з прав людини, 2016. URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_15_ukr

157. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 13 верес. 2023 р. у справі № 638/4224/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/113536486

158. Постанова пленарного засідання Верховного Суду Республіки Казахстан від 6 трав. 2020 р. № 9 «Про затвердження Роз'яснення № 1 з окремих питань судової практики у зв'язку із запровадженням надзвичайного стану». URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=34817340&pos=4;-106#pos=4;-106

159. Потапов І. Ф. Здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану: практика ЄСПЛ та Верховного Суду. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія ПРАВО. 2025. Вип. 87: частина 4. С. 124–128.

160. Права людини в особливих правових режимах: досвід України: монографія / Д. С. Терлецький, О. В. Марусяк, Ю. Д. Батан, М. В. Афанасьєва та ін. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 356 с.

161. Про введення надзвичайного стану в населених пунктах Автономної Республіки Крим: Указ Президента України від 3 груд. 2005 р. № 1692/2005. *Офіційний вісник України*. 2005. № 51. Ст. 3180.

162. Про введення надзвичайного стану в окремих регіонах України: Указ Президента України від 23 лют. 2022 р. № 63/2022. URL: https://www.president.gov.ua/documents/632022-41393

163. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції : Закон України від 12 серп. 2014 р. № 1631-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1631-18#n2

164. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення окремих положень у зв'язку із здійсненням спеціального досудового розслідування : Закон України від 27 квіт. 2021 р. № 1422-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1422-20#n2

165. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо порядку скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період або його зміни з інших підстав: Закон України від 15 бер. 2022 р. № 2125-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2125-20#n2

166. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану: Закон України від 14 квіт. 2022 р. № 2201-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/2201-20#n2

167. Про встановлення карантину з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом

SARS-CoV-2: Постанова Кабінету Міністрів України від 20 трав. 2020 р. № 392. *Урядовий кур'єр*. 2020. № 95.

168. Про встановлення карантину та запровадження обмежувальних протиепідемічних заходів з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2: Постанова Кабінету Міністрів України від 9 груд. 2020 р. № 1236. *Урядовий кур'єр.* 2020. № 243.

169. Про встановлення карантину та запровадження посилених протиепідемічних заходів на території із значним поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2: Постанова Кабінету Міністрів України від 22 лип. 2020 р. № 641. *Урядовий кур'єр*. 2020. № 142.

170. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15 квіт. 2014 р. № 1207-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text

171. Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 берез. 2020 р. № 211. *Урядовий кур'єр*. 2020. № 47.

172. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2020 р. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2

173. Про затвердження Інструкції про поводження з вибуховими матеріалами в органах і підрозділах Національної поліції України та підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України: наказ МВС України від 19 серп. 2019 р. № 691. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1081-19#Text

174. Про затвердження Інструкції про участь співробітників та працівників Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України як спеціалістів в кримінальному провадженні: наказ Служби безпеки України від 19 берез. 2016 р. № 138. URL: https://ips.ligazakon.net/document/RE28694?an=1

175. Про затвердження Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції України, закладами охорони здоров‘я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини під час воєнного стану на території України: наказ МВС України, МОЗУ та ОГПУ від 9 бер. 2022 р. № 177/450/46. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0317-22#Text

176. Про затвердження Порядку запровадження в умовах надзвичайного або воєнного стану тимчасових обмежень на всій території України чи в окремих її регіонах на використання радіообладнання, випромінювальних пристроїв, радіоелектронних засобів та випромінювальних пристроїв спеціального призначення: постанова Кабінету Міністрів України від 27 груд. 2022 р. № 1459. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1459-2022-%D0%BF#Text

177. Про захист населення від інфекційних хвороб: Закон України від 6 квіт. 2000 р. URL: № 1645-III. *Відомості Верховної Ради України.* 2000. № 29. Ст. 228.

178. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21 жовт. 1993 р. № 3543-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text

179. Про оборону України : Закон України від 6 груд. 1991 р. № 1932-XII / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text

180. Про оголошення окремих територій Вінницької, Івано-Франківської, Закарпатської, Львівської, Тернопільської та Чернівецької областей зонами надзвичайної екологічної ситуації: Указ Президента України від 28 лип. 2008 р. № 682/2008. *Офіційний вісник Президента України.* 2008. № 28. Ст. 917.

181. Про оголошення територій міста Калуш та сіл Кропивник і Сівка-Калуська Калуського району Івано-Франківської області зоною надзвичайної екологічної ситуації: Указ Президента України від 10 лют. 2010 р. № 145/2010. *Урядовий кур'єр*. 2010. № 29.

182. Про освіту: Закон України від 5 верес. 2017 р. № 2145-VIII (зі змінами та доповненнями). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text

183. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 трав. 2015. № 389-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text

184. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. URL : https://tax.gov.ua/diyalnist-/zakonodavstvo-pro-diyalnis/zakoni-ukraini/77475.html

185. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16 берез. 2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text

186. Про скасування надзвичайного стану в населених пунктах Автономної Республіки Крим: Указ Президента України від 29 груд. 2005 р. № 1870/2005. *Урядовий кур'єр.* 2005. № 250.

187. Прохоренко М. М., Хлань В. М. Сутність та зміст особливого періоду в Україні. *Юридичний вісник*. 2020. № 2 (55). С. 62–67.

188. Процесуальні аспекти: проблемні питання досудового розслідування та судового провадження в умовах воєнного стану. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/aktyal_pytan1_kks/2024_06_11_konferencia_voen_stan#:~:text=

189. Публікація Верховний Суд. https://www.facebook.com/supremecourt.ua/posts/%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%B4%D1%96-%D0%B2%D1%81-%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%BB%D0%B8-%D0%BF%D1%80%D0%BE-%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96-%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B3%D0%BB%D1%8F%D0%B4%D1%83-%D0%B2%D0%BE%D1%94%D0%BD%D0%BD%D0%B8%D1%85-%D0%B7%D0%BB%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%BD%D1%96%D0%B2-%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%B4%D1%96-%D0%B2%D0%B5%D1%80%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE-%D1%81%D1%83/805362831631609/

190. Рада ратифікувала угоду про створення спецтрибуналу. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/33474844.html

191. Рафальонт С. Р. Загальні положення судового розгляду кримінального провадження : дис. … д-ра філософії. Львів, 2024. 339 с.

192. Резнікова А. Робота спільної слідчої групи в процесі документування злочинів РФ: воєнний досвід України. URL: https://justtalk.com.ua/post/robota-spilnoi-slidchoi-grupi-v-protsesi-dokumentuvannya-zlochiniv-rf-voennij-dosvid-ukraini

193. Рекомендації Ради суддів України щодо роботи судів в умовах воєнного стану від 2 бер. 2022 р. URL: http://rsu.gov.ua/ua/news/usim-sudam-ukraini-rsu-opublikuvala-rekomendacii-sodo-rooti-sudiv-v-umovah-voennogo-stanu0

194. Рекомендації судам першої та апеляційної інстанції на випадок захоплення населеного пункту та/або суду чи безпосередньої загрози його захоплення: Розпорядження Голови Верховного Суду від 13 бер. 2022 р. № 6/0/9-22. URL: https://ips.ligazakon.net/ document/VSS00828

195. Рік роботи Верховної Ради України в умовах війни. URL: https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/233494.html

196. Рішення Другого сенату Конституційного Суду України у справі за конституційними скаргами Бичкова Сергія Андрійовича, Бая Анатолія Анатолійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 176 Кримінального процесуального кодексу України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-24#n107

197. Рішення Об`єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду у справі № 415/1698/12-к: Постанова від 21 лист. 2022 р. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/107533687.

198. Рогальська В. В., Фоміна Т. Г. Затримання особи в умовах воєнного стану: підстави та уповноваженні службові особи на здійснення. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. С. 371–376.

199. Рогатинська Н., Русняк В. Особливості здійснення правосуддя в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми правознавства*. 2025. № 1 (41). С. 152–158.

200. Салманов О. В. Зміни у правовому регулюванні розслідування кримінальних проваджень під час воєнного стану. *Право і безпека*. 2023. № 2 (89). С. 198–206.

201. Сеник Т. Б. Відкладення судового розгляду у кримінальному провадженні: дис. … канд. філол. наук. Львів, 2023. 241 с.

202. Сиракузькі принципи тлумачення обмежень і відступів від положень Міжнародного пакту про громадянські і політичні права. *Вісник МГУ*. Серія «Право». 1992. № 4. С. 60–74.

203. Ситайло О. І. Застава як захід забезпечення кримінального провадження: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2021. 208 с.

204. Сірко В. С. Правовий фундамент забезпечення прав людини: аналіз та перспективи. Держава та регіони. Серія: Право. 2023. № 4 (82). С. 189–192.

205. Смалюк Т. В. Третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Луцьк, 2020. 227 с.

206. Смірнов О. С. Обшук у кримінальному провадженні: дис. … д-ра філософії. Кропивницький, 2023. 250 с.

207. Смокович М. І. Здійснення правосуддя в умовах воєнного стану: до питання законодавчих змін. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія Право. Вип. 70. 2022. С. 450–455.

208. Софієв С. О., Теслицький А. А. Проблемні питання щодо застосування на практиці норм кримінального процесуального законодавства в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 5. С. 473–478.

209. Справа «Marcello Viola v. Italy», рішення ЄСПЛ від 13 черв. 2019 р., заява № 77633/16. URL: https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22languageisocode%22

210. Справа «SOMOGYI v. Italy», рішення ЄСПЛ від 17 трав. 2004 р., заява № 67972/01. URL: https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22itemid%22:[%22001-61762%22]}

211. Справа «Sutter v. Switzerland», рішення ЄСПЛ від 22 лют. 1984 р., заява № 8209/78. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57585

212. Справа «Броуґан та інші проти Сполученого Королівства» (Case of Brogan and others v. the United Kingdom), рішення ЄСПЛ від 29 лист. 1988 р. URL: https://ips.ligazakon.net/document/SO0662

213. Справа «Фокс, Кемпбелл і Хартлі проти Сполученого Королівства» (Fox, Campbell and Hartley v the UK), рішення ЄСПЛ від 30 серп. 1990 р. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57722%22]}

214. Справа «Хайредінов проти України» («Khayredinov v. Ukraine»), рішення ЄСПЛ від 14 жовт. 2010 р., заява № 38717/04. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_665

215. Справа «Харченко проти України» («Kharchenko v. Ukraine»), рішення ЄСПЛ від 10 лют. 2011 р., заява № 40107/02. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/974_662

216. Стаханова А. Справедливий суд в умовах несправедливої війни: механізми та моральні дилеми забезпечення гарантій. URL: https://www.pravojustice.eu/ua/post/spravedlivij-sud-v-umovah-nespravedlivoyi-vijni-kolonka

217. Ступак Д. Б. Адміністративно-правове забезпечення правового режиму воєнного стану: дис. … д-ра філософії. Київ, 2024. 230 с.

218. Судді Верховного Суду розповіли про особливості розгляду справ в умовах воєнного стану. URL: https://sud.ua/uk/news/sudebnaya-praktika/325042-sudi-verkhovnogo-suda-rasskazali-ob-osobennostyakh-rassmotreniya-del-v-usloviyakh-voennogo-polozheniya

219. Судовий розгляд кримінальних проваджень, пов’язаних з війною, має бути ефективним і справедливим, щоб захистити права потерпілих. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1455427

220. Тавакалян М. Б. Забезпечення реалізації засади права на захист в особливому режимі досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану. *Право і суспільство*. 2024. № 2. С. 279–284.

221. Таран О. В. Нормативне регулювання початку досудового розслідування в умовах воєнного стану. *Вісник кримінального судочинства.* 2023. № 3–4. С. 144–152.

222. Таран О. В. Початок досудового розслідування в умовах воєнного стану. *Проблеми кваліфікації та розслідування кримінальних правопорушень в умовах*

воєнного стану: матер. наук.-теорет. конф. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 218–222.

223. Твердохліб І. М. Методика розслідування крадіжок, учинених в умовах надзвичайних ситуацій: автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2008. 19 с.

224. Тетерятник Г. К. Кримінальне провадження в умовах надзвичайних правових режимів: теоретико-методологічні та праксеологічні основи: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. 500 с.

225. Тимошко В. В. Процесуальні та тактичні особливості проведення огляду під час досудового розслідування воєнних злочинів. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2023. № 3 (30). С. 329–338.

226. Тішин М. В. Забезпечення прокурором допустимості доказів в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 2. С. 282–287.

227. Ткаченко Є. А. Неформальні практики у відновленні втрачених матеріалів кримінальних проваджень та можливі шляхи їх вирішення. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2018. Вип. 36. С. 171–183.

228. Ткачук А. Актуальні питання конституційного захисту основних прав і свобод людини. *Право України*. 2010. № 11. С. 297–304.

229. Топчій В. В. Особливості здійснення та реалізації кримінального провадження в умовах воєнного стану. *Ірпінський юридичний часопис*. 2024. Вип. 2 (15). С. 233–242.

230. Трофименко В. М. Теоретичні та правові основи диференціації кримінального процесу України: автор. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2017. 43 с.

231. Трофименко В. М. Теоретичні та правові основи диференціації процесуальної форми у кримінальному судочинстві: монографія. Харків : Оберіг, 2016. 304 с.

232. Туманянц А. Р., Крицька І. О. Реалізація Україною права на відступ від статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: прецедентна практика Європейського суду з прав людини у кримінальному провадженні та

вітчизняні реалії в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 603–607.

233. Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 27 груд. 2022 р. у справі № 991/5181/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov. ua/Review/108129128

234. Ухвала Городенківського районного суду Івано-Франківської області від 22 трав. 2024 р. у справі 342/731/24. URL: https://youcontrol.com.ua/en/catalog/court-document/119223982/?utm_source=

235. Ухвала Дніпровського апеляційного суду від 13 квіт. 2022 р. у справі № 212/1817/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reestr.court.gov.ua/Review/103959190

236. Ухвала Кіровоградського районного суду Кіровоградської області від 19 квіт. 2024 р. у справі № 390/760/24 провадження № 1-кп 390/59/24. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://zn.ua/ukr/UKRAINE/chervinskoho-zalishili-pid-vartoju-na-shche-dva-misjatsi-rishennja-ukhvalili-bez-advokativ.html#gallery-1

237. Ухвала Кіровського районного суду м. Кіровограда від 2 квіт. 2025 р. у справі № 123/4567/25. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/12479649

238. Ухвала Октябрського районного суду м. Полтави від 25 берез. 2025 р. у справі № 554/2093/25 провадження № 1-кп/554/673/2025. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/126214494

239. Ухвала слідчого судді Богодухівського районного суду Харківської області від 5 лип. 2022 р. у справі № 613/2082/21. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/105112433

240. Ухвала слідчого судді Дніпропетровського районного суду Дніпропетровської області від 27 трав. 2022 р. у справі № 175/1120/22. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/104500801

241. Ухвала слідчого судді Личаківського районного суду м. Львова від 7 лип. 2022 р. у справі № 463/4755/22. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/105194992.

242. Ухвала слідчого судді Подільського районного суду м. Києва № 127579980 від 23 трав. 2025 р. у справі № 758/11511/22. URL: https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/127579980/

243. Ухвала слідчого судді Придніпровського районного суду м. Черкаси від 24 квіт. 2022 р. у справі № 711/2098/22. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/104622422

244. Ухвала Стрийського міськрайонного суду Львівської області від 25 січ. 2023 р. у справі № 442/823/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/ Review/108598762

245. Ухвала судді Покровського районного суду Дніпропетровської області № 127357007 від 15 трав. 2025 р. у справі № 189/1978/24. URL: https://youcontrol.com.ua/en/catalog/court-document/127357007/

246. Ухвала Шевченківського районного суду м. Запоріжжя від 4 черв. 2025 р. у справі № 336/1184/25 провадження № 1-кп/336/910/2025. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/127853597

247. Федоренко Т. В. Особливості здійснення судочинства в умовах воєнного стану. *Modern scientific journal (Сучасний науковий журнал)*. 2023. Вип. №1 (1). С. 46–51.

248. Федорів О. М. Реалізація стандартів ефективності досудового розслідування в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 4. С. 210–218.

249. Ференець О. Є. Суд присяжних у здійсненні правосуддя під час воєнного стану та необхідність проведення реформи суду присяжних в Україні. *Виклики правничої професії в умовах воєнного стану*: матер. кругл. столу до Дня юриста, Харків, 6 жовт. 2022 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди, Харків. нац. екон. ун-т ім. С. Кузнеця. Харків, 2022. С. 116–117.

250. Фомін С. Процесуальні аспекти: проблемні питання досудового розслідування та судового провадження в умовах воєнного стану: Верховний Суд України від 14 лип. 2022 р. URL: https://court.gov.ua/press/news/1295807/

251. Фоміна Т. Г., Рогальська В. В. Особливості застосування запобіжних заходів в умовах воєнного стану. The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical,

political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects : Scientific monograph. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2022. С. 1289–1297. URL: http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/237/6381/13417-1

252. Хабло О. Ю. Баланс інтересів учасників кримінального провадження як підстава диференціації кримінальної процесуальної форми. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 12. С. 437–441.

253. Хила І. Ю. Конституційно-правові обмеження особистих прав і свобод людини: Україна та зарубіжний досвід: дис. … д-ра філософії. Ужгород, 2021. 180 с.

254. Хоменко І. В. Правове забезпечення проведення негласних слідчих (розшукових) дій в умовах особливого режиму досудового розслідування. *Київський часопис права*. 2022. № 4. С. 194–202.

255. Цапович В. А., Гаркуша А. Г. Процесуальні особливості проведення обшуку в умовах воєнного стану. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2024. Вип. 2. С. 121–126.

256. Циганюк Ю. В., Кулєбякін В. О. Диференціація кримінальної процесуальної форми та її значення для кримінального судочинства. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 2. С. 352–357.

257. Цицюра В. І. Поняття та загальна характеристика особливих правових режимів в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2024. № 4. С. 76–81.

258. Чалий М. Г., Воєвода А. Г. Проблемні питання правових наслідків призову обвинуваченого для проходження військової служби під час мобілізації у кримінальній справі на стадії судового провадження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 12. 460–464.

259. Чечіль Ю. Досвід діяльності експертних служб в умовах воєнного стану. *Досвід і проблеми судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану в Україні* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Львів, Київ, Одеса 28 верес. 2023 р.): тези доповідей. Львів: Растр-7. 2023. С. 13–14.

260. Чистякова А. Права людини в умовах воєнного стану. Законодавство. Судова практика. Київ: Юрінком Інтер, 2024. 316 с.

261. Членов М. В. Особливості залучення понятих в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2024. № 1. С. 329–334.

262. Чорна М. В. Особливості проведення слідчих (слідчо-розшукових) дій під час воєнного стану. *Наукові записки*. Серія: Право. 2024. Вип. 16. С. 193–198.

263. Чорна О. В. Судовий контроль в умовах воєнного стану: чи назріли зміни до кримінального процесуального закону? *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 6. С. 260–266.

264. Чорноусько М. В. Здійснення прокурором процесуального керівництва досудовим розслідуванням: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2016. 259 с.

265. Чугуєнко К. Ю., Агаркова О. І. Особливості проведення допиту в умовах воєнного стану. *Актуальні питання діяльності підрозділів кримінальної поліції:* зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Кропивницький, 14 квіт. 2023 р.). *Кропивницький: ДонДУВС, 2023.* Кропивницький, 2023. С. 162–164.

266. Шакун В. І. Урбанізація і злочинність: монографія. Київ: Видавництво Української академії внутрішніх справ, 1996. 255 с.

267. Шаповал В. Д., Висоцька А. Є., Поліщук С. Г. Особливості обмеження прав та свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 12. С. 115–118.

268. Шаповалова І. Застосування положень ч. 5 ст. 615 КПК України під час здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану: окремі аспекти. *Слово Національної школи суддів України*. 2022. № 1–2 (38–39). С. 6–17.

269. Шевчук П. В. Алгоритми реалізації ЗЗКП в стандартних процедурах та в умовах особливих періодів. *Механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції*: матеріали ІІ наук.-практ. конф. (м. Полтава, 14–15 черв. 2024 р.). Одеса, 2024. С. 60–64.

270. Шевчук П. В. Заходи забезпечення кримінального провадження в умовах особливих періодів: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Кропивницький, 2024. 23 с.

271. Шевчук П. В. Заходи забезпечення кримінального провадження в умовах особливих періодів: дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Кропивницький, 2024. 285 с.

272. Шевчук П. В. Напрями реформування заходів забезпечення кримінального провадження в умовах особливих періодів. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: юридичні науки. 2023. Т. 34 (73). № 6. С. 119–123.

273. Шевчук П. В. Міжнародно-правовий досвід реалізації заходів забезпечення кримінального провадження в умовах особливих періодів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2024. Вип. 84 (4). С. 144–150.

274. Шендрик Ю. В. Дотримання прав людини у кримінальному провадженні під час воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 4. С. 655–658.

275. Шкуропацький О., Мехеда В., Пащенко Є. Термінологічне визначення поняття «особливого періоду» та його застосування. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «ПРАВО». 2019. Вип. 28. С. 97–106.

276. Щодо окремих питань здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану: Лист Верховного Суду від 3 берез. 2022 р. № 1/0/2-22. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/war/Inform_lyst_2022_03_03.pdf

277. Яковлєв С. І. Особливості юридичного змісту терміну «обмеження прав людини» в розрізі застосування в умовах надзвичайного та воєнного станів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. Вип. 5. С. 3–8.

278. Яновська О. Кримінальний процес під час воєнного стану: корективи, внесені війною в здійснення кримінальних проваджень. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1352467/

279. Ясиновський П. В. Особливий період як обов’язкова ознака при кваліфікації за ст. 114-1 Кримінального кодексу України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 6. С. 798–802.

280. A v Secretary of State for the Home Department [2004] UKHL 56. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/A_v_Secretary_of_State_for_the_Home_Department

281. Amnesty International. Military commissions - Guantánamo. URL: https://www.amnesty.org/en/wp-content/uploads/2021/08/amr510142006en.pdf

282. Anti-terrorism, Crime and Security Act 2001. Legislation.gov.uk. URL: https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2001/24/contents

283. Basic Law for the Federal Republic of Germany. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_gg/englisch_gg.html#p0580

284. Case of Buzadji v. Moldova (Application no. 23755/07) 5 July 2016. URL: https://policehumanrightsresources.org/buzadji-v-the-republic-of-moldova-application-no-23755-07?utm_source

285. Code de procédure pénale. France. URL: http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=362627

286. Electronic Privacy Information Center (EPIC). Patriot Act. URL: https://epic.org/issues/surveillance-oversight/patriot-act/

287. Erakorralise seisukorra seadus. Vastu võetud 10.01.1996. Avaldamismärge RT I 1996, 8, 165. Hetkel kehtiv. Riigi Teataja. URL: https://www.riigiteataja.ee/akt/ErSS

288. ETH Zurich. States of Emergency: Backgrounder. Center for Security Studies. URL: https://www.files.ethz.ch/isn/14131/backgrounder_02_states_emergency.pdf?utm_source

289. Factsheet-Derogation in time of emergency. Press Unit. July, 2017. URL: http://echr.coe.int/Documents/FS_Derogation_ENG.pdf

290. In the case of Kharchenko v. Ukraine. (Application no. 37666/13). URL: file:///C:/Users/Viktor/Downloads/CASE%20OF%20KHARCHENKO%20v.%20UKRAINE.pdf

291. Justice at Risk: War Crimes Trials in Croatia, Bosnia and Herzegovina, and Serbia and Montenegro. URL: https://www.hrw.org/report/2004/10/13/justice-risk/war-crimes-trials-croatia-bosnia-and-herzegovina-and-serbia-and#_ftn25

292. Lietuvos Respublikos karo padėties įstatymas. Įstatymas Nr. 1001010ISTAIII-1721. Lietuvos Respublikos Seimas. Įstatymas paskelbtas: Žin. 2000, Nr. 52-1482, i. k. 1001010ISTAIII-1721. Galiojanti suvestinė redakcija. e-tar.lt. URL: https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.C70309CDEB7B/asr

293. Offences Against the State Act, 1939. URL: https://www.irishstatutebook.ie/eli/1939/act/13/enacted/en/html

294. Pavlyk, L. V. (2022). Osoblyvosti provadzhennia obshuku v umovakh voiennoho stanu [Features of search under martial law]. *Teoriia ta praktyka protydii zlochynnosti u suchasnykh umovakh*: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference (Lviv, October 21, 2022).

295. Sądy podziemne. URL: https://pl.wikipedia.org/wiki/S%C4%85dy_podziemne.

296. Sprawa Baranowski przeciwko Polsce. Skarga nr 28358/95. WYROK – 28 marca 2000 r. URL: https://etpcz.ms.gov.pl/etpccontent/%24N/990000000000001_I_ETPC_028358_2095_Wy_2000-03-28_001?utm_source=

297. Time. How 9/11 Radically Expanded the Power of the U.S. Government. URL: https://time.com/6096903/september-11-legal-history/

298. Ustawa o działaniach antyterrorystycznych z dnia 10 czerwca 2016 r. URL: https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/dzialania-antyterrorystyczne-18318898

Додаток А

Емпіричні результати анкетування слідчих та прокурорів щодо здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану (загалом 27 слідчих Національної поліції, 19 прокурорів)

Таблиця А.1.

Чи вважаєте Ви чинний механізм застосування ст. 615 КПК України достатньо ефективним під час досудового розслідування?

Відповідь	Слідчі		Прокурори	
		%		%
так, цілком ефективний	16	59,2	2	10,5
частково ефективний, потребує вдосконалення	11	40,7	16	84,2
малоефективний	-	-	-	-
зовсім неефективний	-	-	1	5,2

Таблиця А.2.

Які найбільші труднощі виникають під час досудового розслідування у воєнний час?

Відповідь	Слідчі		Прокурори	
		%		%
відсутність технічних можливостей	9	33,3	-	-
обмежений доступ до доказів	7	25,9	4	21
неможливість забезпечити	11	40,7	15	78,9

участь потерпілих/свідків				
інше (вкажіть)	-	-	-	-

Таблиця А.3.

Які основні причини, на Вашу думку, ускладнюють або унеможливлюють повне виконання вимог ч. 14 ст. 615 КПК України щодо збереження в електронній формі копій матеріалів кримінального провадження, досудове розслідування в яких здійснюється в умовах воєнного стану?

Відповідь	Слідчі		Прокурори	
		%		%
надмірне службове навантаження та дефіцит часу	19	70,3	13	68,4
відсутність належної правової регламентації механізму оцифрування	2	7,4	1	5,2
відсутність практичної доцільності			1	5,2
недостатність технічного забезпечення	3	11,1	2	10,5
відсутність/недостатність спеціального програмного забезпечення	3	11,1	2	10,5
інше (запишіть власний варіант)	-	-	-	-

Таблиця А.4.

Чи забезпечує ч. 5 ст. 615 КПК України належний баланс між потребами безпеки та правами обвинуваченого?

Відповідь	Слідчі		Прокурори	
		%		%
так	16	59,2	11	57,8
частково	11	40,7	8	42,1
ні	-	-		

Таблиця А.5.

Які форми зловживання під час воєнного стану Ви найчастіше спостерігали у практиці?

Відповідь	Слідчі		Прокурори	
		%		%
формальне зупинення розслідування	7	25,9	8	42,1
затягування строків	11	40,7	11	57,8
безпідставне тримання під вартою	2	7,4	-	-
інше (вкажіть)	7	25,9	-	-

Таблиця А.6.

Чи потрібно законодавчо унормувати порядок роботи військових адміністрацій у кримінальному процесі?

Відповідь	Слідчі		Прокурори	
		%		%
так	19	70,3	11	57,8
частково	2	7,4	4	21

ні	6	22,2	4	21

Таблиця А.7.

Чи варто поширити спеціальний порядок (in absentia) і на інші категорії злочинів, крім воєнних та колабораційних?

Відповідь	Слідчі		Прокурори	
		%		%
так	14	51,8	10	52,6
частково	8	29,6	4	21
ні	5	18,5	5	26,3

Таблиця А.8.

Наскільки, на Вашу думку, умови воєнного стану впливають на можливість проведення повних, ефективних і своєчасних слідчих (розшукових) дій?

Відповідь	Слідчі		Прокурори	
		%		%
суттєво ускладнюють	6	22,2	4	21
частково ускладнюють, але не роблять неможливим	17	62,9	10	52,6
майже не впливають	4	14,8	3	15,7
взагалі не впливають	-	-	2	10,5

Таблиця А.9.

Який фактор Ви вважаєте найбільш небезпечним чи перешкоджаючим під час проведення слідчих (розшукових) дій у воєнний час?

Відповідь	Слідчі	Прокурори

		%		%
високий рівень небезпеки для життя учасників слідчої (розшукової) дії	4	14,8	5	26,3
відсутність безпечного доступу до місця події	4	14,8	4	21
знищення або недоступність джерел доказів	4	14,8	5	26,3
неможливість залучення понятих	4	14,8	2	10,5
неможливість оперативного отримання дозволу слідчого судді	11	40,7	3	15,7
інше (власний варіант)	-	-	-	-

Таблиця А.10.

Чи вважаєте Ви доцільним тимчасове нормативне спрощення вимог до проведення слідчих (розшукових) дій у воєнний час (прикладом, зменшення ролі понятих, спрощення порядку отримання дозволу слідчого судді)?

Відповідь	Слідчі		Прокурори	
		%		%
так, це критично необхідно	15	55,5	8	42,1
так, але лише для окремих категорій слідчих (розшукових) дій	9	33,3	11	57,8
ні, це може призвести до зловживань	4	14,8	-	-

важко відповісти	-	-	-	-

Таблиця А.11.

Який захід забезпечення кримінального провадження найчастіше застосовується у Вашій практиці в умовах воєнного стану?

Відповідь	Слідчі		Прокурори	
		%		%
тимчасовий доступ до речей і документів	1	3,7	3	15,7
накладення арешту на майно	1	3,7	2	10,5
тимчасове вилучення майна	1	3,7	2	10,5
затримання особи	1	3,7	2	10,5
застосування запобіжних заходів	23	85,1	10	52,6
інше (власний варіант)	-	-	-	-

Таблиця А.12.

Які основні труднощі Ви відчуваєте при ініціюванні або застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження у воєнний час?

Відповідь	Слідчі		Прокурори	
		%		%
відсутність оперативного доступу до слідчого судді	3	11,1	4	21

нестача часу для оформлення процесуальних документів	23	85,1	12	63,1
труднощі з виконанням ухвал через воєнні дії	1	3,7	5	26,3
інше (власний варіант)				

Додаток Б

Емпіричні результати анкетування суддів щодо здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану
(загалом 18 слідчих суддів)

Таблиця Б.1.

Чи забезпечує на Вашу думку чинна редакція ст. 615 КПК України стабільність судового розгляду в умовах воєнного стану?

Відповідь	Судді	
		%
так	5	27,7
частково	8	44,4
ні	5	27,7

Таблиця Б.2.

Які головні виклики Ви відзначаєте для судового розгляду в умовах воєнного стану?

Відповідь	Судді	
		%
відсутність безпеки	4	22,2
неможливість забезпечити участь сторін	11	61,1
обмежений доступ до доказів	3	16,6
інше (вкажіть)	-	-

Таблиця Б.3.

Чи вважаєте Ви виправданою зміну територіальної підсудності відповідно до ч. 9 ст. 615 КПК України?

Відповідь	Судді	
		%
так	5	27,7
частково	10	55,5
ні	3	16,6

Таблиця Б.4.

Чи забезпечує проголошення лише резолютивної частини вироку належний рівень гласності?

Відповідь	Судді	
		%
так	12	66,6
частково	6	33,3
ні	-	-

Таблиця Б.5.

Як Ви оцінюєте застосування відеоконференцій під час судового розгляду в умовах воєнного стану?

Відповідь	Судді	
		%
переважно позитивно	18	100
є значні недоліки	-	-

переважно негативно	-	-

Таблиця Б.6.

Найчастіше, в умовах воєнного стану, суди постановляють ухвали про проведення судових засідань у режимі відеоконференції з використанням технічних засобів, розташованих:

Відповідь	Судді	
		%
у приміщенні самого суду, де розглядається справа	3	16,6
у приміщеннях судів, що розташовані поза територією юрисдикції суду та поза територією міста, в якому розташований суд	3	16,6
поза межами приміщення суду із застосуванням власних технічних засобів учасників провадження	10	55,5
у приміщеннях установ попереднього ув’язнення чи виконання покарань	2	11,1

Таблиця Б.7.

Які основні переваги Ви вбачаєте у використанні відеоконференцій під час судового розгляду? (можна обрати кілька варіантів)

Відповідь	Судді	
		%

забезпечення безпеки учасників	3	16,6
скорочення строків розгляду справ	-	-
економія ресурсів	2	11,1
можливість участі учасників, які фізично не можуть прибути до суду	8	44,4
підвищення ефективності правосуддя в умовах воєнного стану	5	27,7
інше (власний варіант)	-	-

Таблиця Б.8.

З якими основними труднощами Ви стикаєтеся при організації дистанційних судових засідань?

Відповідь	Судді	
		%
технічні проблеми (нестабільний інтернет, відсутність обладнання)	15	83,3
складність верифікації особи учасника	1	5,5
ризик стороннього впливу на учасника під час надання показань	2	11,1
недостатність правової регламентації	-	-
відсутність практичної доцільності в окремих випадках	-	-
інше (власний варіант)	-	-

Таблиця Б.9.

Чи є норма про зупинення провадження у зв'язку з мобілізацією обвинуваченого (ст. 335 КПК України) імперативною чи дискреційною?

Відповідь	Судді	
		%
імперативною	4	22,2
дискреційною	11	61,1
важко відповісти	3	16,6

Таблиця Б.10.

Чи варто надати можливість мобілізованим обвинуваченим брати участь у засіданнях дистанційно?

Відповідь	Судді	
		%
так	12	66,6
лише за певних умов	6	33,3
ні		

Таблиця Б.11.

Як Ви ставитеся до ідеї спеціалізації суддів для розгляду воєнних злочинів?

Відповідь	Судді	
		%
позитивно	11	61,1

нейтрально	2	11,1
негативно	5	27,7

Додаток В

АКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ

ЗАТВЕРДЖУЮ
Проректор з наукової роботи
Державного податкового університету,
кандидат юридичних наук, доцент

Василь ЛУЦИК

«30» 03 2026 р.

АКТ
впровадження результатів дисертаційного дослідження
в науково-дослідну діяльність

Комісія у складі: заступника директора з наукової роботи навчально-наукового інституту права, кандидата юридичних наук, доцента Н. В. Лаговської, доцента кафедри кримінального права та процесу, кандидата юридичних наук, доцента О. А. Павлюх, начальника науково-організаційного відділу, доктора філософії Н. Б. Добрянської склали цей акт про те, що матеріали дисертаційного дослідження Застрожнікової Катерини Сергіївни на тему: «Кримінальне провадження в умовах особливого періоду» мають необхідний теоретичний та методологічний рівень, практичну цінність і використовуються під час проведення науково-дослідної роботи на тему «Розслідування кримінальних правопорушень (кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти)» (державний реєстраційний № 0121U113579).

Сформульовані автором висновки й пропозиції є обґрунтованими, змістовними та можуть бути використані як основа для подальших наукових дискусій.

Заступник директора з наукової роботи
навчально-наукового інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент **Наталія ЛАГОВСЬКА**

Доцент кафедри
кримінального права та процесу,
кандидат юридичних наук, доцент **Ольга ПАВЛЮХ**

Начальник науково-організаційного
відділу, доктор філософії **Наталія ДОБРЯНСЬКА**

ЗАТВЕРДЖУЮ
Проректор з навчально-методичної роботи Державного податкового університету, к.ю.н., доцент

_____ Іван ШЕМЕЛИНЕЦЬ
«15» ____04_____ 2026 р.

АКТ
впровадження результатів дисертаційної роботи Застрожнікової Катерини Сергіївни на тему: «Кримінальне провадження в умовах особливого періоду» у освітній процес

Комісія у складі: заступника директора з навчально-методичної роботи навчально-наукового інституту права, кандидата юридичних наук, доцента Лугіної Н. А., гаранта освітньої програми «Правове регулювання публічних та приватних відносин», кандидата юридичних наук, доцента Бак В.І., завідувача навчально-методичного відділу, доктора філософії Грищук Г.В., склали цей акт про те, що опубліковані результати дисертаційного дослідження Застрожнікової Катерини Сергіївни на тему: «Кримінальне провадження в умовах особливого періоду» використовувалися у освітньому процесі під час підготовки та проведення лекційних і семінарських занять з навчальних дисциплін «Судові та правоохоронні органи», «Кримінальне процесуальне право України», «Криміналістика» для підготовки здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня денної та заочної форм навчання галузі знань 08 Право спеціальності 081 «Право» за освітньою програмою «Правове регулювання публічних та приватних відносин» Державного податкового університету, а саме:

1. Застрожнікова К. С. Дерогація прав людини в умовах воєнного стану: міжнародні стандарти і виклики для кримінального процесу. *Juris Europensis Scientia*. 2025. № 3. С. 161–167. URL: https://jes.nuoua.od.ua/archive/3_2025/34.pdf.
2. Застрожнікова К. С. Кримінальне провадження в умовах особливих правових режимів: зарубіжні моделі та напрями правового впливу. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія: Юридичні науки». 2025. Т. 36 (75). № 3. С. 117–124. URL: http://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2025/3_2025/21.pdf
3. Застрожнікова К. С. Особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану: теоретико-практичний вимір. *Право і суспільство*. 2025. № 3. Т. 2. С. 186–194. URL: https://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2025/3_2025/part_2/28.pdf
4. Застрожнікова К. С. Адаптація судового розгляду до умов воєнного стану: кримінальні процесуальні виклики та нормативні рішення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція».*

2026. № 79. С. 133–138. URL: https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc79/27.pdf

5. Застрожнікова К. С. Правові режими особливого періоду та їх вплив на кримінальне провадження в умовах надзвичайних загроз. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management).* 2025. № 2 (70). С. 101–108. URL: https://kelmczasopisma.com/viewpdf/13263

6. Застрожнікова К. С. Відеофіксація допиту як умова допустимості доказів під час війни. *Правова система, держава та суспільство в умовах сучасного законодавства* : Матеріали наук.-практ. конф. (м. Рівне, 5–6 груд. 2025 р.). Одеса, 2025. С. 166–169.

7. Застрожнікова К. С. Зупинення досудового розслідування в умовах воєнного стану: проблеми правозастосування та шляхи вдосконалення. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права*: XI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кременчук, 5 груд. 2025 р.). С. 134–137.

8. Застрожнікова К. С. Трансформація кримінального провадження в особливий період: нормативні інструменти та правові запобіжники. *Права людини та публічне врядування*: VIII Міжнар. правн. форум (м. Чернівці, 30 трав. 2025 р. Львів–Торунь, 2025). С. 379–382.

9. Застрожнікова К. С. Забезпечення ефективного та справедливого судового розгляду воєнних злочинів в Україні: роль спеціалізації суддів. *Реформування правоохоронних органів в Україні: актуальні питання та перспективи* : Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів–Торунь, 5 лют. 2026 р.). С. 73–76.

10. Застрожнікова К. С. Особливий порядок початку досудового розслідування під час воєнного стану. *Пріоритетні напрями розвитку юридичної науки та практики*: науково-практична конференція, м. Хмельницький, 19–20 верес. 2025 р. С. 175–179.

Комісія підтверджує, що сформульовані за результатами дослідження Застрожніковою К. С. пропозиції, висновки, рекомендації використані при формуванні навчально-методичного забезпечення та проведенні навчальних занять.

Заступник директора з навчально-методичної роботи ННІ права, кандидат юридичних наук, доцент **Наталія ЛУГІНА**

Гарант освітньої програми «Правове регулювання публічних та приватних відносин», кандидат юридичних наук, доцент **Віра БАК**

Завідувач навчально-методичного відділу, доктор філософії **Ганна ГРИЩУК**

Додаток Д

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Застрожнікова К. С. Особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану: теоретико-практичний вимір. *Право і суспільство*. 2025. № 3. Т. 2. С. 186–194. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2025/3_2025/part_2/28.pdf.

2. Застрожнікова К. С. Кримінальне провадження в умовах особливих правових режимів: зарубіжні моделі та напрями правового впливу. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. *Серія: «Юридичні науки».* 2025. № 3. Том 36 (75). С. 117–124. URL: https://juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2025/3_2025/21.pdf.

3. Застрожнікова К. С. Дерогація прав людини в умовах воєнного стану: міжнародні стандарти і виклики для кримінального процесу. *Juris Europensis Scientia*. 2025. № 3. С. 161–167. URL: http://jes.nuoua.od.ua/archive/3_2025/34.pdf.

4. Застрожнікова К. С. Адаптація судового розгляду до умов воєнного стану: кримінальні процесуальні виклики та нормативні рішення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція».* 2026. № 79. С. 133–138. URL: https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc79/27.pdf.

5. Застрожнікова К. С. Особливий режим судового розгляду в кримінальному провадженні в умовах воєнного стану: проблеми правового регулювання та правозастосування. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2026. № 1. С. 135–143. URL: https://apnl.dnu.in.ua/1_2026/22.pdf.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Застрожнікова К. С. Трансформація кримінального провадження в особливий період: нормативні інструменти та правові запобіжники. *Права людини та публічне врядування* : Матеріали VIII Міжнар. правн. форуму (м. Чернівці, 30 трав. 2025 р.). Львів–Торунь: Liha-Pres, 2025. С. 379–382.

2. Застрожнікова К. С. Особливий порядок початку досудового розслідування під час воєнного стану. *Пріоритетні напрями розвитку юридичної науки та*

практики : Матеріали наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 19–20 верес. 2025 р.). Одеса: Видавництво «Молодий вчений», 2025. С. 175–179.

3. Застрожнікова К. С. Зупинення досудового розслідування в умовах воєнного стану: проблеми правозастосування та шляхи вдосконалення. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права* : Матеріали XI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кременчук, 5 груд. 2025 р.). Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. С. 134–137.

4. Застрожнікова К. С. Відеофіксація допиту як умова допустимості доказів під час війни. *Правова система, держава та суспільство в умовах сучасного законодавства* : Матеріали наук.-практ. конф. (м. Рівне, 5–6 груд. 2025 р.). Одеса: Видавництво «Молодий вчений», 2025. С. 166–169.

5. Застрожнікова К. С. Забезпечення ефективного та справедливого судового розгляду воєнних злочинів в Україні: роль спеціалізації суддів. *Реформування правоохоронних органів в Україні: актуальні питання та перспективи* : Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів–Торунь, 5 лют. 2026 р.). Львів – Торунь : Liha-Pres, 2026. С. 73–76.

які додатково відображають результати дисертації:

1. Застрожнікова К. С. Правові режими особливого періоду та їх вплив на кримінальне провадження в умовах надзвичайних загроз. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management).* 2025. № 2 (70), С. 101–108. URL: https://kelmczasopisma.com/viewpdf/13263.